

T.C.
MUĞLA SITKI KOCMAN UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU

İKTİSAT ANABİLİM DALI

MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ
İSTİHDAMA ETKİSİ: MUĞLA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECE KIRLI ÖZEN

PROF. DR. OZAN BAHAR

ARALIK, 2015

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ
İSTİHDAMA ETKİSİ: MUĞLA ÖRNEĞİ

ECE KIRLI ÖZEN

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 31./12./2015

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 18./12./2015

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ozan BAHAR
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hatice ÖZKOÇ
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kazım Ozan ÖZER
Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

ARALIK, 2015

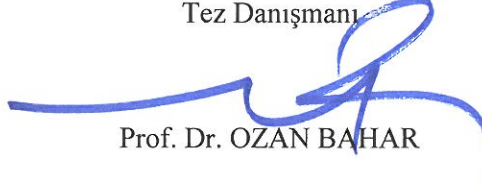
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 11/11/2015 tarih ve 705/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, İKTİSAT Anabilim Dalı **Yüksek lisans** öğrencisi ECE KIRLI ÖZEN'in "MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ İSTİHDAMA ETKİSİ : MUĞLA ÖRNEĞİ" adlı tezini incelemiş ve aday 18/12/2015 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

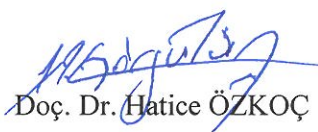
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 75 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile karar verildi.

Tez Danışmanı

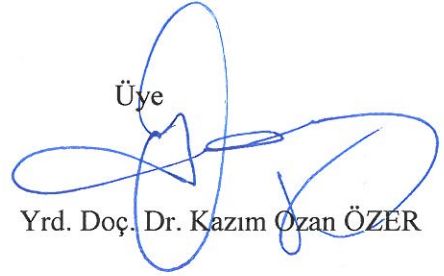
Prof. Dr. OZAN BAĞAR

Üye

Doç. Dr. Hatice ÖZKOÇ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Kazım Ozan ÖZER

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18.12.2015
Ece KIRLI ÖZEN

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN **MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

Soyadı : KIRLI ÖZEN

Adı : ECE

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği

Y. Dil : Employment Effects of the Mortgage Crisis in the Tourism Sector: Example of Mugla

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSAT FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :18.12.2015

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan : I. AVRASYA ULUSLARARASI TURİZM KONGRESİ

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : BAHAR, OZAN

Ünvanı : PROF. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL :TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 174

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. İKTİSAT
2. TURİZM
3. İSTİHDAM

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. MORTGAGE KRİZİ
2. TURİZM SEKTÖRÜ
3. İSTİHDAM

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. MORTGAGE CRISIS
2. THE TOURISM INDUSTRY
3. EMPLOYMENT

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 31.12.2015

ÖZET

Dünya ekonomisi son 30 yılda birçok mali krizle karşılaşmıştır. Ancak 1929 buhranından buyana istihdam yönlü problemlerin en derin hissedildiği kriz 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve küresel özellik taşıyan Mortgage krizidir.

Bu çalışmada, Mortgage krizinin Muğla ili çerçevesinde turizm sektöründeki istihdama etkisi incelenmiş olup, arz ve talep yönüyle insan odaklı olan sektörünün istihdam meydana getirici etkisinin krizden ne derecede etkilendiğinin görülmesi amaçlanmıştır. Anket tekniğine dayalı alan araştırmasının uygulandığı çalışmada, öncelikle ekonomik krizlerin turizm sektörüne etkileri perspektifinde literatür ortaya konurken, daha sonra Mortgage krizinin Muğla bölgesi turizm istihdamına yönelik etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma için Bodrum, Marmaris, Datça, Gökova, Köyceğiz, Dalaman, Sarıgerme, Fethiye destinasyonlarında mevcut faaliyet gösteren 600 adet konaklama işletmelerine yüz yüze ve elektronik ortamda anket uygulanmış olup, 337 adet geçerli veri elde edilmiştir. SPSS 20.0 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik paket programı kullanılarak Mortgage krizinin turizm istihdamını etkilediği düşünülen faktörlerin T testi ve Tek Faktörlü Varyans Analizi (Anova) yapılmıştır.

Elde edilen analiz sonuçlarından, katılımcıların büyük çoğunluğunun Muğla ili destinasyonlarının krizin olumsuz etkilerine maruz kaldığı fikrinde oldukları görülmüştür. Krizin harcanabilir gelirleri olumsuz etkilemesinden dolayı turizm talebinin daraldığı ve buna bağlı olarak likidite sıkıntısı çeken konaklama işletmelerinin yatırımlarından vazgeçerek maliyetlerini düşürme yoluna giderken böylesi bir olumsuzluktan öncelikle istihdam kaynaklarının etkilendiği çalışma ile anlaşılmıştır. Ayrıca anket çalışması uygulanan konaklama işletmelerinde daralan talep nedeniyle ürün arzı kalitesinin ve fiyatının düştüğü edinilen diğer bulgulardandır. Buna ilaveten krizin etkilerini azaltmaya yönelik uygulanan her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikaları nedeniyle küresel mali krizden küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçeklilere oranla daha fazla etkilendiği belirlenmiştir. En büyük

istihdam kaybını yaşıyan küçük ölçekli işletmeler de dahil olmak üzere konaklama işletmelerinin genelinde, Devletin kriz dönemlerinde politika belirleme noktasında yetersiz kaldığı anlaşılmıştır.

Nitekim, çalışma ile küresel mali krizin kişilerin harcanabilir gelirlerinde meydana getirdiği daralmaya bağlı olarak talep esnekliği yüksek turizm sektörünün olumsuz etkilendiği görülmüştür. Düşen talep bölgesel döviz miktarını da azaltırken likidite sıkıntısına giren konaklama işletmelerinin özellikle küçük ölçekli işletmelerde önemli istihdam problemlerine neden belirlenmiş olup, ayrıca değişen turist davranışları yatırımcıyı bu dönemde ürün arzı noktasında daha ucuz ve kalitesiz hizmete sunmaya yöneltmiş, aynı doğrultuda düşen turist kalitesi sektörün Muğla bölgesi adına rekabet edilebilirliğini azaltmıştır.

Anahtar Kelimeler : Mortgage krizi, turizm sektörü, istihdam ve Muğla.

ABSTRACT

The world economy has experienced many financial crises in the last 30 years. But, from present until 1929, Mortgage crisis is starting the United States (US) in 2008 and felt the deepest crisis directional employment problems and influence all over the world with global property.

In this study, has examined the effects of the mortgage crisis on employment in the tourism sector within the framework of Muğla, supply and demand aspects of the employment effects forming the sector, which is people-oriented aimed to see if affected by the extent of the crisis. The survey technique was applied to the study of space-based research, primarily to the effects of the economic crisis of the tourism industry from the perspective of the normal surgical literature revealed, then the effects of the mortgage crisis for Mugla tourism employment were determined. For this work is applied face-to-face and electronically survey with 600 accommodation establishments with current activities in Bodrum, Marmaris, Dağca, Gökova, Köyceğiz, Dalaman, Sarıgerme, Fethiye destinations. A total of 337 valid data was obtained during the study. SPSS 20.0 (Statistical Package for the Social Sciences) statistical package program using mortgage of factors thought to affect the tourism employment crisis T test and single-factor analysis of variance (ANOVA) was performed.

The obtained results of the analysis, the majority of destinations province of Mugla on the idea that the participants were found to be exposed to the negative effects of the crisis. Due to the negative impact of the crisis, shrinking disposable incomes of tourism demand and consequently it was understood by the investment of liquidity-strapped accommodation establishments giving way to reduce the cost of such a negative way that affected the first study of employment sources. Also in product supply due to shrinking demand for business accommodation quality and price of a survey administered among other findings obtained falls. In addition, the all-inclusive system is applied to reduce the effects of the crisis and the global financial crisis because of its low price policy of small-scale to large-scale enterprises has been determined that more than impress. The biggest job losses across the living

accommodation including small-scale business enterprises, it was understood that the Government's policy-making point in the crisis fail.

Indeed, with this working the global financial crisis on people's disposable incomes due to shrinking demand caused by high flexibility has negatively affected the tourism industry. Falling demand for regional currency amount in the accommodation establishments within the reduced liquidity shortage is especially determined why the small businesses in major employment problems also have led to provide cheaper and quality service in investors during this period the product supply from changing tourist behavior, on behalf of Mugla same direction, falling tourist quality sector competition has reduced the availability.

Keywords: Mortgage crisis, the tourism industry, employment and Muğla.

ÖNSÖZ

Dünyanın üç büyük hizmet sektörü içerisinde yer alan turizm sektörü uygun potansiyele ve yeterli ürün arzına sahip ülkeler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi için de lokomotif sektörlerden biri haline gelen turizm sektörü ekonomiye sağladığı döviz girdisi ile ödemeler dengesi, dış ticaret açığı, enflasyon ve işsizliğe çözüm olabilecek yapısı nedeniyle üzerinde önemle durulan bir alandır.

Bu çalışma ile ülke ekonomisine yarattığı artı değerler bağlamında istihdam kaynaklarının da etkin kullanımını sağlayan turizm sektörünün son yaşanan küresel mali kriz olan Mortgage krizi karşısında istihdam kaynakları bakımından ne derecede etkilendiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Buna ilave olarak Muğla bölgesi gibi Türkiye için önemli bir turizm destinasyonunun yaşadığı istihdam problemlerinin belirlenerek, yaşanabilecek başka krizler açısından alınacak önlemler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma ile literatür açısından bölgeye yönelik ilk çalışma olması bakımından da katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Uzun süreli bir çalışma ve araştırmanın sonucu olarak ortaya çıkan bu tezde, öncelikle tüm sabrı ve bilgi birikimiyle çalışma konusunun belirlenmesinden tezin bitimine kadar benden yardımını esirgemeyen, tüm güncel bilgileri bana aktararak çalışmanın nitelikli bir şekilde tamamlanması için beni yönlendiren, kendisi ile çalışmaktan onur ve gurur duyduğum tez danışmanım çok değerli hocam Prof. Dr. Ozan BAHAR' a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın analiz kısmında yardımlarını benden esirgemeyen, güler yüzüyle sayıları sevdiren değerli hocam Doç. Dr. Hatice ÖZKOÇ'a, yine analizler konusunda değerli fikirlerinden yaralandığım arkadaşlarım Okutman Murat Sakal'a ve Yrd. Doç. Dr. Saadet KURU Çetin'e sonsuz teşekkür ederim. Anket uygulaması yaparken işletmelere ulaşma noktasında yardımını benden esirgemeyen Doç. Dr. Hüseyin ÇEKEN hocama ve Öğretim Görevlisi Levent Karadağ'a çalışmanın uygulama kısmına sağladıkları katkıdan dolayı sonsuz teşekkür ederim. Yine manevi desteğini her zaman hissettiğim çok değerli büyüğüm Remziye KAÇAR'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, sonsuz sabır ve hoşgörü ile çalışmamın her noktasında tüm desteğini hissettiğim ve aldığım her kararda destekçim olan çok değerli eşim Doç. Dr. Ertan ÖZEN'e, benimle birlikte kapı kapı dolaşıp anket yapan canım oğlum Furkan Efe ÖZEN'e, canım annem Sacide KIRLI ve canım babam Mehmet Ali KIRLI'ya ayrıca kardeşim Derya ÇİMEN'e sonsuz sevgi ve minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	V
TABLolar LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	4
EKONOMİK KRİZLER VE KAVRAMLAR.....	4
I. EKONOMİK KRİZLERİN ÇEŞİTLİ YÖNLERDEN İNCELENMESİ.....	4
A. Ekonomik Krizin Tanımı	5
B. Ekonomik Krizlerin Özellikleri.....	6
C. Ekonomik Krizlerin Nedenleri	7
1. Krizlere neden olan içsel faktörler	9
2. Krizlere neden olan dışsal faktörler.....	11
a. Doğal faktörler	11
b. Rekabet koşulları	11
c. Teknolojideki gelişmeler.....	11
d. Ekonomideki dalgalanmalar	12
e. Hukuki ve politik düzenlemeler	13
f. Sosyo – kültürel etmenler	14
II. KRİZLERİ AÇIKLAYAN MODELLER	14
A. Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Model)	16
B. İkinci Nesil Kriz Modelleri	20
1. Kendi kendini besleyen krizler (self-fulfilling crises).....	21
2. Sürü psikolojisi (herd behavior)	22
3. Bulaşma (contagion) etkisi	23
C. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	23
III. EKONOMİK KRİZLERİN ÇEŞİTLERİ.....	26
A. Reel Sektör Krizleri.....	27

İÇİNDEKİLER (Devam)

1. Mal ve hizmet piyasalarındaki krizler	27
2. İşgücü piyasasında işsizlik krizi	28
B. Finansal Krizler	30
1. Bankacılık krizleri	34
2. Döviz krizi (para krizi)	38
3. Borsa krizi	39
4. Sistemik finansal krizler	40
IV. EKONOMİK KRİZLERE TARİHSEL YAKLAŞIMLAR	40
V. TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK KRİZLER	42
A. Turizmin Ekonomik Açıdan Önemi	43
B. Turizm Sektöründe Kriz Kavramı	44
C. Turizm Sektörü Açısından Yaşanan Krizlerin Ekonomik Boyutları	46
D. Turizm ve Kriz Yönetimi	49
II.BÖLÜM.....	51
MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ İSTİHDAMA ETKİSİ.....	51
I. MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	51
A. Mortgage Sistemi, Tarihsel Gelişimi ve Önemi.....	54
B. Mortgage Kredilerinin Süreci ve Piyasa Aktörleri.....	57
C. Mortgage Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Etkileri.....	58
1. Krizin ABD ve Avrupa ülkelerindeki ekonomik etkisi.....	60
2. Krizin Türkiye ekonomisine etkileri	65
D. Mortgage Krizinin Yayılma Süreci	67
E. Mortgage Krizinin Turizm Sektörüne Etkileri	68
II. EKONOMİK KRİZLERİN TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	75
III.BÖLÜM	81
2008 MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	81
I. LİTERATÜR TARAMASI	81
II. MUĞLA İLİNİN TÜRKİYE TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	86

İÇİNDEKİLER (Devam)

A. Muğla İlinin Turizm Açısından Önemi	86
B. Muğla İline Gelen Turist Sayısı	87
C. Muğla'nın Türk Turizmi İçindeki Ekonomik Yeri ve Önemi	88
III. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	89
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	92
V. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	93
A. Anket Formlarının Hazırlanması	94
B. Pilot Uygulama	95
C. Veri Toplama	95
D. Araştırmanın Bölge ve Örneklem Büyüklüğünün Seçimi	97
1. Bölge seçimi	97
2. Evren ve örneklem büyüklüğünün seçimi	98
a. Evren seçimi	98
b. Örneklem büyüklüğünün seçilmesi	99
VI. VERİLERİN ANALİZİ	100
A. Anket Sorularının Değerlendirilmesi	101
B. Faktör Analizi	117
C. İlişiksiz Ölçümlerde Ortalama Puanların Karşılaştırılması: T Testi	121
1. İşletme durumu için t testi	122
a. İşletme durumuna göre istihdam durumu faktörü için t-testi	123
b. İşletme durumuna göre talep durumu faktörü için t-testi	123
c. İşletme durumuna göre ürün arzı faktörü için t-testi	124
d. İşletme durumuna göre gelir durumu faktörü için t-testi	124
2. Cinsiyet durumuna göre t-testi	124
D. İlişiksiz Örneklem İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi (Anova Testi)	125
1. Eğitim durumu ve faktörler için tek faktörlü varyans analizi	125
a. Eğitim durumu'na göre istihdam durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi	127
b. Eğitim durumu'na göre talep durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi	127

İÇİNDEKİLER (Devam)

c. Eğitim durumu'na göre ürün arzı faktörü için tek faktörlü varyans analizi.....	128
d. Eğitim durumu'na göre gelir değişimleri faktörü için tek faktörlü varyans analizi.....	130
2. İşletme türü ve faktörler için tek faktörlü varyans analizi.....	131
a. İşletme türüne göre istihdam durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları	133
b. İşletme türüne göre talep durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları.....	134
c. İşletme türüne göre ürün arzı faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları.....	135
d. İşletme türüne göre gelir değişimleri faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları.....	136
3. İşyeri pozisyonu ile faktörler arasında tek faktörlü varyans analizi.....	137
a. İşyeri pozisyonu ile istihdam durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları	138
b. İşyeri pozisyonu ile talep durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları.....	139
c. İşyeri pozisyonu ile gelir değişimleri faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları.....	140
d. İşyeri pozisyonu ile ürün arzı faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları.....	141
SONUÇ VE ÖNERİLER	142
KAYNAKLAR	148
EKLER.....	158
EK 1	158
TEZ ÇALIŞMASINDAN ÜRETİLEN ESERLER	161
ÖZGEÇMİŞ	174

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo1.1: Turizmi Etkileyen Politik ve Yasal Risk Olayları	14
Tablo1.2: 2008-2009 Yılları Arasında İstihdam Kayıpları (Milyon).....	29
Tablo 1.3: Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin İzlediği Yol	32
Tablo 1.4: Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler	35
Tablo 1.5: Finans Sektöründe Karlılık Görünümü (Milyon TL)	37
Tablo 1.6: Dünya’da Yaşanan Para Krizleri	39
Tablo 2.1: Küresel Ekonomik Krizin Likidite Krizine Dönüşüm Süreci.....	61
Tablo 2.2: Dünya Geneli ile Gelişmiş Ülkeler ve AB Üyesi Ülkelerdeki Kriz Dönemi İşsizlik Oranları	62
Tablo 2.3: Krizin Amerikan Ekonomisine Yansımaları	63
Tablo 2.4: Krizin AB Ekonomisine Yansımaları.....	63
Tablo 2.5: Krizin Yoğun Hissedildiği Dönemlerdeki Genel İstihdam Değişiklikleri (Milyon)	64
Tablo 2.6: Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeler.....	66
Tablo 2.7: 2008 Yılı İşsizlik Oranları (%)*	71
Tablo 2.8: 2009 Yılı İşsizlik Oranları (%)*	72
Tablo 2.9: Türkiye Seyahat ve Turizm Endüstrisi İstihdam Oranları	75
Tablo 2.10: 2009 Verileri İle Dünyada Turizm Gelirleri En Yüksek 10 Ülke	76
Tablo 2.11: AB- 27 İçin Kriz Döneminde İşsizlik Oranları.....	77
Tablo 2.12: Türkiye Turizm Verileri	78
Tablo 2.13: Turizm Gelirlerinin GSMH ve İhracat İçi Payı	79
Tablo 3.1: Muğla Bölgesinde Yapılabilecek Turizm Aktiviteleri	87
Tablo 3.2: 2014 yılı Ocak-Aralık Ayı Muğla İli Hudut kapılarından Giriş Yapan Turistlerin Milliyetlerine göre Dağılımı (İlk On Ülke).....	88
Tablo 3.3: Muğla Bölgesi İşletme Belgeli Tesislerin İlçelere Göre Dağılımı	96
Tablo 3.4: Muğla Bölgesi Yatırım Belgeli Tesisler İlçelere Göre Dağılımı.....	97
Tablo 3.5: Muğla İli Genelindeki Belgeli Konaklama Tesisleri(Ağustos 2014)	99
Tablo 3.6: Anket Uygulanan İşletmelerin İlçelere Göre Dağılımı.....	101
Tablo 3.7: Ankete Katılan Deneklerin Demografik Özellikleri.....	102
Tablo 3.8: Ankete Katılan Deneklerin Mortgage Krizi’nin Turizmdeki İstihdama Etkilerini Ölçmeyi Amaçlayan Sorulara Verilen Cevapların Dağılımı ..	107
Tablo 3.9: KMO and Bartlett's Testi	118

TABLOLAR LİSTESİ (Devam)

Tablo 3.10: Bileşen Matris Tablosu	119
Tablo 3.11: Açıklanan Toplam Varyans	120
Tablo 3.12: Faktör Analizi Sonucu Temel Değişkenlerin Adlandırılması	121
Tablo 3.13: Faktör Analizi Sonucunda Bulunan Grupların İşletme Durumuna Göre Bağımsız T-Testi Sonuçları.....	122
Tablo 3.14: Faktör Analizi Sonucunda Bulunan Grupların Cinsiyet Durumuna Göre Bağımsız T-Testi Sonuçları.....	124
Tablo 3.15: Eğitim Durumu ve Faktörler İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	126
Tablo 3.16: Eğitim Durumu'na Göre İstihdam Durumu Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri.....	127
Tablo 3.17: Eğitim Durumu'na Göre Talep Durumu Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri.....	128
Tablo 3.18: Eğitim Durumu ile Ürün Arzı Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları	129
Tablo 3.19: Eğitim Durumu ile Gelir Değişimleri Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları.....	130
Tablo 3.20: İşletme Türü ve Faktörler İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	132
Tablo 3.21: İşletme Türü ile İstihdam Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları.....	133
Tablo 3.22: İşletme Türü ile Talep Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları	134
Tablo 3.23: İşletme Türüne İle Ürün Arzı Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları	135
Tablo 3.24: İşletme Türü ile Gelir Değişimleri Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları	136
Tablo 3.25: İşyeri Pozisyonu ile Faktörler Arasında Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları	137
Tablo 3.26: İşyeri Pozisyonu ile İstihdam Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları.....	138
Tablo 3.27: İşyeri Pozisyonu ile Talep Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları.....	139
Tablo 3.28: İşyeri Pozisyonuna ile Gelir Değişimleri Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri	140
Tablo 3.29: İşyeri Pozisyonu ile Ürün Arzı Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri.	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Spekülatif Atak Sonucunda Rezervlerin Tükenmesi	17
Şekil 1.2: Birinci Nesil Modellerin İşleyişi.....	19
Şekil 1.3: Sistem Devam Bölgesi.....	22
Şekil 1.4: Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması	26
Şekil 1.5: Finansal Kriz Sürecinde Liberalizasyon ve Kırılganlığın Önemi.....	31
Şekil 2.1: Ekonomik Kriz ve Bireysel Turist Davranışları Arasındaki Reaksiyon....	52
Şekil 2.2: Mortgage Piyasaları	55
Şekil 2.3: Mortgage Sistemi Piyasa Aktörleri.....	57
Şekil 2.4: Dünya Ekonomisinde Büyük İlimlilik Dönemi	58
Şekil 2.5: Uluslararası Turist Sayıları (2007-2009)	70

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
AKTOB	Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği
ANOVA	Tek Faktörlü Varyans Analizi
BİST	Borsa İstanbul
ERM	Avrupa Döviz Kuru Mekanizması
ERM	Avrupa Döviz Mekanizması
FED	ABD Merkez Bankası
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslar arası Para Fonu.
KDV	Katma Değer Vergisi
KFG	Krugman-Flood-Garber Kriz Modeli
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin Testi
MB	Merkez Bankası.
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SPSS 20.0	Statistical Package for the Social Sciences
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
UNTWO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
X^2	Ki kare
(\bar{x})	Ortalama
(P)	Anlamlılık Değeri
(P*)	Varyansların Eşitliği Değeri

GİRİŞ

Turizm faaliyetleri dünya üzerinde artan oranlı bir şekilde gelişim göstermekte ve birçok ülkede Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile istihdamın önemli bir bölümünü meydana getirmektedir. Buradan hareketle turizm sektörü sağladığı döviz girdisi ile bütçe açıklarının finanse edilmesinde etken rol oynamakta ve bölgesel düzeyde iş olanakları da sağlayarak tarım sektöründen dolayı kaybedilen rekabet avantajının yeniden kazanılması noktasında yarar sağlamaktadır (Bahar ve Bozkurt, 2010:255). Turizm önceleri kültürel kaynaşmanın bir aracı durumunda iken, sektörün özellikle son otuz yılda hızlı bir ivme kazanarak ekonomiye sağladığı artı değerler iç ve dış dengeler açısından turizmi ekonomik bir faaliyet kolu haline getirmiştir. Gelişmekte olan ve yeterli arz kaynaklarına sahip ülkeler için lokomotif sektör olan turizm, sanayileşmiş ülkeler açısından da hızla gelişen bir hizmet sektörü olması nedeniyle, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri ile beraber 21. yüzyıla yön veren üç ana sektörden biri durumuna gelmiştir (Bahar, 2006:137-138). Ancak, 1980 yılından sonra meydana gelen finansal liberalizasyon olgusu, uluslararası ticarete yönelik sınırların kaldırılmasına ve gelişmiş ülkelerde (GÜ) yaşanacak bir ekonomik krizin gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) daha hızlı ve kolay aktarılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda dünya ekonomisinin bu denli finansal sınırlarının yok edilmesi şüphesiz ki tüm sektörleri etkilediği gibi hem arz hem de talep yönünden insan kaynaklı olan turizm sektörünü de etkilemiştir.

Meydana gelen ekonomik krizler, tüketici talebindeki daralmalara bağlı olarak yatırımların azalması nedeniyle çıkabilecekleri gibi, yüksek oranda tüketici talebinin meydana getirdiği enflasyonist baskılardan da ortaya çıkabilmektedirler (Yıldız ve Durgun, 2010:2). Bu bağlamda küreselleşme sürecinin meydana getirdiği etkileşimli piyasa ekonomilerinde krizlerin bulaşıcı etkisine verilebilecek son örnek 2007 yılında ABD finansal piyasalarında başlayarak 2008 ve 2009 yılları itibariyle tüm dünyayı etkisi altına alan Mortgage krizidir. Bu kriz küresel nitelikte olup, kişilerin harcanabilir gelirlerini azaltarak talep daralmasına neden olmuştur. Küresel krizin turizm sektörüne yönelik olumsuz etkisi turizm talebinin ikame edilebilir ve aşırı esnek özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü turizm talebi kişilerin

harcanabilir gelirleri ile ilgilidir (İçöz ve Kozak, 1998:88). Aynı zamanda turizm ve seyahat endüstrisinin ekonomideki dalgalanmalara açık olması, turizm harcamalarının, zorunlu olmayan bir harcama olmasından da kaynaklanmaktadır. Kriz dönemlerinde bireyler zorunlu ihtiyaçları için tasarrufta yönelebilmekle birlikte işsiz kalma korkuları nedeniyle de seyahat ihtiyaçlarını öteleyebilmektedirler.

Mortgage krizinin turizm arzı ve turizm talebi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler ve daralan talep, sektör için istihdam problemlerinin meydana gelmesine neden olurken, turizm arzı açısından Mortgage krizi, enflasyon oranlarının artması, likiditenin daralması, gıda ve konaklama masraflarının yükselmesi nedeniyle sektörde olumsuz bir etki yaratmıştır. Kriz ortamı ve belirsizlikler yeni yatırımların önünü keserken, duraklayan iç pazar, gerileyen dış talep ve meydana gelen yüksek faiz koşulları yatırımcıların belirsizlik ortamı nedeniyle kararlarını olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda turistlerin küresel krizin etkisi ile harcanabilir gelirlerinde meydana gelen düşüş, tatil ihtiyaçlarını ötelemelerine neden olmuştur. Çünkü turizm faaliyetleri kişilerin gelirleri ile doğru orantılı olarak gelişmektedir. Bu durum kitlesel turizm için önemli bir sorun haline almış, böylesi bir ortamda mevcut arz kaynakları dahi kullanılamaz iken, yenilerinin yapılması mümkün olamamıştır. Dolayısıyla daralan turizm talebi ve yatırımların azalması turizm istihdamını oldukça olumsuz etkilemiştir (Yıldız ve Durgun, 2010:8).

Bu bilgiler doğrultusunda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel bir bakış çerçevesinde ekonomik krizler; çeşitleri, nedenleri ve turizm sektörüne etkileri bakımından açıklanmaya çalışılmış, kavramlara ilişkin literatür taraması yapılarak, konuyla ilgili tanımlamalara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Mortgage krizi turizm sektörü açısından değerlendirilerek; krize neden olan sistem öğeleri açıklanmıştır. Krizin ABD finansal piyasalarından, Avrupa ve Türkiye piyasalarına yayılımı turizm sektörü ile bağlantılı olarak incelenerek, Mortgage krizinin sektör için meydana getirdiği olumsuz ekonomik durum değerlendirilmiştir.

Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın kapsamı, amacı, sınırlılıklarından bahsedilmiş, bu amaçla anket formlarının hazırlanması, pilot

uygulama, veri toplama ve elde edilen bulgular ışığında kullanılacak olan analiz teknikleri açıklanarak, verilerin analizi yapılmıştır. Veriler analiz edilirken öncelikle ankete dâhil olan katılımcıların (istihdam tasarrufuna sahip yöneticiler) demografik özellikleri incelenmiştir. Daha sonra elde edilen bulguların frekans dağılımları incelenip, faktör analizi ile verilerin değerlendirmesinin akabinde elde edilen faktörler ile ilişiksiz ölçümlerde ortalama puanların karşılaştırılması yöntemi olan T-testleri ile birlikte tek faktörlü varyans analizi yapılmıştır. Literatür çalışması yine bu bölümde açıklanarak, sonuç öneriler kısmında çalışmanın bir özeti verilip, çalışmadan elde edilen sonuçlar çalışmanın kapsadığı alandaki turizm istihdamı açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda çalışma kapsadığı bölge bakımından ilk olma özelliği taşıdığından, literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

I.BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER VE KAVRAMLAR

I. Ekonomik Krizlerin Çeşitli Yönlerden İncelenmesi

Kriz, beklenmedik anda ve öngörülemeyen durumlarda ortaya çıkan, makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmalar ve dolayısıyla girişimcileri etkileyen aynı zamanda acil çözüm gerektiren bir gerilim durumudur (Turgut, 2006:35). Dünya genelinde ekonomiler arasında finansal serbestleşme sisteminin son yıllarda uluslararası ticarete yönelik sınırları kaldırması, GÜ' de yaşanacak bir ekonomik krizin GOÜ' e etkisini arttırmaktadır. Bu ülkelere yayılan krizlerden etkilenme derecesi, ülkelerin sektör yapıları ve hangi sektörden ne kadar gelir elde ettiği ile de ilgilidir. GOÜ' de turizm gibi son yılların ekonomik getirisi fazla olan sektörler, bu tip küresel krizlerden de önemli ölçüde etkilenebilmektedirler.

Turizm sektörü kültürel açıdan önemli bir faaliyet kolu olmakla birlikte, sektörün özellikle son otuz yılda hızlı bir ivme kazanarak ekonomiye sağladığı artı değerler iç ve dış dengeler açısından önemsenmektedir. GOÜ için lokomotif sektör olan turizm, sanayileşmiş ülkeler açısından da hızla gelişen bir hizmet sektörü olması nedeniyle, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri ile beraber 21. yüzyıla yön veren üç ana sektörden birisidir (Bahar, 2006:137-138). Ekonomideki dalgalanmalar, tüm sektörleri etkilediği gibi kırılgan bir yapıya sahip ve talep esnekliği büyük olan bu sektörü de etkileyebilmektedir.

Şöyle ki, 2007 yılında ABD' de başlayarak 2008 ve 2009 yılları itibariyle tüm dünyayı etkisi altına alan Mortgage krizi de turizm sektörünü özellikle istihdam yönünden oldukça etkileyen bir kriz niteliğindedir. Kriz ABD finansal kuruluşlarının gayrimenkul alımını arttırmak için düşük faizli ve uzun vadeli Mortgage adındaki kredileri vermeye başlaması ile patlak verirken, 2006 yılı itibariyle ABD piyasalarında konut fiyatlarının düşmesine karşın, enflasyona endeksli bu kredilerin geri ödemelerinde enflasyon oranlarının artması nedeniyle sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Kredi ödemelerinde yaşanan bu sıkıntılar giderek artan borçlanmaları da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu durum finansal yapının bozulmasına neden

olurken, bununla beraber ABD likidite sıkıntısını çözmek için piyasalara mevcut dolar rezervlerinden önemli bir miktar aktararak, Interbank (Bankaların kısa vadeli olarak birbirlerinden borç para alıp verdikleri para piyasası) piyasasında gecelik borçlanma sürelerini 3 aya kadar çıkartmıştır. Ancak ABD piyasasındaki büyük yatırım şirketlerinin de (Fannie Mae ve Freddie Mac vb.) borçlarını ödeyememesi krizi derinleştirmiştir. Sonuç olarak yaşanan kriz yatırımcılar açısından bir panik havasına dönüşmekle birlikte devamında piyasalara olan güvenin sarsılması ile 2007-2008 döneminde ABD'den yurt dışına sermaye çıkışları yaşanmasına neden olmuştur (Çetinkaya vd.:2011:7-8).

Buradan hareketle son küresel ekonomik krizin turizm sektörünü olumsuz etkilediği söylenebilmektedir. Şöyle ki, emek yoğun bir sektör olan turizm, talebin azalmasına bağlı olarak kriz dönemlerinde likidite sıkıntısı ve akabinde istihdam kayıpları yaşayabilmektedir. Çünkü kişilerin bütçelerinde meydana gelen daralmalar neticesinde talep esnekliği fazla ve ikame edilebilirliği olan sektörün olumsuz etkilenmemesi mümkün değildir.

A. Ekonomik Krizin Tanımı

Kriz sözcüğü Yunanca ve Latince temellere dayanmaktadır. Yunanca'da "krinein" sözcüğünün kökünden gelen "krisis" sözcüğü karar vermek anlamındadır. Latince kökeni itibariyle, kriz sözcüğü Yunanca ile aynı anlamı taşır ve o da karar vermek anlamındadır (Coşkun, 2004:7). Daha geniş anlamıyla kriz beklenilmeyen ya da önceden sezilmeyen bir durum olarak ifade edilirken, beraberinde gelişen olumsuzluklara acilen müdahale gerektiren, örgütün işleyişini tehdit altına alarak, önleme ve uyum mekanizmalarını faaliyet dışı bırakan gerilim durumu olarak tanımlanmaktadır (Baran, 2012:26).

Oktar ve Dalyancı (2010), iktisadi krizi genel kriz tanımından hareketle, "İktisadi sistem ya da alt bileşenlerinin işleyişinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sistemin işleyişini önemli ölçüde olumsuz etkileyen durum" olarak ifade etmişlerdir.

Kibritçioğlu'na (2001:1) göre ise ekonomik krizin tanımı şöyledir: "Herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalardır".

Mishkin (1996:39)ise finansal krizi şöyle tanımlamaktadır: “Bir finansal kriz ters seçim ve ahlaki tehlike (moral hazard) sorunlarının ileri boyutlara varması ve böylece finansal piyasaların, fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğini kaybetmesi nedeniyle finansal piyasalarda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır” (Delice, 2003:58).

Sonuç olarak, bütün bu tanımlamalara bakıldığında, bir durumun kriz olarak değerlendirilebilmesi için bazı şartların oluşması gerekmektedir. Bu şartları aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür (Ündey Kalpaklıoğlu, 2010:140):

1. Sorunun aniden ve beklenmedik bir zamanda ortaya çıkması,
2. Kriz nedeniyle oluşan süreç kurumun varlığını ve geleceğini tehdit ederek; kurum, kuruluş, kişi ya da destinasyonun itibarını sarsacak nitelikte olması,
3. Sorunun geniş bir zamana yayılamaması ve hemen çözüm gerektirmesidir.

B. Ekonomik Krizlerin Özellikleri

Bir duruma kriz denilebilmesi için, kriz esnasında meydana gelen olağan dışı durumların ülke ekonomisine makro ve mikro boyutta zarar vermesi gerekmektedir. Krizler türlerine göre farklı özellikler göstermektedirler. Ekonomik krizlerin ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Baran, 2012:26; Seçilmiş ve Sarı, 2010:502).

- Kriz durumu, öngörülemeyen yani önceden tahmin edilemeyen ve beklenmeyen bir anda ortaya çıkar.
- Krizler ciddiye alınması ve hemen müdahale edilmesi gereken durumlardır.
- Örgütün üst düzey hedeflerini hatta bütününü bile tehdit edebilmektedirler.
- Krizler tamamen sonlandırılmadığı gibi tekrarlama riski olan durumlardır.
- Krizin çözüm noktasında yeterli bilgi ve zaman sıkıntısı mevcuttur.
- Krizler ani değişikliklere neden olabilmektedirler.
- Kriz olgusunun meydana getirdiği belirsizlik durumu endişe ve paniğe yol açabilmektedir.
- Krizler yayılma etkisi gösterir. Herhangi bir sektörde ortaya çıkan kriz durumu diğer sektörleri de içine alabilirken, kriz yaşayan sektörün kendi içinde

organize olduğu alt sektörler de krizin olumsuz etkilerine maruz kalabilmektedirler.

- Krizler örgütün kendini etkilerken, üçüncü kişileri de (yönetici, iş gören, hissedar vb.) etkisi altına alabilmektedir.
- Bazı durumlarda krizler fırsata dönüşebilirler.
- Kriz dönemlerinde kontrol güçlüğü yaşanmaktadır.
- İşletmede korku ve panik havası oluşturmaktadır.

2007 yılının ortalarında ABD ipotekli konut piyasası kaynaklı başlayan Mortgage krizi küresel özelliğe sahip bir kriz olması dolayısıyla ABD'den başta Avrupa'ya olmak üzere diğer ülkelere hızlı ve kontrolsüz bir biçimde yayılmış olup, beraberinde belirsizlik ve panik havası meydana getirmiştir. Yaşanan krizin küresel bir kriz olması kitlelerin harcamalarını olumsuz etkilemiş, daralan bütçeler ve artan giderler nedeniyle bireysel talepler yön değiştirmiştir. Ekonomilerini turizme bağlayan GOÜ açısından değişen talebin yönü, ülkelerin turizm gelirlerinin bu kriz nedeniyle düşmesine neden olurken, istihdam da bundan olumsuz etkilenerek, atıl kapasite ve niteliksiz eleman problemleri ortaya çıkmıştır.

Krizlerin bir diğer özelliği de bilgi eksikliğidir. Yanlış bilgilendirilme ya da yetersiz bilgi, krizin yayılma hızına bağlı olarak çok olumsuz ekonomik sonuçlar doğurabilmekte, bu nedenle turizm gibi talep esnekliği büyük sektörler yaşanan olumsuz ekonomik durumdan fazlasıyla etkilenebilmektedir. Herhangi bir turizm destinasyonuna yönelik yaşanan bilgi eksikliği ya da bilgi kirliliği rezervasyon iptalleri ile sonuçlanarak, sektöre olan talebin düşmesine neden olabilmektedir. 2014 yılında İstanbul'da "Gezi Parkı Eylemleri" adı altında meydana gelen gösteriler nedeniyle, Türkiye'de iç savaş yaşandığı düşüncesine kapılan turistler tarafından rezervasyon iptallerinin yaşanması yanlış bilgilendirmeye örnek olarak verilebilir.

C. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

1970 yıllarına kadar finansal piyasalar, döviz kurları, sermaye hareketleri devletlerin kontrol ve baskısı altında tutulmuştur. Nitekim bu baskılama 1970'li yıllar itibariyle finansal sistemin zayıflamasına ve yatırım yetersizliğine neden olmuştur. Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi, Ulusal Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası gibi kuruluşlar politikalarında bazı değişimlere gitmiştir. Ayrıca 1973 yılında yaşanan

Petrol Krizi'nin de etkisiyle, baskılama politikası yerini finansal liberalizasyon politikalarına bırakmıştır (Kılıç, 2012:109-110). Finansal liberalizasyon, küreselleşmenin ekonomik boyutunun bir parçası olan parasal ve finansal sermayenin küreselleşmesi durumudur. Dar anlamda ve uluslararası iktisat disiplini içerisinde ülkelerin finansal piyasalarında var olan idari ve teknik baskıların aşamalı ve sıralı olarak serbest bırakılması ve finansal baskıların terk edilmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Mangır, 2006:460).

Mal ve sermaye piyasalarının serbestleşmesi, dünya piyasalarına 1980 sonrası bilgisayar ve telekomünikasyon alanında yaşanan teknolojik gelişmeler ile birlikte hızla etki etmiştir. Uygulamaya konan finansal liberalizasyon politikalarının temel amacı, baskı altında olan finansal piyasaları tekrardan güçlendirip, pozitif reel faiz oranları ile tasarrufları arttırarak, elde edilen tasarruflar sayesinde daha etkin yatırımlar yapılması sonucu ekonomik büyümeyi sağlamaktır (Kılıç, 2012:109). Ancak 1990'lardan sonra uygulanan ekonomi politikalarındaki değişiklikler özellikle makro boyutta uygulanan para politikalarının, hükümetten bağımsız olarak faaliyet gösteren merkez bankalarınca yürütülmesi gerektiği yönünde olmuştur. Yaşanan bu değişim sürecinde 1990'lı yıllardan itibaren gündeme gelen enflasyon hedeflemesi rejimi dâhilinde fiyat istikrarının gündemde tutulması ile diğer amaçlar göz ardı edilmiştir. Son dönemlerde bankacılık faaliyetlerinin fazla denetlenmesi, dolayısıyla kar marjlarının düşmesi ve riski yüksek türev ürünlerin kullanılması, hem bankacılık sektöründe hem de reel sektörde krizlere zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, kısa vadeli yabancı fonların ülkeyi terk etmesi sonucu bu hızlı para çıkışı döviz piyasası, faiz oranları ve üretim düzeyinde olumsuzluklara neden olarak krizlere zemin hazırlamıştır (Altuntepe, 2009:131).

Diğer taraftan, kontrol mekanizmalarının zayıflaması nedeniyle, ekonomik sınırların da ortadan kalkarak dünya ekonomilerinin küreselleşen bu sisteme ayak uydurması, krizlerin öngörüsünü zayıflatmış ve etkilerini derinleştirmiştir. Nitekim 2007 yılında ABD finansal piyasalarında başlayan Mortgage krizinin ülkeler arası hızlı bir şekilde yayılım göstermesi finansal liberalizasyon sisteminin dünya ekonomilerine olan etkisine verilebilecek önemli bir örnektir.

Ekonomik krizler her zaman finansal kaynaklı olmamakla birlikte, bazı beklenmedik doğa olayları, terör, askeri darbeler, teknolojik ve ekolojik değişimler de ekonomik krizlere neden olabilmektedirler. Ayrıca yaşanan hızlı ekonomik gelişmeler ülke ekonomileri için oluşturdukları fırsatlar kadar krizlere de zemin hazırlayabilmektedirler. Küreselleşme, dış ticaret serbestisi, uluslararası ve bölgesel entegrasyonların öneminin artması ile piyasa ekonomilerine geçiş süreci de ekonomik krizlerin nedenleri arasındadır (Durgun, 2010:19-20). Buna ilave olarak, ani döviz kuru dalgalanmaları, gecelik faizlerin yükselmesi, döviz rezervlerinin azalması gibi durumlar krizin asıl göstergeleri açısından da önemlidir (Yangibayev, 2011:12).

Krizler diğer sektörler için, finansal kaynak sıkıntılarında çıkabileceği gibi, turizm sektörü için artan rekabet koşulları, müşterilerin zevk ve tercihlerindeki değişimler sonucu meydana gelen talep azalışları sonucuyla da meydana gelebilmektedir. Çevresel faktörlerin krizler üzerinde birçok etkisi bulunurken küreselleşen dünyanın getirdiği değişimlere ayak uyduramayan birçok ülke ekonomisi krizler ile karşı karşıya kalmıştır (Erdoğan, 2010:9).

1. Krizlere neden olan içsel faktörler

Krizler, ekonominin dışındaki faktörler nedeniyle meydana gelebildikleri gibi, ülkelerin ya da işletmelerin kendi iç dinamiklerinden de oluşabilmektedirler. Krizlere neden olan içsel nedenlere bakıldığında yetersiz yönetimler ve değişime ayak uyduramayan yöneticiler yüzünden, işletme ekonomilerinin zarar gördüğü anlaşılmaktadır. İşletmeler açısından krizle alakalı konulara bütünüyle hâkim olamama, hep geçmiş dönemlerin çözüm yollarını kullanma, kısa dönemde yararlanılacak çıkarların peşinde olma isteği ve dış çevreyle koordinasyonun tam sağlanamaması gibi nedenler işletmeler açısından kriz oluşturucu iç faktörlere örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2004:21).

Örgüt içi yetersizlik; yaşanan problemleri derinleştirmekle beraber, dış çevreden kaynaklandığı düşünülen sorunların aslında örgütün kendi iç dinamikleri nedeniyle meydana geldiğinin anlaşılması noktasında zaman kaybına neden olabilmektedir.

Böylece işletmelerin örgütsel faaliyetleri açısından krize neden olan içsel faktörler aşağıdaki gibidir (Baran, 2012:27-29).

-Tepe Yöneticilerin Yetersizliği: Üst kademelerde yer alan yöneticilerin kabiliyetsiz ve öngörüsüz oluşu işletmelerin krizlere kolay yakalanmasının en önemli nedenlerinden birisidir. Çünkü burada yönetici kriz durumunu kavrayamadığı gibi, yeni oluşabilecek problemlere de çözüm bulamayacak durumdadır. Bununla birlikte eski yöntemlerle sorunlara yaklaşarak, çevrenin aktif yapısına uyum sağlayamayan bir üst yönetim kurum içi krizin nedeni olabilmektedir.

-Bilgi Toplama ve Tecrübe Yetersizliği: Kurum içi koordinasyon yetersizlikleri, işletmenin çevresel faktörlerin sinyallerine karşı duyarsızlığı, bilgi ve tecrübe yetersizliği gibi nedenlerle krizler öngörülememektedir.

-Yönetim Değerleri ve İnanç Tutumları: Yönetimin taşıdığı değer yargıları sebebiyle işletme çevreye uyum sağlamakta zorlanır ve bu da krize neden olabilir.

-İşletmenin Tarihi Geçmişi ve Tecrübeleri: İşletme kendi içinde krizlere çözüm ararken geçmiş tecrübelerinden yararlanabilir. Bu nedenle yeni krizlerle baş ederken önceki kriz döneminde edinilen tecrübeler kriz durumundan çabuk çıkılması açısından önemlidir. Burada, her krizin kendine has özellikler taşıması itibarıyla birbirlerinden farklı oluşu ve bu nedenle eski tecrübelerin yeni krizlere çözüm bulmak noktasında yetersiz kalması önemsenmesi gereken bir durumdur.

-İşletmenin Hayat Safhası: İşletmeler içinde bulunduğu durum itibarıyla (doğuş, gelişme, olgunlaşma, çöküş vb.) krizlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Şöyle ki, işletmelerin bazen gelişme dönemlerinde hedefledikleri büyüme oranlarına ulaşabilme çabaları krizle sonuçlanabilmektedir. Bu krizlerin özelliği ise önceden tahmin edilebilir nitelikte olmalarıdır. Bu dönemlerde, krizden bahsedebilmek için işletmeler sahip oldukları temel değerleri, amaç ve yaklaşımları açısından değişime zorlanmalıdırlar. Gerileme dönemlerinde, daha çok korku ve kayıplar neticesinde oluşan krizler, işletmenin devamlılığını tehdit eder türdendir.

-İşletmenin Diğer Özellikleri: Yönetimin merkezileşme derecesi, yapı esnekliği, bilgi akışı karar verme vb. durumlardaki işletme özellikleri krizlere neden olabilmektedir.

2. Krizlere neden olan dışsal faktörler

Ekonomiler bazen organizasyonun kendi iç dinamiklerinden dolayı krize girebileceği gibi, bazen de kontrolü dışında oluşan faktörler nedeniyle krizlere maruz kalabilmektedirler. Doğal faktörler, rekabet koşulları, teknolojik gelişmeler, ekonomideki dalgalanmalar, hukuki ve politik nedenler, sosyal ve kültürel etmenler inceleme alanı bakımından dışsal faktörlere örnek olarak verilebilir.

a. Doğal faktörler

İnsan faktörü dışında gelişen; deprem, sel, yangın, toprak kayması, olumsuz hava ve iklim koşulları vb. doğa olayları krizlere neden olan doğal faktörlerdendir. Bu olayların ekonomiler üzerindeki etkisi durumun büyüklüğüne bağlı olarak değişebilmektedir. Bu türden bir afetle karşılaşan işletmeler için kontrol zorlaşabilmekle beraber, gerek insan gücünde gerekse makine teçhizatta verilen kayıplar, krizin derinliğini daha da arttırabilmektedir. Bu tür krizlerin önceden sezilememesi ve ani çıkışlı olmaları sebebiyle kontrol altına alınmaları noktasında problemler yaşanabilmektedir (Ündey Kalpaklıoğlu, 2010:144). Örneğin, 17 Ağustos 1999 yılında Türkiye’de meydana gelen deprem nedeniyle, bölgeye yönelik talep olumsuz etkilenmiş ve rezervasyon iptalleri yaşanmıştır.

b. Rekabet koşulları

Büyük ve güçlü rakiplerin, mal ve hizmetlerini farklılaştırarak ve teknolojik yeniliklerin avantajlarını kullanarak pazar payını artırma mücadelesine girmeleri, rekabet koşullarını yakından takip edemeyen diğer işletmeleri krizle baş başa bırakabilmektedir. Bunun için işletmeler rakiplerini yakından izlemeli ve rekabet stratejilerini bilmelidirler (Baran, 2012:28).

c. Teknolojideki gelişmeler

Krize neden olan faktörlerden bir diğeri de, teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler sonucu ikame edilebilir malların ortaya çıkmasıyla, firmaların pazarda kendilerine eskisi gibi yer bulamayıp rekabet güçlerini kaybetmeleridir. Rakiplerinin faaliyetleri hakkında fazla bilgi sahibi olamayan, onları yakından takip edemeyen firmalar rakip firmaların teknolojiden nasıl yararlandığı hakkında da bilgi sahibi olamayacaktır.

Burada amaç rakiplerin sahip olduğu teknolojiye sahip olmak değil, o teknolojinin de ilerisine geçebilmektir. Örneğin, turizm sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için bireysel tercihler, işletmenin o bireylere ulaşılabilirliği noktasında şekillenmektedir. Müşterilerine erişim kolaylığı sağlayan, hızlı ve online bir web sitesine sahip firmanın, farklı bölge insanına ulaşması daha kolayken, bu tarz teknolojilerden yoksun turizm şirketlerinin kendini farklı kitlelere duyurması olanaksızlaşmaktadır. Bu durum pazar açısından rekabet gücünü zayıflatırken biryandan da rekabeti olanaksız hale getirebilmektedir. Buna ilave olarak, teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan personelde oluşan stres durumu da işletmeler açısından kriz nedeni olabilmektedir (Ündey Kalpaklıoğlu, 2010:143-144).

d. Ekonomideki dalgalanmalar

Ekonomik dalgalanmalar piyasa içerisindeki firmaların pazarlama stratejilerinden yatırım kararlarına kadar olan faaliyet kollarını etkileyebilmektedir. Bu dalgalanmalar türleri açısından incelenecek olursa (Fırat, 2012:406-407):

- Trend: 20 ila 30 yıl süren dalgalanmalara “trend” adı verilmektedir. Bu dalgalanmalar, sermaye, nüfus teknolojik gelişmeler vb. durumlar ile ekonomik, siyasi ve sosyal bakımdan içsel ve dışsal faktörlerden etkilenmektedir. Konjoktürel dalgalanmalar trend etrafında dönen ve ekonomik faaliyetlerin tümünde görülen dalgalanmalardır.

- Mevsimlik Dalgalanmalar: Mevsimsel olayların etkisi sonucu ortaya çıkan dalgalanmalar olup bir yıl, bir izin dönemi vb. daha kısa dönemleri ifade etmektedir.

- Tesadüfi (Rassal) Dalgalanmalar: Daha çok ani meydana gelen sel, deprem vb. ortaya çıkan ya da siyasi politik kaynaklı istikrarsızlıklara dayanan dalgalanmalardır.

Ekonomik dalgalanmalar yüksek enflasyon, bankacılık sektöründen kaynaklı sorunlar, dış borçlar, denetimsiz rekabet ani kredi talep artışı, devalüasyon vb. şekillerde kendini gösterirken; kişi ve kurumlar açısından arz-talep dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum karların düşmesiyle sonuçlandığı için, tasarruf tedbirlerinin artmasına ve yarattığı domino etkisi ile de istihdam problemlerine neden olabilmektedir. Bunun bireylerin bütçelerine yansımaları, rasyonel olan bireyin harcamalarını kısması ile sonuçlanabilmektedir. Bu güvensiz

ve belirsiz ortam bireylerin tatil vb. harcamalarından vazgeçip tasarrufa yönelmelerine neden olabilirken, istikrarsızlık içinde olan ekonomi yüzünden talep daralması sonucu turizm sektörü kurum, kuruluş ve destinasyonlar açısından mali sıkıntıya düşebileceği için krizlere de açık hale gelebilmektedir (Ündey Kalpaklıoğlu, 2010:143).

e. Hukuki ve politik düzenlemeler

İktidar politikalarının gerek uluslararası gerekse ülke çapındaki politik eğilimler ile hukuki düzenlemelerinin sık sık değişmesi, tüm sektörler için bir problem iken, talep odaklı turizm sektörünün yaşamsal faaliyetlerini de olumsuz etkilemekte ve krizlere neden olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, siyasi iktidarların aldıkları bazı kararlar ve çıkan bazı yasalar ülke ekonomisi içindeki çeşitli sektörlerin krize girmesine neden olabilmektedir (Erdoğan, 2010:10-11).

Bu bağlamda turizm sektörü talep esnekliğinin büyük olması nedeniyle olumsuz herhangi bir yasal düzenlemeden fazlasıyla etkilenebilmektedir. Ülkeler arasında ya da ülkenin kendi içinde yaşanan bir kargaşa turist talebini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. 1975-1990 yılları arasında yaşadığı iç savaş sebebiyle tatil cenneti olan Lübnan'ın, savaş sonrası bu özelliğini yitirmesi buna örnek olarak verilebilir. Burada yaşanan politik istikrarsızlık, turizm talebini azalttığı için ekonomik istikrarsızlığa yol açmıştır. Turizm sektörüne yönelik politik ve yasal risklerin krizlere neden olabileceği olaylar Tablo 1.1'de gösterilmektedir.

Tablo1.1: Turizmi Etkileyen Politik ve Yasal Risk Olayları

Terör Olayları, İsyân,Sabotaj, Askeri Darbe,Devrim, Halk Ayaklanması vb. Sivil Karmaşa gibi durumlar turizm talebini olumsuz etkilemektedir.
Devalüasyon/ Revalüasyon
Yerli Fiyat Kontrolleri
Ambargo ve Boykotlar
Sermaye Akışı Kısıtlamaları
Dış Savaş
Hükümetler Arası Satış Politikası
Döviz Değişimi Kontrolleri
İdeolojik Değişim
Uluslar Arası Ticaret Engellemeleri ve Zorlamaları
Çalışanlarla İlişkiler
Çalışanların Kısıtlılığı
Gümrük Düzenlemeleri
Gümrük Engellemeleri
Aşırı Milliyetçilik (El Koyma , İstimlak Etme)
Yeniden Yatırım Gereksinimleri
Vergi

Kaynak:, Köroğlu, A., (2004) Turizmde Kriz Yönetimi Otel İşletmelerinde ve Seyahat Acentalarında Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir, s.15-16.

f. Sosyo – kültürel etmenler

Günümüz dünyası kendi içinde etkileşimi öngören, küreselleşen bir yapı içerisindedir. Bu nedenle ülkeler arasında sosyo- kültürel bir etkileşimin olması kaçınılmaz olmakla birlikte dinsel ve ahlaki açıdan değer yargıları değişmekte, hatta kaybolmaktadır (Yılmaz, 2004:20). Bu değişim süreci turizm açısından, destinasyonların bu sürece ayak uydurmalarını gerektirmektedir. Çünkü turizm sektörü için sosyal çevre önemli bir etkidir. Sektörün sosyo-kültürel açıdan karşılıklı uyum sağlama süreci gecikirse, hem arz hem de talep yönünden insan kaynaklı olan sektörün krizle karşılaşması kaçınılmaz olabilecektir.

II. Krizleri Açıklayan Modeller

Finansal krizler ekonomi tarihi açısından akademik çalışmalara her zaman konu olmuş ve yaşanan birçok kriz, kendi içinde açıklanmaya çalışılmıştır. Krizler bazı yönleriyle birbirlerine benziyor gibi görünseler dahi, hiçbir kriz birbirinin aynısı değildir. Bu nedenle krizlerin farklı yönlerini ortaya koymak ve ekonomik etkilerini

incelemek için değişik modeller geliştirilmiştir. Literatürde bu konuya ilişkin olarak birden fazla modelin olmasında, krizlerin farklı yapılara sahip olması yanında bir önceki üretilen modelin bir sonraki krizi açıklamada yetersiz kalışı etkili olurken, bu durum modellerin sınırlarının daralmasına da neden olmuştur (Yay vd.,2001:23).

Küresel krizlerle ilgili bugün birçok tartışma mevcuttur. Kriz medya, ile politik çevrelerde hem ekonomik oyuncular ve hem de ekonomik uzmanlar arasında popüler bir konu haline gelmiştir. Yaşanan krizlere, çökmez denilen Japon ekonomilerindeki yavaşlamalar, Doğu Asya Ülkelerinin ani çöküş yönlü dönüşümleri, Rusya'nın pazar ekonomisine geçişteki başarısızlığı ve Brezilya'daki finansal problemlerin yeniden ortaya çıkması birer örnek olarak gösterilebilir. Küresel oyuncuların ekonomileri kuşatarak zayıflatma çabaları da krizlerin sebepleri arasındadır (Snooks, 2000:11).

1970 ve 2000 yılları arasında yaşanan ekonomik krizlere dair birçok çalışma yapılmış ve günümüz teorilerinin oluşumları bu dönemlerde başlamıştır. 2000'li yılların başından itibaren 6-7 yıllık bir süreçte küresel anlamda büyük krizlerin meydana gelmemesi politika yapıcılar açısından erken bir güven hatasına neden olmuştur. 20. yy.ın son çeyreğine bakılacak olursa, finansal küreselleşmenin hızlı ve kontrolsüz bir yayılma sürecine girdiği görülmektedir. 1980'li yılların başında Washington Uzlaşması ile hız kazanan finansal küreselleşmenin ortaya çıkardığı krizler öncelikle GOÜ' i, daha sonra az da olsa GÜ' i etkilemiştir. 1992-93 yıllarında yaşanan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) krizi ile başlayan süreçte, Rusya, Brezilya, Doğu Asya Ülkeleri gibi ülkelerde yaşanan krizler yanında Latin Amerika'da yaşanan krizler, 2000-2001 Türkiye ve Arjantin krizleri dünya ekonomisinin on yılı içinde meydana gelmiş önemli krizlerdir.1980 sonrası gelişen krizlerin ana karakteristik özelliği para krizleri gibi görünse de bu krizler farklı seyir ve yapıları nedeniyle özdeş değildir (Yılmaz vd., 2005:88).

2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp, küresel bir problem haline dönüşen Mortgage krizi ise geçmişten günümüze ekonomi tarihinin en büyük iki buhranından biri olarak kabul edilmektedir. Krizin ana nedeninin 2000 yılı sonrasında kriz beklentisi olmayacağı yönündeki güven hatasından doğan boşluk olduğu öngörülmektedir. Gerek yayılma hızı gerekse etkilediği alan açısından yaşanan küresel problem, dünyanın büyük bir kısmını etkisi altına almıştır. Ayrıca

krizin bir diğeri özelliği de farklı gelişmişlik derecesinde olan ülkeleri aynı dönem itibariyle etkisi altına almış olmasıdır.

Krizler incelenirken genel olarak 20.yy baz alınmış ve kriz modellemesinde genellikle 1970 yılı sonrasında ortaya çıkan gelişmeler etkili olmuştur. Krizler açısından birinci, ikinci ve üçüncü nesil olmak üzere üç çeşit modelleme mevcut olup, her model kendi içinde açıklanmaya çalışılacaktır (Çetinkaya vd.,2011:25-38).

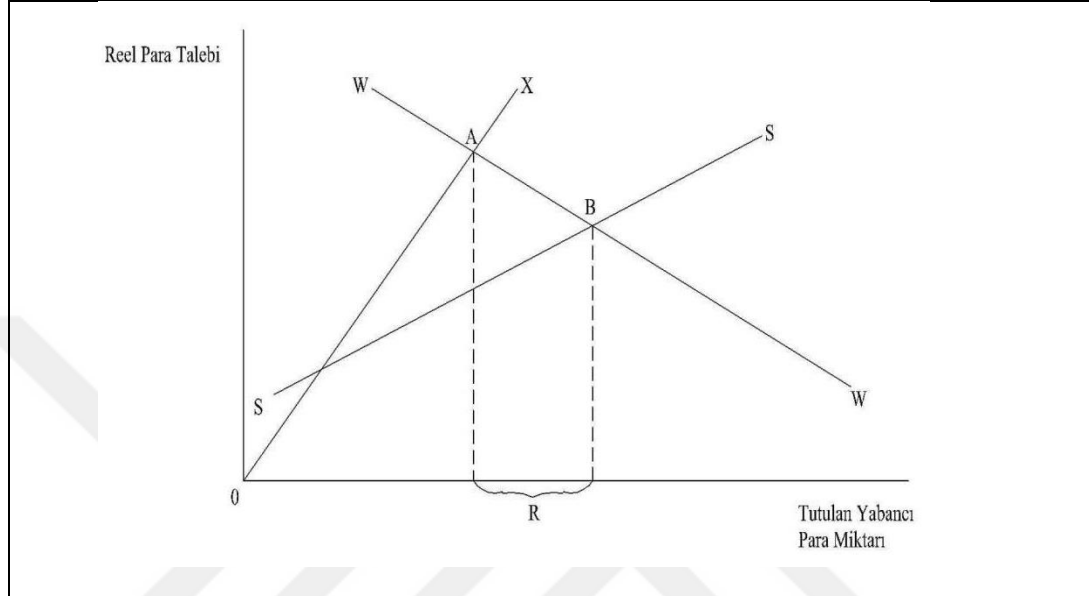
A. Birinci Nesil Kriz Modelleri (Kanonik Model)

Kanonik model temelde, kurun sabit tutulması ile iktisat politikaları arasındaki tutarsız ilişkiler nedeniyle döviz krizinin meydana geldiği kavramına dayanmaktadır. Ancak, 1960 yılında Mundell, Merkez Bankası'nın (MB) sabit döviz kurunun sürdürülebilirliği ile bankanın sahip olduğu rezervleri arasında bir bağlantı olmadığını savunmuştur. Ancak, 1970 ve 80'li yıllarda Latin Amerika'da meydana gelen ekonomik krizler bu düşünce sisteminin eleştirilmesine neden olurken, krizleri meydana getiren sorunları açıklamak amacıyla Salant-Henderson (1978), Krugman (1979) öncülüğünde ve Flood-Garber'in (1984) yaptığı çalışmaların da eklenmesi ile geliştirilen model birinci nesil kriz modelleri olarak adlandırılmaktadır (Turgan, 2013:224). Bu modeller aynı zamanda uluslararası finans literatüründe öncülerini Krugman-Flood-Garber üçlüsünün isimlerinin baş harfi olan "KFG" modeli olarak da adlandırılmaktadır.

Modelin öncülerinden olan Krugman, birinci nesil kriz modelleri ile spekülasyon ataklarının oluşma zamanını belirlemeye çalışmıştır. Aynı zamanda Krugman, herhangi bir mala yönelik gelişen spekülasyon atakları döviz piyasası açısından değerlendirilerek, hükümetin bütçe açıklarını para basarak finanse ettiğini ve MB'nin rezervlerini döviz kurunu sabit tutmak için kullandığını varsaymıştır. Piyasa aktörlerinin etkin olduğu bu modelde doğal yollarla rezervlerin tükenmesini bekleyen spekülasyoncular, sabit fiyatlı döviz kurunun fiyatlarının artacağını bildiklerinden ve devalüasyon beklentilerinin de olmasından dolayı ulusal paradan çıkış yapıp yabancı paraya geçeceklerdir. Eğer MB yeterli rezerve sahipse sorun bertaraf edilebilmekte ancak rezerv yetersiz ise bankaya spekülasyoncular tarafından sorun yaratılabilmektedir. Nitekim, rezervler sıfır noktasına yaklaşınca kur sabitliği sürdürülememekte ve ani spekülasyon atak devalüasyona neden olabilmektedir. Yani modellerin esas üzerinde

durduğu nokta piyasada spekülâtif bir atağın olduğu ve bu ataklar sonucu krizlerin meydana gelebileceğidir. Spekülâtif atak sonucu rezervlerin tükenmesi Şekil 1.1’de gösterilmektedir.

Şekil 1.1: Spekülâtif Atak Sonucunda Rezervlerin Tükenmesi.

Kaynak: Kansu, A. (2004). *Döviz Kuru Sistemleri Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*. İstanbul: Derin Yayınları, s.60.

Krugman’ın birinci nesil krizlerin oluşum sürecini anlatan yukarıdaki şekle göre;

- OX doğrusu spekülâtif atak öncesindeki sabit kur sistemini göstermektedir.
- SS doğrusu ise, sabit kur sisteminin terk edilmesi sonrası uygulanan esnek kur sistemini göstermektedir.
- A noktası spekülâtif atak gerçekleşirken özel sektörün sahip olduğu varlıkları göstermektedir.
- B noktası spekülâtorlerin portföylerinde yapacakları değişiklik sonucunda gelinen noktayı göstermektedir.
- A’ dan B noktasına hareket eden spekülâtorler servetlerinde değil portföy yapılarında değişikliğe gideceklerdir. Bu değişiklik ulusal paradan yabancı paraya talep artması şeklinde olacak ve bu durum da MB’sı rezervlerini olumsuz etkileyecektir.
- R aralığı ise ulusal paradan yabancı paraya doğru olan talep artışının karşılandığı hükümet rezervleridir.

- Kriz sırasında ise spekülâtorlerin daha fazla kazanç elde etmesi sonucu WW doğrusu sağa kayacak, R aralığı artık yeterli olmayıp, hükümet müdahale için daha fazla rezerve ihtiyaç duyacaktır.

Flood ve Garber (1984) ise, Krugman'ın modelinden farklı olarak küçük ve dışa açık bir ekonomide sabit döviz kuru politikasının hangi koşullarda ve ne zaman sona ereceği ile ilgilenmişlerdir. Para krizlerinde meydana gelen sorunların nedenini, sabit döviz kuru politikaları ile bu politikalara paralel götürülemeyen iktisadi politika uygulamalarının arasındaki tutarsızlık olarak görmüşlerdir. Bu tutarsızlığın en belirgin örneği, bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesi ve uygulanan bu genişleyici para politikalarının sabit/yarı sabit kur rejimi ile birlikte uygulanmasıdır. Çünkü birinci nesil krizler uzun dönemde sabit kurun sürdürülebilirliğinin sıkıntıya girdiği dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu tür krizlere 1982 yılında meydana gelen Meksika krizi örnek olarak verilebilir. 1980 sonrasında petrol gelirleri ile ivme kazanan Meksika ekonomisi, sadece petrol endüstrisi açısından değil, imalat sektöründe de hızlı bir büyüme sağlayarak, 1982 yılının ilk aylarını parlak geçirse de, hükümet harcamalarındaki hızlı artış, her yıl bütçe açıklarının ikiye katlanmasına neden olmuştur. Bütçe açığının Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'ya (GSYİH) oranı %3'ten %15'e çıkmış ve MB'nin hükümete açtığı krediler %132 oranında artış göstermiştir. Sonuç olarak rezerv kaybı yaşayan MB'sı 18 Şubat 1982 tarihinde Pezo'nun dolar karşısında %28 devalüe olması sonucu sabit kur sistemini terk etmek zorunda kalmıştır (Kansu, 2004:74-75).

Birinci nesil kriz modellerini inceleyen bir diğer kişi olan Stephan Salant ise mal piyasası istikrarında ortaya çıkabilecek sıkıntılarla ilgilenmiş, otoritenin malın fiyatını sabit tutmak istemesi sonucu ortaya çıkan durumları değerlendirmiştir. Salant'a göre spekülâtorler, bir malın fiyatı diğer mallara göre değerlendirilecek ise o malı elinde tutmak isteyecek aksi takdirde mal elden çıkarılacaktır. Spekülâtorlerin sattığı malları otorite alacak, eğer malın fiyatının artacağı düşünülüyorsa spekülâtorler bu maldan satın alacaklardır. Böylelikle otoritenin elinde mal stoğu bitmiş olacak ve malın fiyatını sabitleme konusunda otorite geri adım atabilecektir (Turgan, 2013:226-227). Birinci nesil modeller incelenirken, tutarsız makroekonomik politikaların işleyişi Şekil 1.2'de gösterilmektedir.

Şekil 1.2 : Birinci Nesil Modellerin İşleyişi

Kaynak: Çakmak, U. (2007a). Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme, *Ekonomik Yaklaşım*, 18(62), s.2-3'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hükümetlerin bütçe açığını kapatmak için özel sektörün beklentisinden fazla ulusal parayı yurt içine sürmesi sonucu dolaşımdaki artan para arzının meydana getirdiği enflasyonist baskılar, sürdürülen sabit/yarı sabit kur rejiminin ileriye dönük olarak uygulanabilirliğinin sıkıntıya gireceği yönündeki beklentileri tetikleyerek, döviz ya da döviz cinsinden getirisi olan menkul değerlere yönelimi arttırabilmektedir. Bu durum MB'nin döviz rezervlerini olumsuz etkileyerek, yatırımcıların ise azalan döviz rezervleri yüzünden sabit kur rejiminin sürdürülemeyeceğine ilişkin beklentilerini daha da kuvvetlendirebilecektir. Dolayısıyla döviz rezervlerindeki azalış belirli bir noktaya ulaştıkça MB sabit kur rejimini terk edecektir. Buradaki son rezerv seviyesi MB'nin hangi seviyede sabit kur rejimini sürdürebileceğinin de bir göstergesidir. Modelde MB'nin tüm döviz rezervlerinin sabit kur politikasının sürdürülebilirliği için kullanıldığı, dolayısıyla da minimum rezerv düzeyinin sifıra eşit olabileceği varsayılmıştır (Çakmak, 2007a:2-3)

Sonuç olarak, birinci nesil krizler, spekülasyon atak karşısında hükümetin tek silahının döviz rezervleri olduğu ve rezervler tükeninceye kadar sabit kur rejiminin sürdürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca modeller, sadece yatırımcılar ya da piyasayı yönlendirenlerin bir günde milyar dolarlık kayba neden olan krizlere sebep olmadığını; yurtiçi ekonomi politikaları ile döviz kuru arasındaki tutarsızlığın da

krizlere sebep olabileceğini ve günümüz krizlerinin bu modellerle çözümlenemeyeceği gibi eldeki mevcut rezervlerin spekülâtif atakları önlemede yetersiz kaldığını da göstermektedir.

B. İkinci Nesil Kriz Modelleri

İkinci nesil modeller, ekonominin makroekonomik dinamiklerinde ya da uygulanan iktisat politikalarında bir tutarsızlık olmamasına karşın, piyasalardaki olumsuz beklentilere bağlı olarak 1990'lardan sonra yaşanan krizlerin ekonomiler üzerindeki etkilerini anlamlandırabilmek için ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda Avrupa Döviz Mekanizması'nın (ERM) çökmesi sonucu meydana gelen kriz, birinci nesil krizlerin işlerliğinin kaybedildiği düşüncesi ile iktisatçıları yeni model arayışına itmiştir (Çakmak, 2007b:86).

Yaşanan krizlerin temel özelliği, piyasa aktörlerinin beklentileri ve fiili politikaların sonuçları arasındaki etkileşim nedeniyle kendi kendinden beslenen döviz krizlerine dönüşmüş olmalarıdır. Temel ekonomik verilerde (bütçe açığı, enflasyon oranı, döviz, rezervler vb.) herhangi bir istikrarsızlık olmasa da piyasa aktörlerinin beklentilerindeki ani değişiklikler, ekonomide istikrarsızlık yaratıp, kriz ortamı oluşturabilmektedirler. İkinci nesil modellerde çöküş aniden olmakla birlikte, krizin zamanını tespit edilemediği gibi, öncül verilerde mevcut değildir (Pusti, 2013:23)

İkinci nesil modellerde beklentilerin önemi büyük olduğundan, modellerin hareket noktası, piyasa aktörlerinin beklentileri ile cari yıl içerisinde ortaya çıkan sonuçların birbiriyle uyumudur (Turgan, 2013:226).Çünkü beklentiler ekonomik sonuçları etkileyebilmektedirler. Örneğin, para otoriteleri sabit kuru savunmayı taahhüt etse de herhangi olağan dışı bir durumla karşılaşılınca kurları dalgalanmaya bırakabileceklerini belirtsinler. Bu politika belirsizliğine ilaveten, piyasa aktörlerince eğer kuru savunmanın maliyeti sabit kur kaldırılınca katlanılacak olan maliyeti aşyorsa, o zaman döviz piyasaları kendi kendine oluşan beklentilere bağlı olacak, hükümet sağlam temeller üzerine bir politika geliştirse de piyasa aktörleri sabit kurun kalkacağına inanırsa hükümeti kurun dalgalanmaya bırakılması noktasında zorlayabileceklerdir. Bu nedenle başlangıçtaki beklentiler, tahminler doğrultusunda gerçekleşmiş olabilecektir (Yay vd., 2001:24) Bu noktalardan yola çıkılırsa ikinci

nesil kriz modellerinin üç ana bileşeni olduğu görülmektedir. Bunlar (Kansu, 2004:75);

- Hükümetin sabit döviz kuru uygulamasını bırakmak için bir nedeni olmalıdır.
- Hükümetin sabit döviz kuru uygulamasını sürdürmek için bir nedeni olmalıdır.
- Piyasada sabit kur sistemini sürdürmenin maliyetinin artacağına dair bir inancın olması ve piyasada bu sistemin sürdürülemeyeceğine dair bir düşüncenin gelişip krizi meydana getiren kısır döngünün oluşması için gerekli ortamın olması.

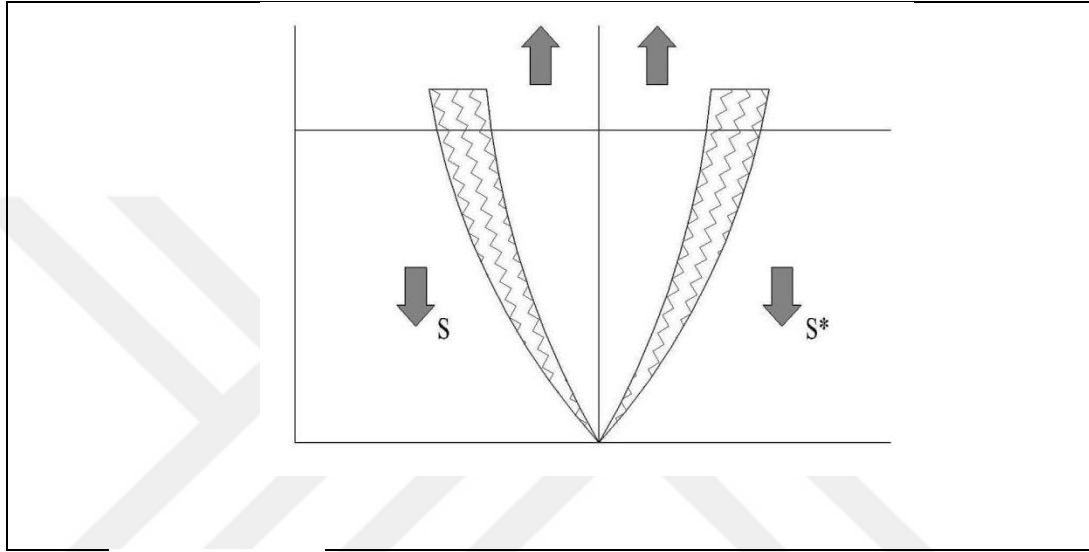
İkinci nesil krizler, kendi kendini besleyen beklentiler, sürü psikolojisi ve bulaşma sonucu oluşan çoklu dengeler nedeniyle meydana gelebilmektedirler. Aşağıda bu kavramlara kısaca değinilecektir.

1. Kendi kendini besleyen krizler (self-fulfilling crises)

1994 yılında Obsfeld tarafından kendi kendini besleyen spekülative atak modeli geliştirilmiştir. Obsfeld'e göre rezerv seviyeleri bazı Avrupa ülkeleri ekonomileri açısından spekülative ataklara neden olmadığından, model gelişimi bu durumdan yola çıkarak oluşturulmuştur (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:17). Modelde hükümetler ya sabit kurdan vazgeçecek ya da kurun sürdürülebilirliğini sağlayacaklardır. Kamuoyu açısından ise sabit kur rejiminden vazgeçileceğinin varsayılmadığı durumlarda, ekonomik büyüklüklerde herhangi bir olumsuz durum söz konusu olmasa da her zaman durumun kötüye gidebileceğine dair politikaların mevcudiyeti düşünülmektedir. Yaşanabilecek ciddi spekülative ataklar hükümetin sabit kur rejimini sürdürmesini olanaksızlaştırabilmekle beraber, oluşabilecek krizler kendinden beslenen döviz krizlerine dönüşebilmektedirler. Spekülativeörlerin beklentileri ve hükümetin sabit kur politikasını korumaya yönelik davranış biçiminin krize dönüşmesi, iki tarafın da davranışlarına bağlı olacaktır. Yani, hükümet sabit kur sisteminin sürdürülebilirliğinin kararını verirken kuru koruma amaçlı faiz oranlarını yükseltirse, ekonomi kısır bir döngü içine girebilecektir. Hükümet ve piyasa aktörleri arasındaki asimetrik bilgi ve kuru koruma amaçlı politikaların maliyetinin eskiye oranla fazla olması, kendinden beslenen döviz krizlerine neden olabilecektir (Kansu, 2004:77-78).

Faizlerin yükseltilmesi bireylerin devalüasyon beklentilerini arttırarak, Obsfeld' in çoklu denge yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çoklu denge yaklaşımında politik karar alıcıların davranışlarına göre değişebilecek bir sistem devam bölgesi bulunmakla birlikte Şekil 1.3'te bu bölge gösterilmektedir (Aktaş, 2010:15).

Şekil 1.3: Sistem Devam Bölgesi

Kaynak: Aktaş, E. B. (2010) Uluslar Arası Krizler, Türkiye Ekonomisine Etkileri ve İktisat Politikası Uygulamaları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s.15.

Şekil 1.3'te görülen ara alan, politik karar alıcıların sistemi koruyabileceklerine ya da sistemin terk edilebileceğine dair düşüncelerin olduğu bölgedir. Burada önemli olan hangi yöne hareket edilerek daha az maliyetle karşılaşılabileceği olgusudur.

2. Sürü psikolojisi (herd behavior)

Piyasaların etkin olmaması döviz krizi yönünden sürü psikolojisi ile açıklanabilmektedir. Sürü psikolojisi bireysel rasyonalite ve tutarlılık üzerine kurulmuş bir teoremdir.

İktisat alanında karar vericilerin, başkalarının da aynı karar doğrultusunda olduğunu düşünmesi sonucu oluşan Bandwagon Etkisi sürü psikolojisini açıklayan teoremlerden ilkidir. Teorem bir örnekle açıklanacak olursa, birbirinden bağımsız üç yatırımcının ekonomi içerisinde kendi alanlarında özel bilgilere sahip olduğu varsayılmıştır. İlk yatırımcı olumsuz bir bilgi edinince satışa geçmekte iken, ikinci

yatırımcı da elindeki bilginin nötr veya pozitif olmasına bakmaksızın satışa geçebilecektir. Üçüncü yatırımcı ise, birinci ve ikinci yatırımcının muhakkak kötü bir haber aldıklarını düşünerek o da kararını satış yönünde değiştirebilecektir (Durgun, 2010:35). Bu duruma “sürü psikolojisi” adı verilmektedir. Bu psikoloji spekülasyon ataklara da neden olabilmektedir. Çünkü yatırımcılar rasyonel davranmamakta ve sürüye ayak uydurmaktadırlar.

3. Bulaşma (contagion) etkisi

Dünya üzerinde finansal entegrasyon ve sermaye hareketliliği yaşanan ekonomik krizler, yakın coğrafyada bulunan bölge ekonomilerini kısa zamanda etkisi altına alabilmekte ve bağıntılı krizlere yol açarak, bulaşma etkisini meydana getirebilmektedirler. Ülkelerin finans piyasaları etkileşim altında olup, finansal değişiklikler birlikte hareket etmektedirler. Yani bir ülkenin faiz oranları, hisse senedi fiyatları vb. finansal değişkenleri diğer ülkelerdeki olaylara duyarlıdır (Durgun, 2010:33). 1992-93 ERM krizi, 1994 yılında meydana gelen Meksika krizi ve 1997 Doğu Asya krizi bulaşma etkisine örnek krizlerdir.

C. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Birinci ve İkinci nesil modellerin Asya krizini açıklamakta yetersiz kalması, üçüncü nesil para krizi modellerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Model savunucularına göre, temel olarak bankacılık ve para krizlerinin birbirini tetiklediği ve ülkeler arasında yayılma etkisi meydana getirdiği savunulmaktadır. Burada hem para hem de bankacılık krizlerini açıklayan modele “ikiz kriz” modeli de denilmektedir (Durgun, 2010:35). Krugman’ın (1998) “ahlaki riski” ve Sachs’ın (1998) “atak” yaklaşımı Üçüncü Nesil Modeller’e örnek olabilecek çalışmalardandır.

Krugman, bankaların riskli projelerini devlet garantisi altında kredilendirme davranışlarının “ahlaki risk” sorununa yol açtığını; kredi hacminin bu şekilde genişlemesi sonucu yükselen finansal aktif fiyatları, finansal sistemin nominal olarak büyümesine neden olduğundan, böylesi hacim genişlemelerinin finansal balonları meydana getirdiği görüşünü savunmuştur. Böylesi bir durumda oluşan bu balonların patlaması sonucu banka kredilerinin geri ödemelerinde sıkıntılar meydana gelmektedir. Nitekim ulusal düzeyde ödeme güçlükleri ile karşılaşan ekonomide

bankacılık krizleri ortaya çıkarak meydana gelen krizler ise para krizlerine neden olabilmektedir. Örneğin Türkiye’de Kasım 2000/Şubat 2001 krizi üçüncü nesil krizlere örnek olarak verilebilir. Bankaların döviz açık pozisyonlarının yüksek olması, bankacılık sektörünün Kasım 2000 itibariyle fazla oranda kur riski yüklenmesi ile birlikte para ve vade uyumsuzlukları krize neden olmuştur (Yılmaz vd., 2005:93-94). 2001 krizi esnasında bağlı şirketlere piyasa faizi altında verilen çok miktardaki kredi, Türk Bankacılık sektörü açısından sıkıntılara neden olmuş ve birçok özel banka Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu’na (TMFS) devredilmiştir.

Bu bağlamda Krugman, bankaların denetim ve düzenlemelerinin zayıfladığı görüşündedir. Küreselleşen ekonomilerde bankalara yoğun sermaye girişlerinin de yaşanması ile yurtiçi piyasalara aşırı borç verilmeye başlanarak, tüketim harcamaları arttırılmış, borsa ve gayrimenkul fiyatlarında artışlar meydana gelmiştir. Beklenmedik bir anda iç veya dış kaynaklı bir şok yaşanması halinde ülkenin resesyona (uzun vadede beklenen büyüme oranından daha az büyüme veya ekonomide meydana gelen durgunluk) girmesi, bankacılık sisteminin de kırılganlığını arttırmaktadır (Çakmak, 2007a:21). Krugman’ın modelinde bir başka kriz nedeni ise piyasalarda meydana gelen güven kaybının daha sonraları transfer problemlerine dönüşmüş olmasıdır. Kriz öncesi uzun vadede büyüme yönlü olan Asya ekonomileri dışarıdan kolay ve ucuz şekilde yabancı para ile borçlanmaktaydılar. Ancak, kriz sonrası yaşanan devalüasyon ve kredi daralması nedeniyle kriz öncesi dönemdeki sorunsuz borçlanma çevrilemeyen bir borca dönüşmüş ve Asya ülkelerinde kriz kaçınılmaz olmuştur. Bu ülkelerin devalüasyona gitmesi yüklü miktardaki yabancı para biçiminden borcu olan firmaların bilançolarını sıkıntıya sokmuş, kriz reel sektöre taşınarak ülke ekonomisine karşı bir güven kaybı başlamıştır. Böylece Krugman, krizlerin nedenini sadece bankacılık sistemine bağlamazken, özel sektörün kriz oluşumu sürecindeki bilanço yapısını da önemsemiştir (Çetinkaya vd. , 2011:54)

Sachs ise bankalara yönelik hücumu, yükümlülerin vade yapısının aktiflerin vade yapısından daha kısa olmasına bağlamaktadır. Günümüz ekonomileri açısından durum değerlendirilecek olursa, banka fon kaynaklarının kullanım alanlarının farklı para birimlerinden oluşması, vade ve kur riskini beraberinde getirmektedir. Oluşan risk birbirinden beslenerek, bankalar açısından likidite problemlerine dönüşüp, ülke

açısından temel makro göstergelerin problemsiz olduğu durumlarda bile krize neden olabilmektedir. Finans sektöründe meydana gelen problemler parayı zayıflatırken, yaşanan bir devalüasyon banka pozisyonlarını zayıflatarak ekonomide kısır bir döngü meydana gelebilmektedir (Yılmaz vd., 2005:93-94).

Ulusal paranın değer kaybettiği devalüasyon dönemlerinde, bankacılık sistemlerindeki para birimi uyumsuzluğunun banka hücumlarına yol açtığı görülmektedir. Bankalara yönelik yaşanan bu hücumun kredi daralmasına neden olduğu ve arzda bir düşüş meydana getirdiğini görülmektedir. Nitekim hükümetin tekrar ulusal paranın değerini düşürerek üretimde artış sağlamaya çalışması nedeniyle ekonomi kısır bir döngüye girebilmektedir. GOÜ açısından bankacılık sektörünün yaşadığı bu sorunlar, Doğu Asya krizinde olduğu gibi kriz meydana getirici faktörlere dönüşebilmektedir (Kansu, 2004:128). Buradan hareketle sanayileşmiş ülkelerin dış ticaret hadlerinde, döviz kurlarında ve faiz oranlarında meydana gelen değişimler de ekonomik krizlerin yönünü küreselleşen yatırımlar ve bütünleşen sermaye piyasaları açısından GOÜ' e çevirebilmektedir (Yılmaz vd., 2005:93-94) .

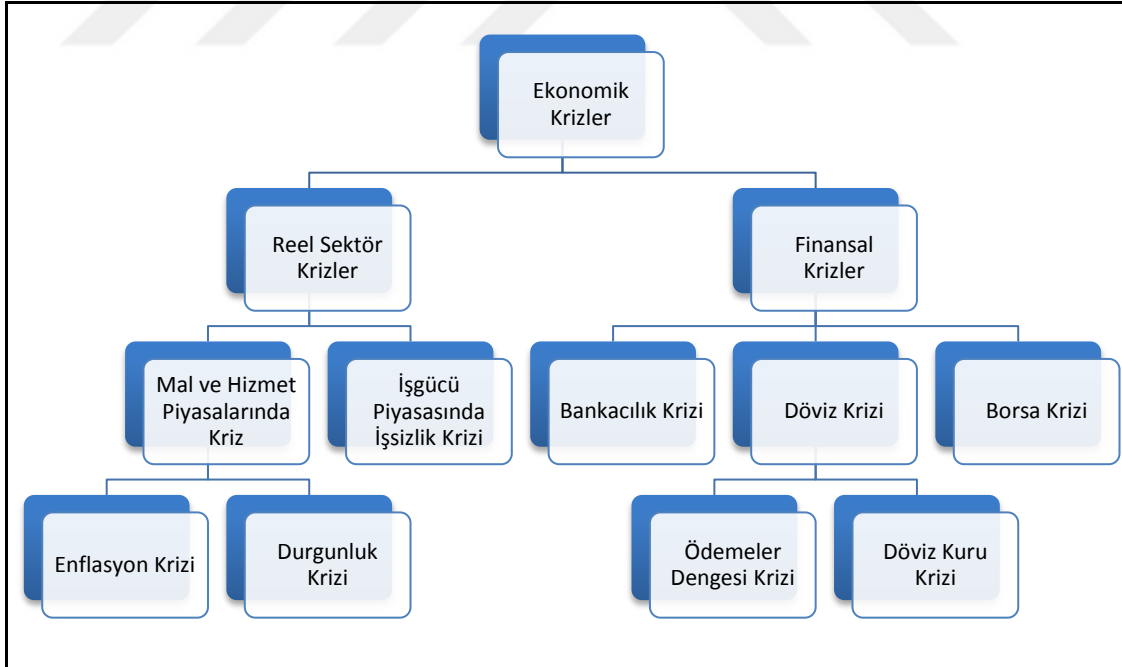
Sonuç olarak, 1990 sonrası yaşanan krizlerden de görüleceği üzere GOÜ' de bankacılık ve finans sektöründe yaşanan vade ve para uyumsuzluğu, para, döviz ve bankacılık krizlerinin beraber yaşanmasına neden olmuştur. Ülkelerin koşullarının uygun olup olmadığı araştırılmadan finansal serbestleşmeye gidilmesi sonucu sermaye akışlarının hız kazanması ile ülkeye giren kısa vadede kar amacı güden sermaye hareketlerinin ekonomi açısından artan istikrarsızlıklarla sonuçlanması, aynı zamanda hükümetin finansal sektöre vermiş olduğu garantiler sonucu gelişen ahlaki rizikolar ve bu durumun ekonomide meydana getirdiği olumsuzluklar (Kansu, 2004:114), döviz kurlarının artacağı beklentisi ile bankalara hücum edilmesi, ulusal para cinsinden mevduatların bankalardan çekilip, döviz cinsinden getirisi olan menkullere yatırım yapılması bir yandan ticari bankaları zor duruma sokarken, bir yandan bankacılık sektöründeki para ve vade uyumsuzluğunun bir arada yaşandığı durumlarda, bankalara hücum edilmesi, ödeme güçlüklerine neden olmuş ve bankaları iflasın eşiğine getirmiştir. Buna ilave olarak dışarıdan yabancı para

cinsinden yapılan borçlanmaların ödemesinde yaşanan sıkıntılar özel sektörü de içine alarak, ekonomilerin krize girmesine neden olmuştur (Çakmak,2007a:23).

III. Ekonomik Krizlerin Çeşitleri

Mishkin'in (1996:39) genel kabul gören tanımına göre finansal kriz “ yanlış seçim ve ahlaki tehlike sorunlarının giderek kötüleşmesi sonucu verimli yatırımların olanaklarına sahip finansal piyasaların fonlarını etkili biçimde kanalize etme etkinliklerini kaybetmeleri nedeniyle ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır”. Dünya genelinde yaşanmış en büyük kriz olarak görülen 1929 buhranından bu yana birçok bölgesel ya da küresel kriz yaşanmıştır. Bunlardan en sonuncusu olan 2007 yılında ABD’de başlayarak tüm dünyaya hızla yayılan Mortgage krizidir (Işık, 2013:200). Bu bağlamda 1929 bunalımından 2007 küresel krizine kadar yaşanan süreç içerisinde meydana gelen krizler çeşitlilik göstermektedir. Ekonomik krizlerin çeşitleri Şekil 1.4’te gösterilmektedir.

Şekil 1.4: Ekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Kibritçioğlu, A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler,1969-2001, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 1(41), s.9.

Krizler öncelikle iki ana grup olarak Reel Sektör ve Finansal Krizler olarak incelenirken, Reel Sektörün kendi içinde Mal ve Hizmet Piyasaları ile İş Gücü

Piyasaları açısından ayrıldığı görülmektedir. Mal ve Hizmet Piyasaları da Enflasyon ve Durgunluk krizi olarak ikiye ayrılmaktadır. Finansal krizler ise Bankacılık, Döviz ve Borsa Krizleri olarak üç alt başlık olmakla birlikte, Döviz krizlerini de kendi aralarında Ödemeler Dengesi Krizi ve Döviz Kuru Krizi olarak ikiye ayırmak mümkündür.

A. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri kendini, mal ve hizmet piyasaları için üretim düzeyinde azalma ve istihdamda da daralma olarak hissettirmektedir. Genel olarak bu krizler enflasyon, durgunluk ve işsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Enflasyon krizi, mal ve hizmet fiyatlarının belli bir oranın üzerinde sürekli arttığı durumu, durgunluk krizi ise yatırımların yetersizliği nedeniyle Gayrisafi Milli Hâsıla'nın (GSMH) azalması durumunu ifade etmektedir. İşsizlik ise emek piyasasında sabit ya da süregelen oranların üzerinde bir istihdam kaybını ifade etmektedir (Çiğdem, 2012:11).

1.Mal ve hizmet piyasalarındaki krizler

Mal ve hizmet piyasası açısından fiyatlar genel düzeyinde belli bir oranın üzerinde seyreden sürekli artış, piyasa üzerinde enflasyonist baskılara neden olabilmektedir. Bu etki mal ve hizmet piyasalarında enflasyon krizi olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan durgunluk krizleri de bu piyasalarda oluşan krizlerdendir ve bu krizler fiyatlar genel düzeyindeki artışlar sebebiyle, yeni mal ve hizmet üretme konusunda yatırımcıların uyarılamamasından dolayı ekonomideki daralma olarak açıklanabilir (Yangibayev, 2011:17). Piyasa koşullarının yaşadığı bu iki olumsuz durum ekonomideki sektörleri önemli ölçüde etkilemektedir. Turizm sektörü de gerek durgunluk gerekse enflasyon dönemlerinde etkiyi doğrudan hisseden bir ekonomik faaliyet koludur.

GOÜ açısından turizm sektörü ödemeler dengesi bakımından önemli bir kalem iken, diğer taraftan son otuz yılın en hızlı gelişim gösteren hizmet sektörüdür. Mal ve hizmet piyasalarında yaşanan sürekli fiyat artışları şüphesiz sektörü olumsuz etkilemektedir. Sektör enflasyondan, hem iç ve dış turizm faaliyetleri, hem de işletmeler yönüyle etkilenmektedir. Turizmin arz faktörleri (yeme, içme, konaklama, eğlence vb.) gerek turistlerin tercihlerine gerekse ülkenin ekonomik ve doğal

koşullarına göre şekillenmektedir. Arz bileşenlerinde meydana gelebilecek bir fiyat artışı, toplam arzın ya da turizm satış fiyatının değişmesine neden olacağından, enflasyon turizm talebini doğrudan etkileyebilmektedir. Artan enflasyonun fiyatları yükseltmesi yönündeki baskısı turizm talebinin azalmasına neden olacaktır. Çünkü fiyatları düşük olan destinasyonlar, turistler tarafından yüksek fiyatlı destinasyonlarla ikame edilebilecektir (İçöz, 1991:19-21).

Ekonomik krizlerin meydana getirdiği etkiler bakımından mal piyasaları, likitide genişlemesi ve faizlerin düşmesi yönüyle dalgalanmalara maruz kalabilmektedirler. 1997 Asya krizi ve 2002 yılı sonrasında yaşanan arz-talep dengesizliği nedeniyle stratejik malların fiyatlarında artış meydana gelmiştir. 2003-2008 yılları arasında GOÜ' de Asya kaynaklı talep fazlalığı gözlenirken, 2008 yılı sonrasında ABD'de meydana gelen küresel kriz nedeniyle oluşan küresel parasal genişleme ve faiz oranlarının düşmesi öncelikle petrol, altın ve gümüş olmak üzere birçok malın talep ve fiyatının yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla küresel krizler ve mal fiyatları arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmekte ve likidite artışı ile faiz oranlarının düştüğü dönemlerde direkt olarak altın, petrol ve gümüş fiyatlarının arttığı görülmektedir. Çin, Hindistan gibi büyüme yönlü ekonomiler de mal piyasasındaki talep yükselişi yüzünden hammadde fiyatlarında artışa neden olurken, mal fiyatlarındaki dalgalanmalar reel ve finansal piyasaları etkilemektedir (Çelebi, 2013:34-50).

2. İşgücü piyasasında işsizlik krizi

İstihdam dar anlamda, üretim faktörlerinden sadece emeğin üretimde kullanılmasını ifade ederken, geniş anlamda istihdam ise, emek faktörü ile diğer üretim faktörlerinin birlikte kullanılmasını ifade etmektedir. Ülkeler iktisat politikalarını uygularken tam istihdamı amaç edinmektedirler. Ancak ülke genelindeki tüm kaynakların üretime aktarımı mümkün olamayacağından, ekonomilerde eksik istihdam durumu oluşabilmektedir. İşsizlik kavramı ise, cari dönem içerisinde istihdam edilemeyen, ücretli ya da ücretsiz herhangi bir işle bağlantısı olmayan çalışma çağındaki kişilerin atıl kalması durumudur (Altuntepe, 2009:132).

İşgücü piyasasındaki işsizlik oranının kabul edilebilir düzeyinin üzerine çıkması, işsizlik krizlerine neden olabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1950-1970

yılları arasındaki tam istihdam durumunun varlığından dolayı, ekonominin içinde bulunduğu bu rahat döneme “altın çağ” denilmekteydi. Ancak 1970 sonrası yaşanan petrol krizleri tam istihdam durumunu tersine çevirmiş, 1980’ler itibariyle de piyasaların serbestleşip, küreselleşmenin de etkisi ile GÜ ‘deki sanayi toplumunun bilgi toplumuna dönüşen yapısı nedeniyle yeni ekonomik yapılanmanın sosyal alanla paralel gelişmemesi sonucu işsizlik artmıştır. Dünya, küreselleşmenin ve yaşanan krizlerin etkisinde istihdam problemleri ile uğraşırken, Türkiye açısından istihdam problemleri dönem dönem varlığını sürdürmüş ve hala sürdürmektedir (Özsağır, 2012:281-287).

İşsizlik ekonomideki her sektörün önemli bir problemi iken, arz ve talep yönüyle insan odaklı olan turizm sektörü için, yaşanan krizlerle derinleşerek sektörü zorlayabilmektedir. Çünkü sektör, emek-yoğun bir yapıya sahip olmakla birlikte, turizm arzı açısından makine teçhizata ihtiyaç duyulmaması bununla birlikte işgücü kullanımı açısından ise istihdam meydana getirici etkisi nedeniyle ekonomideki dengeleri sağlamada etkin bir rol oynamaktadır (Ertuğral, 2002:1-10).

2008 yılında ABD finans piyasasında ortaya çıkan ve hızla yayılan küresel kriz, işgücü piyasasını oldukça etkilemiştir. Uluslar arası Çalışma Örgütü’nün (ILO) verilerine göre, krizin patlak verdiği 2007 yılından itibaren 30 milyonluk bir artışla 2010 yılı işsiz sayısı 205 milyon olmuştur. Yine ILO’ ya göre 2009 yılında dünya genelinde %6,3 olarak belirlenen işsizlik oranları 2010 yılında sadece 0,1 oranlık kayıp yaşayarak %6,2 olarak gerçekleşmiştir (TOBB, 2010: 8-9). Buradan hareketle 2008-2009 yılları arasında Mortgage krizinin istihdam yönüyle GÜ’ e ve GOÜ’ e etkileri Tablo 1.2’ de gösterilmektedir.

Tablo 1.2: 2008-2009 Yılları Arasında İstihdam Kayıpları (Milyon)

Gelişmiş Ülkeler		-2.4	-6.1	-1.7	10,2 milyon işgücü kaybı
Gelişmekte Olan Ülkeler		-1.8	-8.9		10,7 milyon işgücü kaybı
	Q3	Q4	Q1	Q2	

Kaynak: ILO, (2009b) *World of Work Report :The Global Jobs Crisis and Beyond*, Geneva, s.4.

Tabloda GÜ ve GOÜ açısından Mortgage krizi nedeniyle oluşan iş kaybı oranları 10,2 ve 10,7 milyon kişi olarak görülmektedir. “Q” cari yılın çeyrek dönemlerini

ifade ederken, istihdam açısından 2008 ve 2009 yılı için oranlar incelenmiştir. 2007 yılı krizin etkilerinin yavaş ilerlediği bir dönem iken, 2008 yılının dördüncü çeyreğinde 10 milyon kişinin işini kaybettiği görülmektedir.

Öncelikle iş kayıplarının İngiltere ve ABD’de iş piyasalarında olduğu, gelişmekte olan ekonomilerin birçok zorlukla karşı karşıya kaldığı ancak küresel krizin etkilerinin ülkeler açısından farklılık gösterdiği bununla birlikte, 2009 yılının ilk çeyreğinde 10 milyondan fazla istihdam kaybı olduğu görülmektedir. Türkiye için kriz genel ekonomiyi, 2008 yılının ilk çeyreği ve 2009 yılının ilk çeyreği arasında özel sermaye girişlerinin azalması dolayısı ile 2 milyon kadar istihdam kaybı yaşatarak olumsuz etkilemiştir (ILO, 2009b:3-4).

İşgücü piyasaları açısından genel bir durum değerlendirmesi yapıldığında, yaşanan her türlü krizin istihdam problemlerine sebep olduğu bilinen bir gerçek iken son küresel kriz işgücü piyasalarının etkinliğini azaltarak sorunların derinleşmesine neden olmuştur. 2007 yılında %5,7 olan işsizlik oranının, 2008 yılında %5,9 ve 2009 yılında dünya genelinde %6,5 ila %7,4 arasında gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Türkiye için durum, 2008 yılında %11’den 2009 yılında %15,8’e çıkmıştır (Altuntepe, 2009:144). Bu rakamlardan, krizlerin istihdam üzerindeki etkisinin ne derece derin olduğu görülmektedir. Turizm gibi emek yoğun ve temel yapısı insana dayalı olan hizmet sektörleri, yaşanan bu krizler nedeniyle ağır yara almakta ve krizlerin etkilerini en çok hisseden ekonomik birimler olarak artan işsizlik sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler.

B. Finansal Krizler

Dünya ekonomisi son otuz yıl içerisinde gerek GÜ gerekse GOÜ açısından finansal liberalizasyonun etkisi altına girmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik istikrarsızlıklar giderilmeden, iç ve dış liberalizasyon girişimlerinde bulunulması finansal krizlere neden olmuştur. Çünkü makroekonomik istikrarsızlıklar piyasaların kırılganlaşması ve ekonomik krizlerin oluşumu ile sonuçlanmıştır. Türkiye ekonomisi 1980 yılında dış ticaret liberalizasyonu, 1989 yılında ise uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması ile finansal liberalizasyon sürecini tamamlamıştır. Ancak 1990 yıllarından sonra bu serbestleşmenin ‘büyüme-istikrarsızlık-kriz’ döngüsü olarak ekonomiye olumsuz etkilerini önleyememiştir.

GOÜ' de kamu kesimi finansman gereksinimi ve kalkınmanın finansmanını karşılama zorlukları nedeniyle finansal yapı zaman zaman dalgalanma sürecine girmiştir (Ural, 2003:11).

Finansal krizler açıklanırken, liberalizasyon, finansal kırılganlık gibi kavramların krizlerin oluşumundaki etkisi önemlidir. Dolayısıyla bu kavramların krizlerin oluşum süreci üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi için kısaca açıklanmasında yarar vardır. Bu kavramlar arası geçiş Şekil 1.5'te gösterilmektedir.

Şekil 1.5: Finansal Kriz Sürecinde Liberalizasyon ve Kırılganlığın Önemi

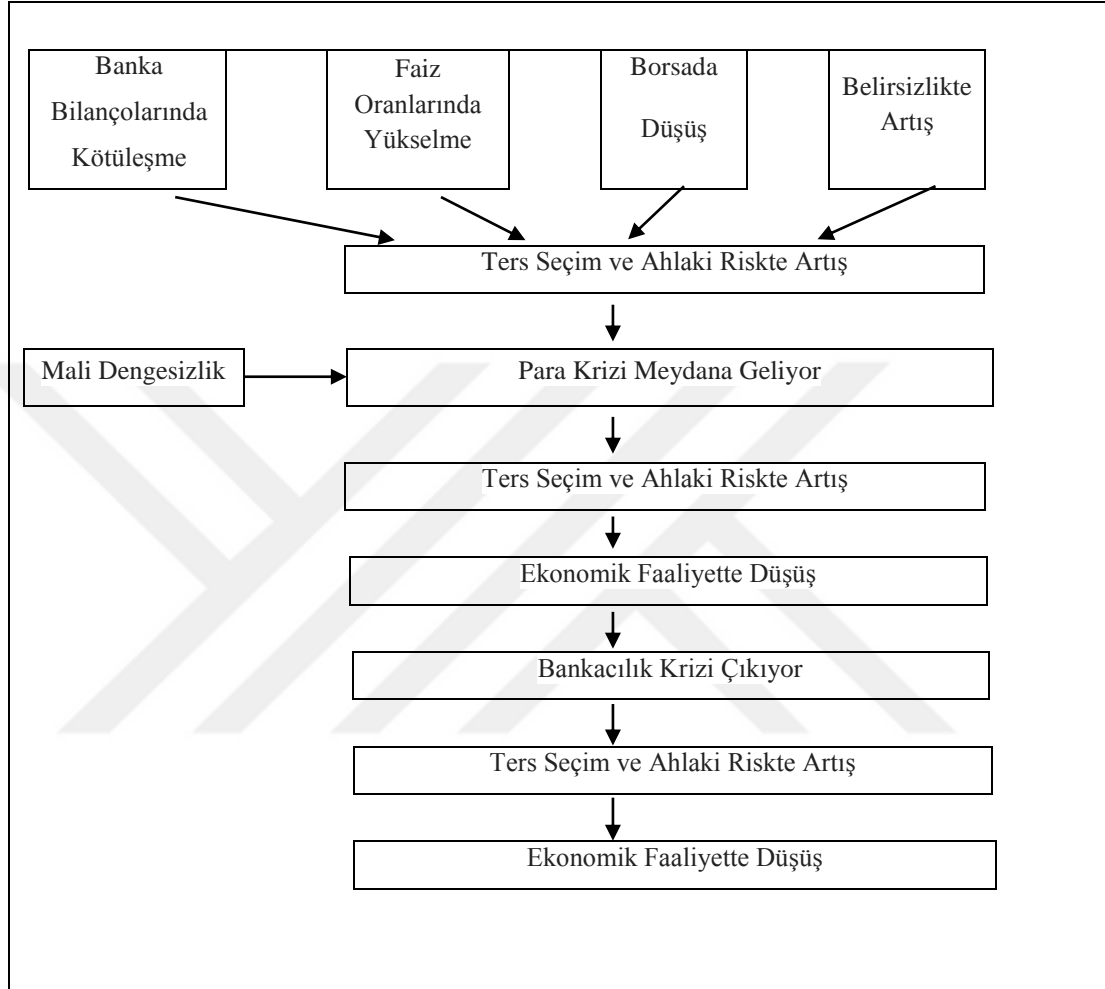

Kaynak: Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(1), s.11-13.'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2008 yılında yaşanan Mortgage krizi finansal krizlere örnek olabilecek son krizdir. Krizin yayılma ve etkileme alanı bakımından Şekil 1.5'teki göstergeler önem taşımaktadır. Liberalizasyon etkisi ile küreselleşen dünya piyasaları herhangi bir ülkede ortaya çıkan bir gelişmeyi, ister canlanma ister durgunluk ister kriz olsun diğer ülke ekonomilerine aktarabilmektedirler. Krizin merkezi olan ekonominin büyüklüğü ve diğer ülkelerle kurduğu ekonomik ilişkiler krizin yayılma hızını ve şeklini belirleyebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin mevcut kırılgan yapıları da bu krizin hissedilmesini kolaylaştırmış, etkileri ekonominin farklı sektörlerine yansımıştır. Sonuç olarak, liberalizasyon etkisinin mevcut kırılgan yapıyla birleşerek krizlere neden olduğu ve bu krizlerin gelişmekte olan ülkeleri önemli ölçüde

etkilediği görülmektedir. GOÜ' de finansal krize etki eden birincil faktörler Tablo 1.3'te gösterilmektedir.

Tablo 1.3: Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin İzlediği Yol

Kaynak: Kabaş, T. (2005). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizleri Belirleyen Faktörler ve Uluslar Arası Finans Sistemi*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, s.19.

Tablodan görüldüğü üzere, finansal krizleri tetikleyen faktörler, banka bilançolarında kötüleşme, faiz oranlarında yükselme, borsada düşüş, belirsizlikte artış ve mali dengesizlik olarak beşe ayrılmaktadır (Kabaş, 2005:19-21).

**Faiz oranlarındaki yükselme:* Yüksek riske sahip projelerin sahipleri yüksek faiz oranları altında bile kredi kullanmaya razı olabilecekken, düşük riskli projeler için durum tam tersi olabilecektir. Meydana gelen ters seçim durumundan dolayı bankalar kredi vermek istemeyecek, yatırımlar ve ekonomik faaliyetler bu durumdan olumsuz etkilenecektir.

**Belirsizlikteki Artış:* Ekonomideki bir finans kurumunun iflası, resesyonu veya borsada yaşanan çöküşten dolayı belirsizlikte artış olur ise, bankalar yüksek riskli projeler ile düşük riskli projeleri ayırt edemezler. Ters seçim (adverse selection) problemini çözme konusunda bankalar sıkıntıya düşünce daha az kredi vermek isteyecekler ve bu durumda yatırım ve ekonomik faaliyetlerde düşüşe neden olabilecektir.

**Borsada Düşüş:* Hisse senedi piyasalarında meydana gelen düşüşler, firmaların bilançolarında aşınmalara neden olabilecektir. Firmalar meydana gelen düşüş etkisiyle net değerlerini kaybederse bankalar, firmalara kredi vermek istemeyeceklerdir. Çünkü net değer teminat niteliği taşımaktadır. Bu durum da ters seçim ve ahlaki risk problemleri artarak krizlerin yaşanmasına neden olabilecektir. Teminat değerinin düşmesi bankaların ters seçimden kaynaklı problemlerden korunmasını engellerken, kredi miktarlarını düşürmelerine neden olabilecektir. Net değerlerdeki düşüş aynı zamanda firmaların riskli yatırımlar yaparak, ahlaki risk problemlerinin artmasına da neden olabilecektir. Çünkü yatırım kötü sonuçlanırsa düşük net değerli firma daha az etkilenecektir. Böylelikle, bankalar kredi vermek konusunda istekli olmayacak, yatırım ve ekonomik faaliyetler olumsuz etkilenebilecektir.

** Banka Bilançolarındaki Kötüleşme:* Bankaların bilanço durumu verecekleri kredi miktarını önemli ölçüde etkimektedir. Bilançoların bozulması, banka sermayelerinin azalmasına yol açacağından, az kaynak az kredi anlamına gelecektir. Sonuç olarak kaynak yetersizliği ekonomik faaliyetler ve yatırımlar için bir sorun olabilmektedir. Bilanço problemleri bankaları iflasa kadar sürüklerken, bulaşma etkisi sonucu sağlam bankalar bile iflas edebilecektir. Bulaşmanın kaynağı asimetrik bilgidir ve birden fazla bankanın iflasına banka paniği adı verilmektedir. Panik durumu mevduat sahipleri açısından paralarının güvende olmadığı düşüncesini meydana getirecek, bankaların portföy kalitesini de bilmediklerinden dolayı bankaları iflas ettirinceye kadar paralarını bankadan geri çekmelerine neden olabilecektir. Kısa zamanda birkaç bankanın bu duruma düşmesi sonucu bankacılık sektörünün finansal aracılık rolü etkisini yitirecektir. Banka paniği yine ahlaki risk ve

ters seçim problemlerinin artmasına bununla birlikte yatırımların ve ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkilenmesine neden olabilecektir.

* *Mali Dengesizlik:* Yükselen piyasalarda devletin borcunu ödeyemeyeceği korkusu, piyasaya sürülen tahvillerin alıcı bulunamayacağı düşüncesini yaratacağından, bankalara bu tahvillerin alımı konusunda baskı oluşturabilmektedir. Devletin borçlarını ödeyememesi durumunda bankaların bilançoları kötüleşecek ve kredi miktarlarında meydana gelen düşme sonucu yatırımcılar parayı yabancı ülke dışına çıkarırlarken ulusal paranın değer kaybetmesine yol açabileceklerdir. Şöyle ki, bu durum yabancı para ile borçlanan firmaların bilançolarında yıpranmalara neden olurken, aynı şekilde ters seçim ve ahlaki risk problemlerinin artacağı bir ortamda ekonomik krizlere neden olabilecektir.

1. Bankacılık krizleri

Bankacılık sektöründe meydana gelen krizler, bankaların iflası, bankaların yetersizliği ve kamu müdahalesi sonucunda meydana gelebildiği gibi makroekonomik dengesizlikler de bankacılık krizlerine neden olabilmektedir. Devlet müdahaleleri ve kamu bankalarının durumunun haksız rekabete sebep olması krizlere zemin hazırlamakla birlikte bankacılık krizlerini finansal krizlere de dönüştürebilmektedir. Piyasalarda ve bankacılık sektöründe meydana gelen döviz krizlerinin de bankacılık krizine neden olduğu görülmektedir. Bu krizler, bankaların işlevlerini kısıtlamakla birlikte, kredilerin geri ödenmemesi sonucunda piyasaya verilen kredilerin kesilmesi ya da geri çağırılmasına neden olacağından, reel sektör bu durumdan yatırım ve üretim bakımından olumsuz etkilenerek, piyasa daralma sürecine girebilecektir. Çünkü sektör, makroekonomik istikrarın sağlanması açısından, finansal piyasalar ile reel sektör arasında bir köprü vazifesindedir (Çinko ve Ak, 2009:61).

Banka bilançolarının kötüleşmesi, geri dönmeyen kredilerdeki artışlar, menkul değerler piyasasındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedeniyle bilanço aktif yapısının bozulması, bankacılık krizlerinin temel nedenlerini oluşturmaktadır. Bankalara olan güvenin sarsılması da halkın mevduatlarını aniden ve yaygın olarak çekmek istemesi ve bankalara yönelik hücum bankacılık krizlerinin diğer nedenleri arasındadır.

Bankacılık krizleri incelenirken, sorunun tek bir bankada mı yoksa birçok bankada mı olduğu araştırılmalıdır. Tek bankada yaşanan kriz tüm sektörü etkileme açısından fazla bir şey ifade etmezken, bankanın sistem içindeki payı büyük ise durum değişebilecek ve krizin sistematik bir krize dönüşmesi kaçınılmaz olabilecektir (Turgut, 2006:37).

Bankacılık riske açık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle risk faktörleri bankacılık krizlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Sektörünün maruz kaldığı riskler Tablo 1.4’te gösterilmektedir.

Tablo 1.4: Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler

Kredi Riski	Kredi müşterisinin borcunu ödeyememesi durumudur. Az sayıda müşteriye verilen yüksek miktardaki krediler veya belli sektörlere verilen krediler bu riski artırır. Kefiller ve maddi teminatlarla risk azaltılmaya çalışılmaktadır.
Likidite Riski	Bankaların aktif ve pasifleri arasındaki vade uyumsuzluğu ve zamanı geldiğinde bankaların yükümlülüklerini yerine getirememesi durumudur. Bankalar kısa vadeli borçlanırlar ancak uzun vadeli borç verirler. Bu durum likidite riskini doğurmaktadır. Finansal piyasalardan borçlanarak bu risk atlatılabilmektedir.
Faiz Oranı Riski	Banka bilançolarındaki faiz uyumsuzluklarından kaynaklanan bir durumdur. Ani faiz değişikliği, sabit faizli aktif ve pasiflere sahip olan bankaların karlılık durumunu önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Sabit faiz durumunda aktifler, pasiflerden daha uzun vadeli (pozitif açık) ise faiz oranlarındaki artışa, eğer pasifler aktiflere oranla uzun vadeli ise (negatif açık) faiz oranlarındaki düşüşe hassastır. 1980 sonrası finansal liberalizasyon nedeniyle faiz oranlarındaki artış bankaların faiz oranı riskini artırmıştır.
Fiyat Riski	Bankaların ellerindeki tahvil, bono vb. ekonomik değerlerin fiyatlarında yaşanacak düşme durumudur. Makroekonomik bir değişiklik için düşme genel risk, bir veya birkaç enstrümanın düşüşü ise spesifik fiyat riski olarak adlandırılmaktadır. Çeşitlendirme ve garantileme (Hedge) ile spesifik riskten kaçınılırken, genel risk için durum değişmemektedir.
Operasyon Riski	Risk kontrollerinin yetersizliği, teknolojik sorunlar, dolandırıcılık vb. risklerin meydana getirdiği durumdur. Bankanın bilgisayar sisteminde meydana gelen bir çökme sonucu uğrayacağı zarar bu duruma örnek olarak verilebilir. Şube ağını genişletmek gibi faaliyetler maliyetleri arttıracığından bu risk grubuna girmektedir.
Döviz Kuru Riski	Döviz kurunun zaman içerisindeki değişim durumundan kaynaklanan risk durumudur. Bankada yabancı para yükümlülüğü varlığını aşarsa banka açık pozisyonda, tam tersi durumda kapalı pozisyondadır. Açık pozisyonda döviz kurunda artış, kapalı pozisyonda ise azalış bankanın zarar etmesine neden olacaktır. Döviz kurunun dalgalanması döviz krizi-bankacılık krizi ilişkisine dönüşebilmektedir.
Ödeme Gücü Riski	Bankanın varlıklarının yükümlülüklerini karşılayamadığı durumdur. Banka ödeyebilirliğini yitirmiştir. Likidite riskinden farkı kalıcı bir durum olmasıdır.

Kaynak: Karabulut, G. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*. İstanbul: Der Yayınları, s. 37-41’ den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1970 yıllarından itibaren yoğunlaşan finansal liberalizasyon nedeniyle, faiz kontrollerinin kalkması, zorunlu rezervlerin azaltılması, piyasa girişlerinin yerli ve yabancı bankalar açısından kolaylaştırılması, yerli paranın konvertibilitesinin sağlanması ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gibi durumlar faiz, döviz kuru,

ödeyebilirlik ve likidite risklerinin artmasına neden olmuştur. Bankacılık sisteminde bu dönemle birlikte kırılganlığın arttığı görülmektedir. Artan rekabet ve piyasa girişlerinin artması da bankaların kar oranlarını olumsuz etkilemiş, rekabet ortamı banka yöneticilerinin daha fazla risk altına girmesine neden olmuştur (Karabulut, 2002:39-48).

En son yaşanan küresel kriz de bankacık sektörü ile bağıntılı olarak gelişim göstermiş, tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Konut sektöründeki yanlış kredi dağılımının makroekonomik dengesizliklerle birleşerek, başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal ve reel sektörü etkilediği görülmektedir. Yani küresel kriz bir nevi yüksek riskli konut kredilerine bağlı uluslararası bir bankacılık krizi olarak da tanımlanabilmektedir. ABD'nin denetimsiz finansal piyasaları krizi ve süregelen resesyonu tetiklemiştir. Zaten GOÜ açısından, bankacılık krizleri yüksek riskli ekonomik ortam ve istikrarsız ekonomik yapıdan kaynaklanabilirken, ülkelere yönelik ani sermaye giriş ve çıkışları ile yüksek faiz oranları ülkelerin mali sistemlerini iflasa sürüklemiştir. Bu durum karşısında müdahale altında kalan bankacılık sektörünün güçsüz düşerek, sistemin diğer bileşenlerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Türkiye için küresel krizin ilk etkisi krediler kanalı ve getiri oranlarında daralma olarak ortaya çıkmış olsa da, 2000-2001 yılları arasında meydana gelen krizlerden sonra bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler ve iyileşmeler sayesinde küresel krizin daraltıcı etkisi bu dönemde daha rahat atlatılabilmektedir. Öyle ki krizin en sıkı hissedildiği 2009 yılında bile, net faiz marjında artış nedeniyle net gelirler ve karlarda dahi artış meydana gelmiştir (Artar Kibritçi ve Saridoğan Atılgan, 2012:1-7). Buradan hareketle bankacılık sektörü de dahil olmak üzere finans sektörünün Mortgage krizinin yoğun hissedildiği dönemler itibarıyla karlılık oranları Tablo 1.5' te gösterilmektedir.

Tablo 1.5: Finans Sektöründe Karlılık Görünümü (Milyon TL)

	2007	2008	2009	2010	Eyl.2010	Eyl.2011
Toplam Karlılık (Milyon TL)	16.718	15.549	21.864	23.516	18.124	15.870
Toplam Karlılık (% Değişim)		-7.0	40.6	7.6		
Bankalar Karlılığı(Milyon TL)	14.859	13.422	20.182	22.119	16.849	14.620
Bankalar Karlılığı (% Değişim)		-9.7	50.4	9.6		
Finansal Kiralama Şirketleri	348	590	523	463	373	428
Faktoring Şirketleri	427	440	331	390	295	364
Tüketici Fin.Şirketleri	47	10	13	43.0	46	71
Varlık Yönetim Şirketleri	-21	-55	24	54.2	42	50
Sigorta Şirketleri (1)	629	840	455	114	195	121
Reasürans Şirketleri(1)	73	132	89	64	44	-60
Men.Kıy.Aracı.Kur. (1)	356	170	247	366	280	276

Kaynak: Artar Kibritçi, O. ve Sarıdoğan Atılğan, A. (2012). Küresel Finansal Krizin Türkiye’de Bankacılık Sektörü Mali Yapısına Etkileri, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*,2, s. 7.

Tablo1.5’te finans sektörünün kârlılık görünümü verilmiştir. Buna göre, finansal sektörün ve finansal sektör içerisinde en önemli paya sahip bankacılık sektörün karlılığı 2008 yılı itibariyle 2007 yılına göre azalış göstermesine rağmen, 2009 yılında 2008 yılına göre finansal sektörde kârlılığın %40,6 arttığı görülmektedir. Bu oran bankacılık sektörün için %50’nin üzerinde gerçekleşmiştir. Finansal sektörde kârlılık artışının temel kaynağı bankacılık sektöründeki kârlılık artışıdır. Bankacılık sektöründeki kârlılık artışının temel kaynağı ise net faiz marjındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak bankacılık sektörünün gerek içinde barındırdığı risk faktörleri gerekse, ekonominin küreselleşen yapısı itibariyle krizlere açık bir sektör olduğu görülmektedir. Son yaşanan küresel krizin bankacılık sektörü kaynaklı olduğu ve dünya ekonomilerine her sektör açısından etki ettiği bilinmektedir. Ancak şunu da söylemek mümkündür ki, Türkiye ekonomisi bankacılık sektörü açısından krizin olumsuz

etkilerini, yaşadığı 2000-2001 krizlerinden sonra sağlamlaştırdığı alt yapısı sayesinde kolay atlatabilmiştir.

2.Döviz krizi (para krizi)

Para krizleri genel olarak, ülke parasına yapılan spekülative saldırılar sonucu hükümetin devalüasyona yönelmesi ve borç ödemelerinde problem yaşaması ile sonuçlanan durumlar olarak açıklanmaktadır. Başka bir ifadeyle para krizlerine, döviz kurunun keskin bir şekilde çökmesi, hükümetin devalüasyonu ilan etmesi, döviz kuru rejimini şekillendirilmesi, sermaye akımlarına sınır getirilmesi ve hatta birkaç saat için para piyasalarının kapatılması neden olabilmektedir (Tay, 2007:38).

Ülke parasına duyulan güvenin zayıflaması sonucu spekülative fonların ülkeyi terk etmesi ile MB tarafından kur desteklenmesi de sürdürülebilirlik kazanamayan kur yüzünden ulusal paranın devalüe edilmesi yada tamamen dalgalanmaya bırakılması da bu krizlere neden olabilmektedir. Temel olarak ele alınırsa bu krizlerin iki nedene dayandığı görülmektedir. Bunlar (Erdoğan, 2010:16-17);

1. *Hükümetlerin yürüttüğü sorumsuz politikalar:* Örneğin sabit kur rejiminin olduğu bir ülkede, bütçe açıklarının finansmanı için para basılması enflasyonun artmasına neden olabilmektedir. Nitekim bu davranış biçimi yabancı paraya talebi artırırken, ülkelerin döviz rezervlerini sıkıntıya sokabilmektedir.

2. *Sabit kur politikası sürdüren hükümetlerin para birimlerinin değerini koruma çabası:* Böyle bir durumda para politikalarının uygulanması gerektiği zaman faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle ekonomi yavaşlayabilmekte, sonuç olarak ulusal para değer kazanarak para üzerinde spekülative ataklar başlayabilmektedir.

1990 sonrası dönemde GOÜ' de meydana gelen para krizlerine sermaye hareketliliği neden olurken, hacimli sermaye girişleri ve bu sermaye içindeki kısa vadeli krediler para krizlerine neden olmuştur (Delice, 2003:60). Son dönemlerde uluslararası finans piyasasında çok sayıda para krizi meydana gelmekle birlikte dünya genelinde farklı zamanlarda meydana gelen para krizleri Tablo 1.6' da gösterilmektedir.

Tablo 1.6: Dünya’da Yaşanan Para Krizleri

Ülke	Kriz Yılı	Ülke	Kriz Yaşanan Yıllar
Norveç	1992	Endonezya	1997
İsveç	1992	Japonya	1997
Finlandiya	1992	Singapur	1997
İngiltere	1992	Tayland	1997
İspanya	1993	Malezya	1997
İtalya	1993	Filipinler	1997
Türkiye	1994,2001*	Güney Kore	1997
Meksika	1994	Rusya	1998
Arjantin	1995	Ukrayna	1998
Brezilya	1995	Moldova	1998
Venezüella	1995	Hırvatistan	1998
Honkong	1997	Gürcistan	1999

Kaynak: Tay, A. (2007). *Erken Uyarı Sistemleri ile Finansal Krizlerin Analizi: Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Örneği*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, s. 40.

Sonuç olarak, 1990 yıllarından sonra Dünya’nın farklı bölgelerinde meydana gelen bu krizler uzun süreli ve büyük oranlı cari açıklar nedeniyle meydana gelirken, sıkı makro ekonomik politikalar ve devalüasyon gibi tedbirlerle aşılmaya çalışılsa da, para ve bankacılık krizlerine dönüşmüştür. Diğer bir deyişle sermaye akımında tersine gelişen bir durum para krizlerine neden olurken, cari hesap açıkları da para ve bankacılık krizleri ile sonuçlanmıştır (Tay, 2007:40).

3. Borsa krizi

Borsadaki menkul kıymetlerde meydana gelen değer kayıpları olarak ifade edilen borsa krizi, özellikle yabancı yatırımcıların piyasaya olan güvenlerini kaybetmeleri sonucu fonlarını geri çekmeleri yaşanan değer kaybını derinleştirmektedir. Ekonomik dengeler istikrarını koruduğu dönemlerde borsa olumlu yönde seyrederken, herhangi bir olumsuzluk borsayı aynı doğrultuda olumsuz etkileyebilmektedir.

2008 yılında yaşanan küresel kriz, GÜ' de başlamış ancak GOÜ' e Kasım 2008 itibariyle yayılmaya başlamıştır. Kriz GOÜ' i etkileyerek, ülke paraları ve borsaların değer kaybetmesine, ülke tahvilleri ve ticari bonoların risk primlerinin atmasına ve ülkeye giren yabancı para miktarının düşmesine neden olmuştur. Ekonomik göstergelerde meydana gelen bozulmalar bu dönem ile 2009 yılının ilk 6 ayında borsada yüksek oranda düşmelere neden olmuştur. Türkiye noktasında Borsa İstanbul (BİST) küresel krizden etkilense de 2009 yılının ikinci yarısı dünyadaki olumlu durum BİST' e de yansımış ve 2010 yılı itibariyle eski durumuna dönmüştür (Memiş; 2014:12-15).

4. Sistemik finansal krizler

Para ve banka krizlerini kapsayan sistemik finansal krizler, finansal sistemin temel görevlerini etkin olarak yerine getirme noktasında ortaya çıkan keskin ve önemli potansiyel bozukluklar olarak ifade edilmektedir (Sevim, 2012:9). Bu krizler ekonomik, politik ve sosyal yaşamın yapısından ve değişkenliğinden kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda, bağımsız bir yapıları olmaması nedeniyle diğer kriz türlerini de beraberinde getirmektedirler. Böylece reel ekonomi bağlamında üretim miktarı ve istihdam olumsuz etkilenebilmektedir. Marshall (1998), bu krizlerin, temel özelliklerini aşağıdaki gibi özetlemektedir (Durgun, 2010:19).

- a) Sistemik Finansal Krizler, firmaların iç finansman kaynaklarının yetersiz olması ve dışarıdan gelen fon taleplerini karşılayamamaktan kaynaklanmaktadır.
- b) Sistemik finansal kriz dönemlerinde, bir firmanın finansman sorunu yaşamasından diğer firmalar da etkilenmekte ve sisteme olan güven azalarak, sorun genele yayılıp diğer sektörleri de etkilemektedir.
- c) Sistemde meydana gelen kriz hükümet müdahalesini gerektirmektedir.

IV. Ekonomik Krizlere Tarihsel Yaklaşımlar

Ekonomik krizler, meydana geldikleri dönemler ve kaynakları bakımından farklılık göstermektedirler. Bazen mevcut kur rejimlerinden çıkabilecekleri gibi bazen de finansal piyasaların dalgalanmasına bağlı olarak meydana gelebilmektedirler. 2008

Mortgage krizine kadar olan dönem incelendiğinde ekonomi tarihinin birçok krizle karşılaştığı söylenebilmektedir.

Bazı araştırmacılara göre ekonomik krizlerin tarihi çok eski çağlara dayanmakla birlikte M.Ö. 53 yılında meydana gelen Büyük Roma Para Krizi ilk kriz olarak belirtilmektedir. Yakın tarihte meydana gelen krizlerin en etkili olanı şüphesiz ki, tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 Ekonomik Buhranı'dır. Bu krizin piyasa güçleri odaklı olduğu ve krize çözüm olarak önce bu güçlerin kontrol altına alınması gerektiği savunulmuştur (Çetinkaya vd., 2011:27-31). 1929 Dünya Buhranı'ı etkileri açısından büyük bir kriz olmakla beraber, sonrasında 1960'lara kadar ciddi bir krize rastlanmamıştır. Sadece 1956 yılında Süveyş Kanalı Şirketi'nin yaşadığı sıkıntıları İngiltere açısından kriz olarak değerlendirmek mümkündür. 1956-1957 yıllarında İngiltere'de cari hesap fazlalığı olsa da İngiltere uluslararası ticarete sıkıntı yaşamamak için Sterlin'i baskılamış ve Dolar rezervlerini kullanmak zorunda kalmıştır (Delice, 2003:66). 1945-1971 yılları arasında Dünya'da ciddi ekonomik krizler yaşanmasa da sabit kur rejimi sonucu para krizleri meydana gelmiştir (Çetinkaya vd., 2011:33).

1970 sonrası yaşanan iki petrol krizi de ekonomik krizlerin öncüsü niteliğindedir. Finansal sermayenin uluslar arası düzeyde artan hareketliliği hem gelişmiş hem de GOÜ' de finansal krizlere zemin hazırlayarak, 1980'li yıllardan sonra finansal liberablizasyonun da etkisi ile piyasaların ticaret ağları ve sermaye giriş çıkışlarının artması sonucu GOÜ' in dış borçlarını ödeyememesi, Dünya ekonomisinin daraltıcı etki altında kalmasına neden olmuştur. 1990 yıllarında ise birçok GOÜ dışa açılmış ve daha sık yaşanan finansal krizlerle karşılaşmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizler başlıca aşağıdaki gibidir (Delice, 2003:67);

1- Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'nda (ERM), 1992-93 yılları arasında yaşanan krizler,

2- Latin Amerika'da 1994-95 döneminde Meksika'daki krizin sonrasında ortaya çıkan Tekila Krizi,

3- 1994-95'de Türkiye'de yaşanan para ve bankacılık krizi,

4- 1997-98'de Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Malezya'da başlayıp, önce diğer Asya ülkelerine yayılarak gösterdiği etkisini daha sonra Ekonomik Kalkınma

ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri dâhil olmak üzere bölge dışındaki birçok ülkeyi etkileyerek yoluna devam eden finansal kriz,

5- Asya krizine paralel olarak gelişen 1998 yılında yaşanan Rusya ve Brezilya'da ki finansal krizler.

6- Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında Türkiye'de yaşanan ve Türkiye açısından bankacılık krizi olarak adlandırılan para ve bankacılık krizleri,

7- Arjantin'de 2001 yılında başlayıp, derin bir ekonomik ve toplumsal sıkıntılara sebep olan ve etkileri devam eden finansal kriz.

Yukarıda belirtilen krizlerin her biri kendine özgü davranış geliştirmiş olup, ERM krizi dışındaki krizlerde, sabit veya bağlı döviz kuru sistemleri, yoğun sermaye giriş/çıkışları ve makroekonomik göstergelerdeki bozukluklar bu krizlerin yaşanmasında öncü rol oynamışlardır.

V. Turizm Sektörü ve Ekonomik Krizler

19.yy.da turizm faaliyetleri demir yolları ve buharlı gemiler ile güvenilir bir şekilde sağlanıyorken, modern kentleşme ve sanayileşmenin etkisi ve insanların deniz aşırı yerleri merak etmesi ile sektör gelişim göstermiştir. Bu dönemde turizm faaliyetlerine örnek teşkil edebilecek ilk olay, 1841 yılında Thomas Cook tarafından Britanya içinde gezi treni ile Leicester' den Loughborough'a, 1855 yılında deniz aşırı ülkeler olan Hollanda, Almanya ve Fransa'ya ve 1863 yılında da ilk paket turu olan İsviçre seyahatleri örnek olarak verilebilir. Seyahat talebinin oluşması için sıkı çalışan Thomas Cook turizm hareketleri için önemli bir öncüdür (Elliot, 1988:22-23).

Günümüz dünyasında meydana gelen hızlı küresel hareketler, uluslararası turizmin şeklini değiştirmiş ve turizmi dünya ölçeğinde ekonominin en önemli sektörü haline getirmiştir (Bahar, 2007a: 64). Turizm sektörü sağladığı döviz girdisi ile gelir getirici bir etkiye sahipken dış ödemeler açısından da denge sağlayıcı bir unsurdur. Ülke ekonomisi için artı değer yaratan bu sektör ekonomik bir faaliyet kolu olması nedeniyle meydana gelen dalgalanmalardan da oldukça fazla etkilenebilmektedir. Ekonomik krizler sektörün ana kaynağı olan bireylerin bütçelerini sarstığından, kriz dönemleri turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir.

A. Turizmin Ekonomik Açıdan Önemi

Turizm faaliyetleri dünya üzerinde artan oranlı bir şekilde gelişim göstermekte ve birçok ülkede GSMH ile istihdamın önemli bir bölümünü meydana getirmektedir. Turizm sektörü sağladığı döviz girdisi ile bütçe açıklarının finanse edilmesinde etkin rol oynarken, bölgesel düzeyde iş olanakları da sağlayarak tarım sektöründen dolayı kaybedilen rekabet avantajının yeniden kazanılması noktasında yarar sağlamaktadır. Sektör bağlantılı çalıştığı ulaşım, ticaret, konaklama, yiyecek-içecek ve diğer hizmet sektörleri ile doğrudan ya da dolaylı bir biçimde yayılım göstermektedir. Ayrıca zengin ülkeden fakire, gelişmişten gelişmekte olana doğru dağılma etkisi ile ülkeler arası yakınsamaya neden olmakta, bölgesel olarak bu geçişler farklılıkların giderilmesini sağlamaktadır. Sektör için yapılan yatırımların geri dönüşleri bu bağlamda kısa zamanda kendini gösterecek ve geri kalmış bölgelerin gelişimine katkıda bulunacaktır (Bahar ve Bozkurt, 2010:255).

Turizm sektörü azgelişmiş ülkeler (AGÜ) ya da GOÜ' lerede ekonomik etkileri nedeniyle bölgesel farklılıkların giderilmesi noktasında bir kalkınma aracıdır. Kalkınmanın sağlanması dış satışların artırılması ile gerçekleşirken, ekonomik gelişme ve çağdaşlaşmanın gereği olan tarım ağırlıklı ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçiş yapmak gerekmektedir. Ancak böyle bir değişim için döviz kazancı, sermaye ya da dış borçlanma gerekli iken, ülke yöneticileri bu açığı turizm sektörüne yönelerek kapatma yoluna gitmektedirler. Bu bağlamda turizm; ekonomik katkıları göz önüne alındığında, ihtiyaç duyulan döviz girdisini sağlaması noktasında yabancı ülkelere ekonomik yardım almaktan daha verimli bir yöntemdir. Çünkü turizmden sağlanan gelirler, politik ve ekonomik kısıtlamalardan arınmış, herhangi bir baskı aracı olarak kullanılamayacak bir gelir türüdür. Tarımsal ürün ve hammadde ihracatına nazaran turizm sektörü için mal ve hizmetlerin fiyatları geleneksel ihracat ürünlerinin fiyatlarına göre daha fazla kendi denetimi altında olup, ihracat için çeşitlendirme imkânı yaratarak döviz gelirlerindeki dalgalanmaların ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Bölgesel kalkınma yönüyle turizm sektörünün etkinliği ile sanayileşmemiş ancak, zengin turizm arzı olan bir bölge için kaynaklarının planlı ve etkin bir şekilde kullanılması sonucu bölgesel farklılıkların aşılmasının sağlandığı görülmektedir (Çeken, 2008:297-298).

Dış ticaretin finansman sorunu, ihracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri önemli hale getirirken, kısa vadede ihracatta büyümenin sağlanması için döviz getirici faaliyetlere yönelimi arttırmıştır. Türkiye açısından turizm sektörünün yapısal değişimi ve gelişimi 1980 yıllarından sonra olmuştur (Bulut, 2000:72). Ancak 1960 yıllarında ekonomi politikalarının tartışılmaya başlandığı dönemde turizm kavramının da önemi benimsenmeye başlamıştır. Turizm yatırımlarına ayrılan pay 1980 yılına kadar %0,7'yi geçememiş, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile turizmin bugünkü düzeyine kavuşmasının temelleri atılmıştır (Çımat ve Bahar, 2003:3). 1985 yılında uygulamaya konan ekonomik program ile teşvik edilen sektörler arasında olan turizm sektörü, bu alandaki yatırımların da artmasıyla ülke ekonomisine büyük oranda katkı sağlayan bir sektör konumuna gelmiştir. Turizm sektörünün Türkiye GSMH içi payı değerlendirildiğinde 1985 yılında % 1,6 olan oran, 1990 yılında % 2,1, 2000'de %3,7, 2003 yılında ise %3,7 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Sektörün bu yıllarda GSMH içi payının artarak devam ettiği görülmektedir (Yavuz, 2006:162-163).

Turizm 1980'li yıllardan sonra ekonomi için itici bir güç olarak görüşmüştür. Öyle ki, yetersiz ekonomik kaynakların önemli bir kısmı turizme aktarılmıştır. Bu çabalar karşılığını bulmuş ve turizm son yıllarda Türkiye ekonomisi için lokomotif sektör konumuna gelerek, ödemeler bilançosunda ihracattan sonra gelen ikinci büyük döviz kaynağı olma özelliğini taşımaktadır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008 :352). Ayrıca farklı büyüklükteki iş kollarından oluşan 46 alt sektörle bağlantılı olan turizm 21. yy.ın telekomünikasyon ve enformasyondan sonra üçüncü büyük hizmet sektörüdür (Çımat ve Bahar: 2003:15).

B. Turizm Sektöründe Kriz Kavramı

Turizm sektöründe kriz, turizm ile ilgili işletmelerin olağan faaliyetlerini tehdit eden, turistik bölgenin güvenilir olmadığı izlenimini veren, turistik çekiciliğin yitirildiği, bölgeye yönelik turizm talebinin ve harcamalarının daralması nedeniyle turizm faaliyetlerinin devam ettirilemediği durum şeklinde ifade edilmektedir (Yıldız ve Durgun, 2010:7).

Turizm sektörü özellikle GOÜ' in ekonomileri üzerinde olumlu etkiler meydana getirirken, ulusal ya da uluslararası yaşanan dar boğazların aşılması için ekonomik bir çıkış noktası olmaktadır. Turizm sektörü döviz girdisi sağlarken, ödemeler dengesine de katkıda bulunmaktadır. Yurtiçinde ithalat etkisi, işgücü çarpanı etkisi, istihdam artırıcı etkisi ve yeni iş olanakları yaratması ile turizmin ülke ekonomisine katkıları önemlidir (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008:353).

Bu bağlamda Türkiye gibi GOÜ için turizm önemli bir gelir kaynağıdır. Büyük ölçüde insan emeğine bağlı bir sektör olması turizmin istihdam yaratmadaki önemini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla turizm gibi talep esnekliği yüksek sektörler ekonomik krizlerden fazlaca etkilenmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin turizm sektörünün çeşitli bölümlerini farklı boyutlarda etkilemiş olması buna örnek olarak verilebilir. Ancak yaşanan krizlere karşın turizmin dinamik yapısı ve deneyimi bu bağlamda sektörün krizle baş etmesini de kolaylaştırmıştır (Bahar ve Balmumcu, 2010:6).

Turizm sektörü hem talep hem de arz yönüyle birey odaklı bir sektördür. Kriz, kapsadığı alan ve meydana getirdiği etkiler bakımından farklılık göstererek, en çok turizm ürününe olan talebin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu amaçla turizm sektöründe yaşanan krizlerin şiddetinin anlaşılabilmesi için, farklı açılardan inceleme yapmak daha doğru olmakla birlikte, krizlerin turizm talebi üzerindeki etkisinin şiddeti, coğrafi alan üzerindeki yayılma süresine göre önem kazanmaktadır. Buradan hareketle turistik destinasyonlarda gerçekleşen kriz ortamları talebi önemli ölçüde etkilemektedir. Nadir görünen ve önemsiz kabul edilen suçlar geçici talep daralmalarına neden olurken, uzun süreli istikrarsızlık durumları (savaş, terör vb.) nedeniyle talep tamamen ortadan kalkabilmektedir. Bu duruma son dönem için verilebilecek en iyi örnek Mısır'dır. Piramitleri sayesinde önemli bir turizm arzına sahip olan ülke, son yıllarda yaşadığı siyasi iç karışıklıklar nedeniyle rezervasyon iptalleriyle karşılaşmıştır (Göçen, Yirik ve Yılmaz, 2011:498).

Sonuç olarak yaşanan ekonomik krizler büyümenin önemli bir kaynağı olan turizm sektörünü etkilemektedir. Turizm doğrudan ya da dolaylı yarattığı etkiler nedeniyle diğer kesimlerde de istihdam ve gelir düzeylerinin artmasına neden olmaktadır. Küresel krizin turizm sektörüne etkisi 2009 yılında, uluslararası seyahat hareketlerinde %2 oranında azalmayla gerçekleşirken, Avrupa turizmi için bu oran

%3 civarında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla krizlerin etkilerini azaltmak için, dünya uluslararası turizm faaliyetlerini yakından takip etmek, turizmi etkileyen faktörleri bilerek, turizm işletmeleri için stratejiler geliştirmek gerekmektedir (Korkmaz, Uyguntürk ve Darıcı, 2009:230).

C. Turizm Sektörü Açısından Yaşanan Krizlerin Ekonomik Boyutları

Bir ülke ekonomisinin büyüklüğünü, belli bir zaman içerisindeki bütün ürün ve hizmetlerin toplam değeri, yani ulusal gelir ile ölçmek mümkün iken, turizm ulusal gelir hesaplarından farklı ele alınmaktadır. 1950 yıllarına kadar turizm sektörünün önemi pek anlaşılmamıştı da II. Dünya Savaşı'ndan sonra turizm hareketleri önem kazanmaya başlamıştır. Bunun nedeni batı ekonomilerinde kişi başına gelirin ve boş zamanın artması ile insanların farklı bölgeleri ziyaret etme isteğinin gelişmesidir. Bu bağlamda turizm hareketlerinin, GÜ' den, GOÜ' e doğru sıçrama etkisi gösterdiği bununla birlikte turizm potansiyeline sahip olan ülkeler için, istihdam, gelir düzeyi, iç-dış ödemeler dengesi ve borç yükünün hafiflemesine yardım ettiği, aynı zamanda ödemeler dengesine ve refaha pozitif etki ettiği görülmüştür (Bahar ve Kozak, 2005:8-9).

Turizm sektörünün ekonomik etkileri GSMH için çok önemli iken, sektörün ulusal ya da uluslararası yaşanan ekonomik krizlerden etkilenme derecesi de dikkat edilmesi gereken bir konudur. Turizm ve seyahat endüstrisinin ekonomideki dalgalanmalara açık olması, turizm harcamalarının, zorunlu olmayan bir harcama olmasından kaynaklanmaktadır. Kriz dönemlerinde bireyler zorunlu ihtiyaçları için tasarrufta bulacaklarından, seyahat ihtiyaçlarını öteleyebilmektedirler. Ancak tamamıyla turizm harcamalarından vazgeçme durumu söz konusu olmamakla birlikte, zorunlu ihtiyaçlardan arta kalan kısımla bireyler yine turizme yönelebilmektedirler (Paksoy ve Çolakoğlu, 2010:344).

Diğer yandan turizm, bireylerin boş zaman kavramını nasıl kullanacakları ile ilgili ekonomik kararların yatırım, istihdam, tüketim, ihracat ve kamu gelirleri gibi ekonomik boyutları olan geniş kapsamlı bir sektördür. Turizm sektörü bu yönüyle dünya genelinde faaliyet konusu olduğundan yaşanan küresel bunalımlardan oldukça fazla etkilenebilmektedir. Böylesi zamanlarda turizm işletmelerinin faaliyetleri

kısıtlanmakta; politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlarda yaşanan tedbirsizliklerin meydana getirdiği karmaşa, içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Talep esnekliği yüksek olan sektör, hassas yapısı itibariyle krizlerden oldukça fazla etkilenmekte hatta kendi içlerinde bile krizlere maruz kalabilmektedir. Turizm sektörü müşteri istek, beklenti ve gereksinimleri haricinde ülkenin siyasal, politik ve ekonomik değişmelerinden de etkilenebilmektedir. Kendi iç dinamiklerinden krizlere maruz kalabileceği gibi dış faktörlere bağlı ya da farklı sektörlerde yaşanan krizlerin etkisi altında da krize girebilmektedir (Durgun ve Gövdere, 2011:142-144).

Bu bağlamda, 2008 yılında meydana gelen Mortgage krizi tüm sektörleri etkilediği gibi turizm sektörü üzerinde de bazı olumsuz etkilere neden olmuştur. Kriz 2007 Haziran ayında ABD konut piyasasında başlamış ve 2008 yılının son çeyreğinden itibaren hızlı ve yıkıcı bir şekilde yayılmıştır. Kriz nedeniyle azalan talep ilk olarak üretim ve yatırımı olumsuz etkilerken azalan üretim ve yatırım ise istihdamı olumsuz etkilemiştir. Nitekim istihdam azaldıkça, talep azalmakta böylelikle ekonomi kısır bir döngüye girebilmektedir. Turizm sektörü arz ve talep yönüyle Mortgage krizinden etkilenmiş, aynı zamanda daralan talep, sektör için istihdam problemlerinin meydana gelmesine neden olmuştur. Turizm arzı açısından Mortgage krizi, enflasyon oranlarının artması, likiditenin daralması, gıda ve konaklama masraflarının yükselmesi nedeniyle sektörde darbe etkisi yaratmıştır. Oluşan kriz ortamı ve belirsizlikler sektör açısından yeni yatırımların önünü keserken, duraklayan iç pazar, gerileyen dış talep ve meydana gelen yüksek faiz koşulları yatırımcıların önünü kesmiştir. Mikro bazda ise turistlerin gelirinin düşmesi endişesi tatil ihtiyacını iptal etmesine ya da ertelemesine neden olmuştur. Bu durum öncelikle kitlesel turizm açısından sıkıntı doğurmaktadır. Böylesi bir ortamda mevcut arz kaynakları dahi kullanılamaz iken, yenilerinin yapılması mümkün olmayacaktır. Bu durumun turizm istihdamına etkileri de olumsuz yönde olabilecektir (Yıldız ve Durgun, 2010:8).

Turizm talebi açısından 2008 krizi değerlendirildiğinde, harcanabilir gelirlerde meydana gelen düşüş, talebi olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü turizm faaliyetleri kişilerin gelirleri ile doğru orantılı olarak gelişmekte, gelirler düştükçe turizm faaliyetleri ikinci plana atılabilmektedir. Ancak gelirleri düşse bile turizm faaliyetlerine devam eden kesim, kriz döneminde bütçelerine göre bir destinasyona

yönelmiştir. Pahalı destinasyonlar bu bağlamda tercih sebebi olmazken (pahalı olan Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri yerine) deniz- kum- güneş üçlemesinin uygun fiyatlarda arzına sahip Akdeniz ülkeleri tercih sebebi olmuştur. Bu durum Türkiye açısından olumlu görünse de ziyaretçi kalitesinin düşmesi ile sonuçlanmıştır. Dünya Turizm Örgütü'nün (UNTWO) verilerine göre, 2008 yılında dünya genelinde 924 milyon kişi seyahat etmiş ve büyüme oranı %2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu büyümeden aldığı pay ise %13 olmuştur. Ancak krizin yoğun hissedildiği 2009 yılındaki tahminler yanıltıcı sonuçlar vererek, %2 ile %30 arasında düşüşler meydana gelmiştir. Yine UNWTO' nun Eylül ayında yayımladığı Dünya Turizm Barometresi' ne göre 2009 yılının ilk 7 ayında seyahat edenlerin sayısında %7 oranında bir düşüş meydana gelmiştir (Yıldız ve Durgun, 2010:9).

Mortgage krizinin dünya turizm sektörü üzerinde meydana getirdiği bu düşüşler ülkeleri önlem almaya itmiştir. Fransa yaşadığı %12'lik düşüş nedeniyle KDV (Katma Değer Vergisi) oranlarını %5,5' lere çekerken, İspanya 2009 yılının ilk yarısında % 10'luk ziyaretçi kaybı yaşamış ve turizm işletmelerinin yenilenmesi amacı ile Turizm İdaresi tarafından çıkartılan 1 milyon Euro'luk bir plan hazırlamıştır. İtalya krizin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için, konuya sosyal açıdan yaklaşmış böylelikle düşük gelirlileri hedef seçerek sezon dışı fiyatları aşağı çekip bu kitlenin turizm faaliyetlerine katılması sağlanmaya çalışılmıştır. Yunanistan ise %10'ları geçen ziyaretçi kayıplarını, tanıtım bütçelerini 2008 yılına oranla %50 arttırarak telafi eme yoluna gitmiştir. Portekiz turizmin canlanması için yapacağı tanıtım kampanyalarına 500 milyon Euro bütçe ayırırken, Avusturya küçük ölçekli işletmelere kredi sübvansiyonu sağlayarak, banka garantilerini iki katına çıkarıp, küçük çapta sektöre hibelerde bulunmuştur. Hollanda 2009 ve 2010 yılları için hazırladığı canlandırma paketinde havaalanlarındaki kalkış vergisini kaldırmıştır. Turizm arzına sahip olan ülkelerin 2008 Mortgage krizinin turizm sektörüne verebileceği zararları en aza indirmek bir çok önlem aldıkları anlaşılmaktadır (Emel Bahar, vd., 2011:87-88).

Türkiye için durum diğer destinasyonlardan farklı değildir. 2008 yılındaki küresel krizin yarattığı belirsizlik ortamı turizm arzı açısından zengin kaynaklara sahip Türkiye için öncelikle yatırımların önünü kesmiştir. İç pazarın duraklaması, dış pazarın gerilemesi ve faiz oranlarının artması yatırımcıların yatırım kararlarını

olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda turistler gelirlerinin azalacağı endişesi ile turizm faaliyetlerini ertelemişlerdir. Türkiye'ye en çok turist gönderen Avrupa ülkelerinin ABD'de başlayarak hızla yayılan küresel krizin etkisi altında kalması nedeniyle dar boğaza girmesi, turizm yatırımcılarının temkinli olmasına neden olmuştur. Turizm yatırımlarının toplamda 2007'nin ilk yedi ayı itibariyle % 5,8 olan payı, 2008'de % 5,6'ya gerilemiştir. Ancak Euro ülkelerinin dışında kalan Türkiye için krizin bazı avantajları da vardır. Genişleyen pazar yelpazesini, her şey dâhil sistemle birleştiren Türkiye her kesimden bireye tatil hizmeti sunabilmiş böylece krizi avantaja çevirebilmiştir (Emel Bahar, vd.,2011:88-90).

D. Turizm ve Kriz Yönetimi

Turizm sektörü için kriz, ülke içinde mevcut turizm sektörünün ya da sektörün içindeki bir kısım işletmeler için, kontrol edilemeyen doğal afetler, sosyo-ekonomik değişimler, terör olayları, yanlış politikalar, yönetim hataları vb. durumlarda organizasyonun yapısının bozularak yeni organizasyon yapısı arayışı içine girilmesi durumudur. Kriz yönetimi, işletmenin ya da sektörün kriz durumunu en kısa ve en az zararlarla atlatabilmesi için seçilecek doğru politikaların aynı zamanda alınacak doğru önlemlerin belirlendiği durum olarak ifade edilebilmektedir (Aymanıkuy; 2001:106). Diğer işletmelerde olduğu gibi turizm alanında faaliyet gösteren işletmeler için de kriz yönetiminde ilk aşama kriz başlamadan gerekli önlemleri almaya çalışmaktır. Kriz ortaya çıkmadan önce; rezervasyon iptalleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri arasındaki anlaşmazlıklar gibi belirgin sinyaller göndermektedir. Böylesi bir durumda işletme yöneticilerinin hızlı davranarak krizin ortaya çıkışının önlenmesi ya da zararın en aza indirgenmesi önem taşımaktadır. Erken uyarı sinyallerinden sonra krize hazırlık ve önleme, daha sonra krizi kontrol altına alma en son olarak da iyileşme ve normal düzene geçiş krizin turizm işletmelerini etkilediği aşamalardır (Seçilmiş ve Sarı, 2010:505-506).

1929 buhranından sonra dünya için en önemli bunalım 2008 Mortgage krizidir. Dünya üzerindeki ekonomiler 2007 yazı itibariyle krizin etkilerini hissetmeye başlamışlardır. Mali krizin hızla yayılması turizm sektörüne kaynak sağlayan sektörlerde üretimin azalmasıyla, işsizliğin artmasına, tüketici güven kaybına neden

olarak sektörün de bu krizden etkilenmesine neden olmuştur (Gök vd.,2010: 1045-1046).

Dünya üzerinde meydana gelen olumsuzluklar ile turizm sektörünün mücadelesi noktasında devletin sektörleri bu darboğazdan kurtarmak için nasıl bir yol izlediği önem kazanmaktadır. İşletmeler açısından ise kriz yönetimi, öncelikle yönetim kademesini güçlendirmekle başlarken, tek kişilik yönetim yerine ekip çalışmasına ağırlık vermelidirler. İkinci olarak, organizasyon yapısının hantal halinden kurtulup, müşteri isteklerine odaklı ve sorunları hızlı çözen dinamik bir şekle bürünmesi gerekmektedir. Kriz yönetimi kavramı, artan rekabet koşullarında, müşteri memnuniyeti esas alınarak, hızlı, ekonomik ve cazip fırsatlar sunulması ile daralan turizm pazarını genişletme amacı güderek, krizi en az zararla atlatma çabasıdır denilebilmektedir (Kaynova, 2013).

II.BÖLÜM

MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDEKİ İSTİHDAMA ETKİSİ

I. Mortgage Krizinin Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi

1980 yıllarından sonra oluşan finansal liberalizasyon sürecinin de etkisi ile 1990 yılları boyunca birçok kriz meydana gelmiştir. 1994 Meksika, 1997 Güney Doğu Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Arjantin ve Türkiye krizleri birbirini bu dönemde izleyen krizlere örnek olarak verilebilmektedir. Diğer yandan 2007 yılında ABD konut piyasasında yüksek faizli konut kredilerinin geri ödemelerinde yaşanan sorunlar Mortgage krizine neden olmuştur. Kriz 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım Bankası olan Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklamasıyla birlikte, 2008-2009 yıllarında tüm dünyaya hızla yayılmıştır. Mortgage krizi 1929 Buhranı'ndan sonra dünya genelinde yaşanan en büyük ikinci bunalım olarak görülmektedir (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010:60).

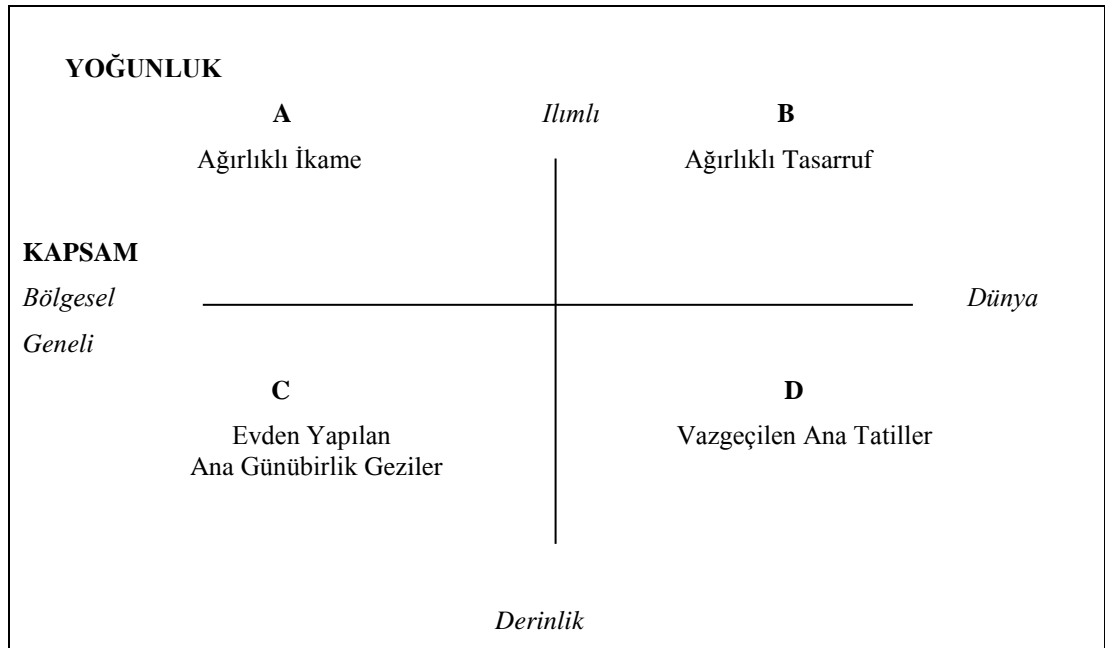
Söz konusu küresel ekonomik kriz, ABD piyasasındaki finansal kuruluşların özensiz konut kredisi vermesi nedeniyle patlak verirken, 2000 yılı itibariyle artan küresel likiditenin de krize etkisi büyüktür. Yüksek likidite, finans kuruluşlarının işi ve geliri olmayanlara bile kredi vermesine yol açmıştır. Diğer bir ifade ile, krizin temelinde düşük gelirli ve zayıf kredi geçmişine sahip hane halklarına verilen yüksek riskli ipotekli konut kredileri (bireysel kredibilite değerlendirme kuruluşlarının kriterleri çerçevesinde “prime rate” borçlanma ölçeğinin altında kalan tüketicilere verilen subprime krediler) bulunmakta ve bu kredilerin faiz oranları diğer kredilere uygulanan faiz oranlarından daha fazla olup, değişken yapıdadırlar (Kutlu ve Demirci, 2011:122-123).

Ekonomilerin bütününe etkileyen küresel krizin, turizm sektörünü etkilemesi de kaçınılmaz olmuştur. Turizm sektörü 51 farklı sektörü içinde barındırması ve hizmet içerikli olması nedeniyle ekonomik krizlerden çok hızlı bir şekilde etkilenmektedir. Sektörün GOÜ için istihdam yaratıcı özelliği göz önüne alınırsa, ekonomik krizlerden doğan problemlerin emek yoğun sektörlerde, istihdam yönünden verdiği zararlar ülke ekonomisi ve toplum refahı noktasında problemlere neden

olabilmektedir. Küresel krizle birlikte yükselen finansman maliyetlerine birde turizm yatırımcılarının bankalardan kredi alma noktasındaki zorluklar eklenince, sektör için yeni yatırımlardan vazgeçilme aşamasına gelinmiştir. Böylesi bir durumda ilk etkilenecek olan faaliyet ve sektörlerin başında turizm gelmektedir.

Küresel krizin etkilerinin 2009 yılında iyice hissedilmesinin ardından ve bu yıllarda dünya genelinde yaşanan talep düşüşü, 2010 yılında likidite daralmasına neden olarak, gıda ve konaklama maliyetlerinin de artması ile turizm sektörünü krizin olumsuz etkilerine maruz bırakmıştır. Turizm aynı zamanda kişilerin gelirleri ile doğru orantılı olduğundan, bireysel gelirlerde meydana gelen reel bir azalma durumu turizm faaliyetlerinin ötelenmesine ya da bazı durumlarda vazgeçilmesine neden olabilmektedir (Bahar ve Balmumcu, 2010:5-6). 2009 yılı turizm gelirinin, 2008 yılında 942 milyon dolar olan gelir miktarının altında kalarak 852 milyon dolar olarak gerçekleşmesi, dünya üzerindeki kitlesel turizminin küresel krizden etkilendiğinin açık bir göstergesidir (Sarı ve Uçar, 2010: 340). Bu bağlamda, son yaşanan küresel ekonomik kriz ile bireysel turist reaksiyonları arasındaki ilişki Şekil 2.1’de gösterilmektedir.

Şekil 2.1: Ekonomik Kriz ve Bireysel Turist Davranışları Arasındaki Reaksiyon

Kaynak: Bronner, F. ve de Hoog, R. (2012). Economizing Strategies During An Economic Crisis, *Annals of Tourism Research*, 39(2), s. 1051.

Şekil 2.1’de, küresel kriz döneminde turist davranışlarının krizden etkilenmesi kapladığı alan ve yoğunluğu açısından iki ana boyutta sınıflandırılmıştır (Bronner, F. ve de Hoog, R., 2012:1050). Meydana gelen kriz, yatay ekseninde görüldüğü üzere, sol uçta bir bölge ya da bir ülke bazında ele alınırken (volkanik olaylar, depremler, yerel para kriz), sağ uçta ise dünya genelinde (küresel ekonomik krizler, iklim değişiklikleri, enerji kaynaklarının sıkıntısı) küresel bir alanı ifade etmektedir. Bölgesel krizler öngörülebilir nitelikte iken, dünya çapında meydana gelen krizlerin süresi tahmin edilemez ve terörizm gibi büyük çaplı kriz durumlarının engellenemez yapısı krizlerin yoğun hissedilmesine neden olabilmektedir. Dikey eksen üzerinde küresel ekonomik krizden turist davranışlarının etkilenme yoğunluğu görülmektedir. Herhangi bir kriz durumunda turistlerin bireysel davranışlarındaki değişimler, gelecekteki harcanabilir gelirleri ve ekonomik gelişmelere karşı güven bakımından incelenmektedir. Dikey eksenin üst kısmında kriz kaynaklı olayların meydana gelişinin gelire ılımlı etkileri olacağı belirtilmiştir. Mesela tsunami gibi doğal faktörlerden meydana gelen olaylar gelir ve güven açısından büyük kayıplara neden olmazken, turist davranışlarının ılımlı olduğu görülmektedir. Ancak bir ülkede döviz krizi meydana gelir ve turistlerin paralarının değerini düşüreceği fikri oluşur ise, böylesi bir durumun küresel ekonomik kriz ile birleşimi turist harcamalarını olumsuz etkileyeceğinden istihdam olanakları krizden daha derin bir şekilde etkilenebilecektir.

“A” bölgesi turist davranışlarının doğal yönünü ifade ederken turistlerin doğal bir kriz dönemindeki destinasyon seçimlerinde aynı seviyedeki (özellikle para miktarı açısından) destinasyon ikamelerini göstermektedir. Mısırdaki yaşanan siyasi krizler nedeniyle turistlerin ikame edecekleri destinasyon Mısır’a benzer plajların olduğu Türkiye gibi turizm alanları olabilecektir. A bölgesi krizin bölgesel etkisini ifade etmektedir.

“B” bölgesi küçük ekonomik krizlere karşı turist davranışlarının geleceğe dair beklentilerine bağlı olarak tasarruf eğiliminde olup daha ucuz tatillere, daha ucuz destinasyon ve otellere yöneldiğini göstermektedir. Bireylerin istihdam yönlü beklentilerinde belirsizlik var ise tatil masraflarını kısarak geleceğe yönelik yatırım yapmaktadırlar. Çünkü turistler krizlerin neden olduğu herhangi bir istihdam kaybına karşı hazırlıklı olmak istemektedirler.

“C” bölgesi, küresel bir kriz esnasında kişilerin ekonomiye güveni ile harcanabilir gelirleri arasındaki etkileri, ekonominin toparlanmasına bağlı olarak incelemektedir. Kriz dönemlerinde beliren işsizlik durumu kişileri tatil yapmaktan alıkoymakta, yaşanan durgunluğun derinliği ve süresi kişilerin tatil planlarını harcanabilir gelirlerindeki düşüş nedeniyle etkilemektedir. Kişiler günübirlik gezilerle tatil ihtiyaçlarını gidermektedir.

“D” bölgesi, meydana gelen kriz nedeniyle tamamen tatil seçeneklerinden vazgeçildiğini ve hayati ihtiyaçların harcamalarda öncelikli yer aldığını ifade etmektedir (Bronner ve de Hoog,2012:1050-1054). Ekonomik, siyasi ya da doğal nedenlerden meydana gelen istikrarsızlıklar talep ve arz yönüyle emek yoğun odaklı olan turizmi derinden etkileyebilmekte, yaşanan talep daralması yatırımcıların yeni istihdam alanları oluşturma noktasında farklı alanlara/sektörlere yönelmelerine neden olabilmektedir. Böylelikle krizlerin meydana getirdiği talep ve yatırım kaybı doğrudan istihdamı olumsuz etkilemektedir.

Benzer şekilde, ekonomik krizler turistik ürüne yönelik talebin azalması, artan konaklama ve gıda maliyetleri ile birleşince, bankalardan yeterli kredi olanaklarına sahip olamayan turizm işletmecileri yatırım kararlarını ertelemekte ya da tamamen sonlandırmaktadırlar. Bu bağlamda, turizm istihdamı yatırımların azalması sonucunda doğru orantılı bir biçimde azalarak, mevsimlik işsizlik problemi meydana gelebilmektedir. Çünkü turizm sektörü için istihdam talebi türev ya da türetilmiş taleptir. Diğer bir deyişle türetilmiş talep, turistik ürün ile hizmetlere talep olduğu sürece sektörün işgücü talep etmesi anlamına gelmektedir. (Sarı ve Uçar, 2010: 339).

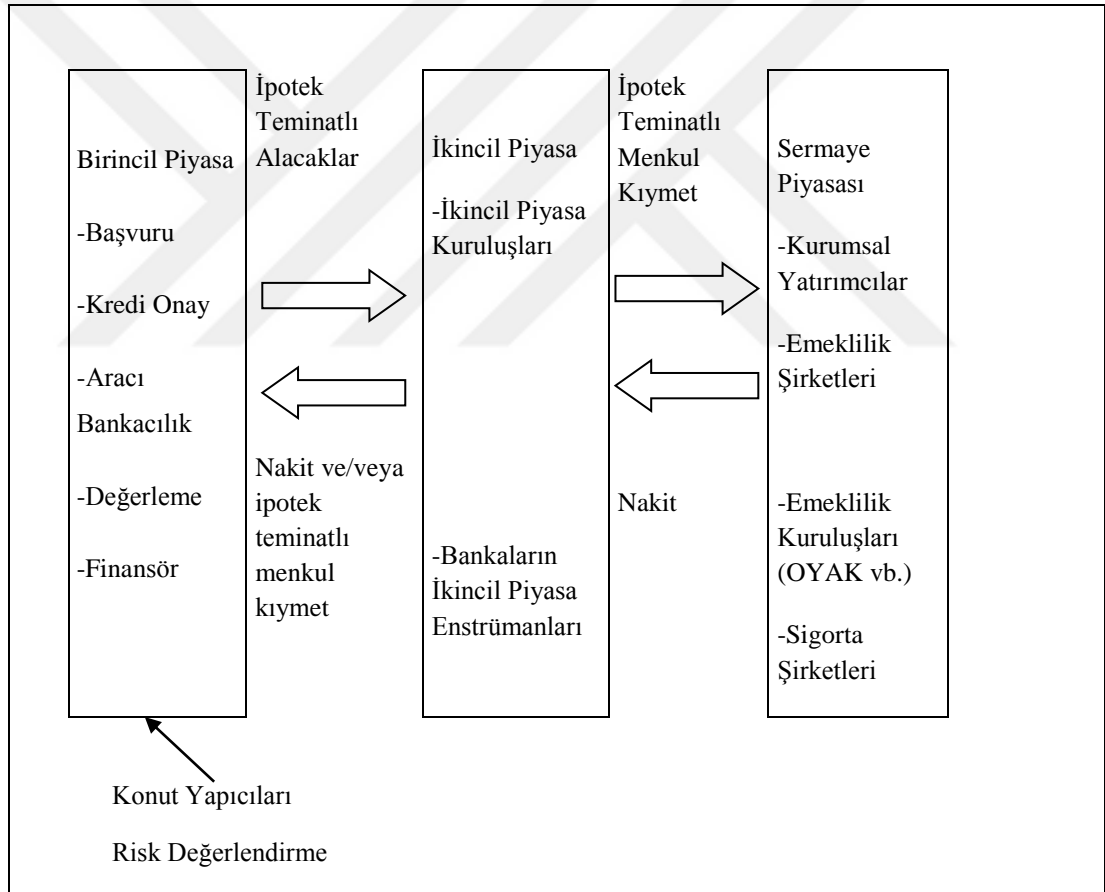
A. Mortgage Sistemi, Tarihsel Gelişimi Ve Önemi

Mortgage kelimesi, bir taşınmazın alınan borç karşılığı rehin olarak verilmesi anlamına gelirken, burada “gage” kelimesi Alman hukuku açısından, verilen bir sözün karşılığı, verilen deposit anlamında; “mort” kelimesi de Fransızca kökenli olup, ölü veya taşınmaz anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşimi “mortgage” kelimesinin anlam bütünlüğünü oluşturmaktadır (Yavaş, 2005:3). Mortgage, bankalar ve benzeri finansman kurumlarının konut sahibi olmak isteyen bireylere kredi vererek ve bu krediyi de alınacak konut üzerine ipotek koyarak

garantileyen bir sistemdir. Sistem birincil ve ikincil piyasalarda faaliyet göstermektedir.

- *Birincil piyasalar*, alıcı ve satıcının doğrudan iletişime geçtiği yani gayrimenkulü satın alacaklar ile kredi sağlayacak kurumların bir arada olduğu piyasalardır.
- *İkincil piyasa*, sermaye piyasasından, birincil konut piyasasına fon sağlayan piyasalardır. İkincil piyasaların etkinliği ipotek yapılacak gayrimenkulün likiditesine bağlıdır (Berberoğlu, 2009:120). Mortgage piyasalarındaki işleyiş Şekil 2.2' de gösterilmektedir.

Şekil 2.2: Mortgage Piyasaları

Kaynak: Berberoğlu, M. (2009). Mortgage-İpotekli Konut Finansman-Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye'de Uygulanabilirliği, *International Journal of Economic and Administrative Studie*, 1(2), s.121.

Mortgage sistemi, hem gayrimenkulü hem de kredi kullanan kişinin ödeme gücünü teminat olarak kabul etmektedir. Temel işleyiş, gayrimenkulü alacak kişinin ödeme gücüne göre bir mülk belirleyip, bu mülkün fiyatının %25'lik miktarının hazır bulundurulması, geriye kalan %75'lik miktar üzerinden kredilendirilmesidir. Mortgage kredileri sabit yada değişken faiz oranlı olarak verilebilmektedir. Dünya geneline bakıldığında her ülkenin kendi ihtiyaçlarına göre bu kredileri kullandığı görülmekte, bu bağlamda kredilerin kullanım şekli ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (Berberoğlu, 2010:121-122).

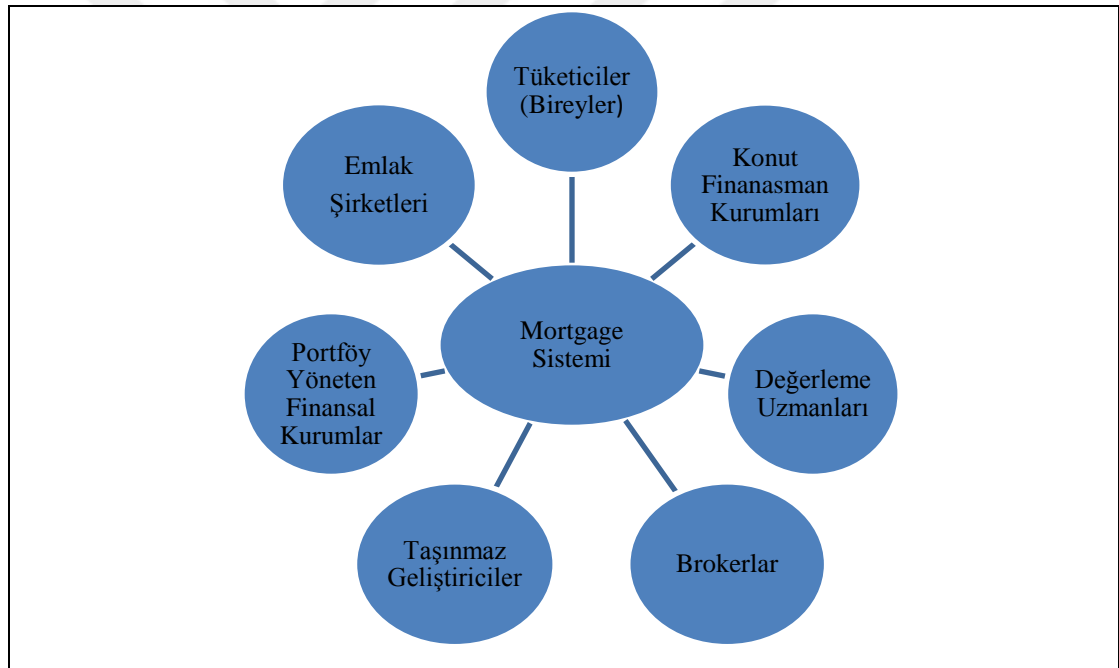
Mortgage kredilerinin tarihsel gelişimi dünya üzerinde ilk olarak 12. yy da İngiltere' de görülmeye başlansa da, bu sistem 1770'lerin sonunda Danimarka, Almanya ve Prusya'da ortaya çıkmıştır (Önal, 2010:4) . Ancak konutların mortgage kredi sistemi ile alınması manasında bir kültürün yerleşmesi zaman almıştır. Bu sistemin piyasa açısından işlevsellik kazanması Avrupa'da 200, ABD'de 80 yıl alırken, Türkiye'de ise nüfusun %60'ının (29 yaş altı) genç olması nedeniyle sistemin daha kısa bir zamanda faaliyete geçeceği tahmin edilmektedir. Gayrimenkul teminatı karşılığı kredi sistemi olan mortgage, Ortaçağ İngiltere' sinde geliştirilerek daha sonra ABD hukukuna aktarılmış ve yaşanan 1929 buhranından sonra ABD piyasasında devlet garantisindeki kurumlarca sigorta edilerek verilmiştir. Böylelikle hem konut sektörü gelişmiş hem de dünya üzerinde taşınmaz dayalı bir sermaye piyasası oluşmuştur. Türkiye' de mortgage sisteminin yürürlüğe girmesi 21 Şubat 2007 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından, 5582 sayılı Konut Finansmanı Sisteminde Değişiklik Yapılması Hakkında kanun ile yasalaşarak kabul edilmiştir (Düzakın, 2010: 34-41).

Sonuç olarak, mortgage kredileri ile konut sahibi olmak, Türkiye için yeni bir finansman faaliyeti olsa da dünya üzerinde uzun yıllardır işlevini sürdürmüştür. Bu piyasaların ekonomiye katkıları hem finansal hem de sosyolojik boyutta olmakla birlikte yine de, sistemin enflasyona endeksli faiz oranlarına sahip bir yapıda olması herhangi bir finansal dalgalanmada kredi kullananların geri ödemelerinde sıkıntılara yol açabilmektedir. Böylece son yaşanan küresel kriz bu sistemin kendi iç dinamiklerinden doğup, hızla dünyaya yayılmıştır.

B. Mortgage Kredilerinin Süreci ve Piyasa Aktörleri

Mortgage piyasası birincil, ikincil ve sermaye piyasaları olmak üzere 3 adet piyasa unsuru ile birlikte faaliyet göstermektedir. Birincil piyasalar, konutların el değiştirdiği, alıcıların konut satın almak için, kurumsal konut finansmanından faydalandıkları piyasa türüdür. Genel olarak bankaların verdiği konut kredileri bu piyasa türünde mevcuttur. İkincil piyasalar, sermaye piyasasından birincil piyasalara fon sağlarken, sermaye piyasaları da özel emeklilik kuruluşları, sigorta şirketleri vb. kurumsal yatırımcıların tahvil, bono, hisse senedi vb. ikincil piyasa araçlarına yatırım yaptıkları piyasalardır (Özsan, 2005:5-6). Bu bağlamda bu üç piyasa içerisinde faaliyet gösteren piyasa aktörleri Şekil 2,3'te gösterilmektedir.

Şekil 2.3: Mortgage Sistemi Piyasa Aktörleri

Kaynak: Çağatay, U. ve Bayraktaroğlu, A. (2013). Konut Finansman Sisteminde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanılabilirliği, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), s. 104.

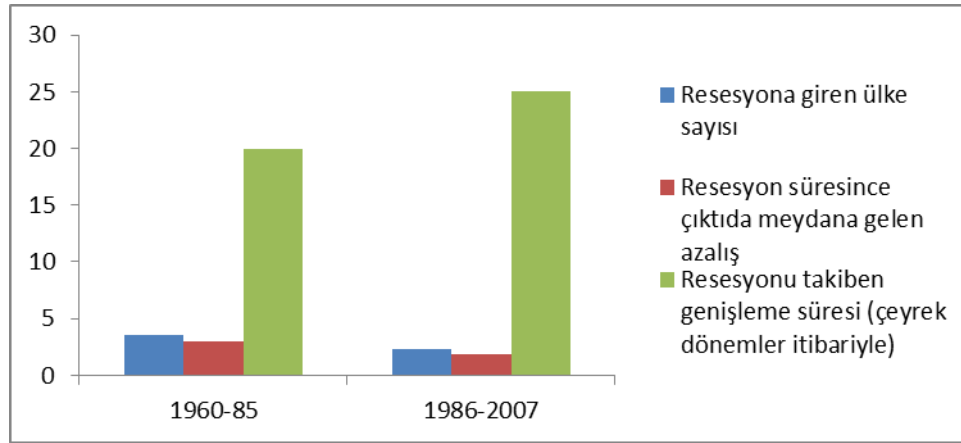
Şekilde görüldüğü üzere, konut finansman sisteminin ilk aktörü olan tüketiciler, birincil piyasa oyuncularından yeterli fonlara sahip olmayan bu nedenle kredi talebinde bulunarak konut satın almak isteyen kişilerdir. Konut finansman kurumları bir diğer piyasa aktörü olup, tüketicilerin kredi talebinde buldukları banka, tasarruf ve kredi birlikleri vb. kuruluşlardır. Yine bir diğer aktör olan değerlendirme kurumları, uluslararası değerlendirme standartlarına göre değerlendirme yapan kurumlardır. Brokerler

ise piyasanın diğer aktörlerinden olup, borç alan tarafla mortgage bankaları arasındaki aracılık görevini yürüten ve tüketiciler için en uygun krediyi bulan kişilerdir. Taşınmaz geliştiriciler, Toplu Konut İdaresi, Milli Emlak Genel Müdürlüğü vb. mevcut taşınmazların bakım ve onarımını yapan, işlenmemiş parselleri satın alıp geliştirdikten sonra tekrar satan kurumlardır. Portföy yöneten finansal kurumlar ise, sigorta şirketleri gibi sermaye piyasalarında aktif olarak menkul kıymet alıp satan şirketlerdir. Son olarak emlak şirketleri, piyasanın konutları ile ilgili konumu fiyatı ve özelliklerinin belirlenmesini sağlayan meslek kuruluşlarıdır (Çağatay ve Bayraktaroğlu, 2013:104-105).

C. Mortgage Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Etkileri

Dünya ekonomisi açısından OECD'ye üye ülkelerde son yirmi yılda enflasyon oranları ve büyümenin oynaklığında görülen azalmalar Japon ekonomisi hariç, dünya için ılımlı bir dönem olarak görülmektedir (Çaşkurlu ve Dağlaroğlu, 2011:22). İlımlılık dönemi ile ilgili küresel krizin meydana geldiği 2007 yılına kadarki durum Şekil 2.4' te gösterilmektedir.

Şekil 2.4: Dünya Ekonomisinde Büyük İlımlılık Dönemi

Kaynak: Çaşkurlu, E. ve Dağlaroğlu, T. (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Küresel Ekonomik Krize Karşı Geliştirdikleri Ekonomi Politikaları*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, s. 23.

Büyük ılımlılık dönemi incelenirken, bazı yazarlar için iyi politika uygulamaları nedeniyle ekonomilerin şoklardan olumsuz etkilenmediği fikri mevcuttur. Böylece ABD piyasalarının, meydana gelen şokların ekonomiye tesiri noktasında bu dönemde yumuşak geçişler yaşadığı söylenebilir.

Özellikle 2000-2006 yılları arasında finansal piyasalarda likidite hızla yükselmiş, ancak kriz öncesi bu likidite bolluğunun karlı operasyonlara dönüştürülmesi bankacılık sisteminin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu operasyonlardan en önemlisi konut kredileridir. Bankalar herhangi bir gelir, işi ya da varlığı olmayanlara bile kredi vermiştir. Nitekim bu durum konut fiyatlarının artışı ile sonuçlanmıştır. Alınan kredilerin geri ödemelerinde yaşanan problemler bankaların portföylerindeki hacizli konut sayısını arttırmış, piyasaya arz edilen bu hacizli konutlar halen daha ödeme yapan kredi kullanıcılarının konutlarının değerlerinin, ödeme sonrası kalan net değerinin bile altında kalmasına neden olmuştur. Bu durum kredilerini düzenli ödeyenlerin artık kredi ödemekten vazgeçmelerine neden olurken, bankalar kredi geri ödemelerini diğer mali kuruluşlara satarak bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının artmasına neden olmuştur. Böylelikle kriz domino etkisi ile bir piyasadan diğerine yayılım göstermiş, mali sistemin temel ögesi olan kuruluşların iflası kaçınılmaz hale gelmiştir (Alantar, 2008:2).

Küresel krize neden olan faktörlerden bir diğeri, menkul kıymetleştirmedir. Menkul kıymetleştirme, nakit akışlarının bir havuzda toplanarak yatırımcılara satılmak üzere mali bir varlık olarak menkul kıymetler oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu durum krizin bir kurumdan diğerine aktarılmasını kolaylaştırırken, mali sistemi krizlere karşı kırılgan hale getirmiştir. Örneğin mortgage kredisi veren bir bankanın, kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek kısmen ya da tamamen başka bir finans kuruluşuna satması durumunda eğer kredi kullananların geri ödemelerinde bir aksama olur ise hem krediyi veren bankanın hem de menkul kıymeti alan finans kuruluşunun aynı şekilde krizden etkilenmesine neden olmaktadır. Bankaların yüksek getiri iştahı, risk taşımadan yeni kredileri için finansman sağlama istekleri, risk paylaşımı gibi faktörler menkul kıymetleştirmeyi özendirmiş ve kişiler likidite bolluğu olan bu dönemde normalden fazla kredi kullanmışlardır. Mortgage krizinin nedenlerinden biri olan menkul kıymetleştirme Fed Eski Başkanı Greenspan tarafından da krizin krediler haricindeki nedenlerinden biri olarak ifade edilmektedir (Alantar, 2008:2-3).

Krizin bir diğer nedeni, finansal araçların karmaşık yapısının anlaşılmasındaki zorluklar ve asimetrik bilgi problemi nedeniyle finansal piyasaların saydamlığının yitirilmesidir. Derecelendirme kuruluşları da bir diğer kriz faktörüdür. Bu kuruluşların etkinlikten uzak çalışmaları ve derece verdikleri firmalar tarafından finanse edilmeleri, son küresel kriz öncesinde bu kuruluşların etkinliğini azaltmıştır. Düzenleyici ve denetleyici kuruluşların özellikle ABD MB'sının (FED), değişen risk ortamına karşı önlem almakta gecikmesi de bir diğer kriz nedenidir (Ertuğrul vd., 2010:61).Küresel krizin ABD finans piyasasında yukarıda belirtilen aksaklıklar nedeniyle 2007 yılında patlak vermesi ile dünya piyasalarının bu olumsuz süreçten etkilenmesi kaçınılmaz olmuş, finansal sistemlerin birbirine bağlı yapısı krizin yayılmasını hızlandırmıştır.

Genel hatlarıyla küresel krizin ekonomik etkileri incelendiğinde, uluslararası sermayenin (sıcak para) kaynağı durumundaki GÜ' de yaşanan sorunlar neticesinde krizin GOÜ' i de etkileyeceği korkusu ile 2007 yılında 1,2 trilyon dolar olan sıcak para 2009 yılında 0,4 trilyon dolara gerilemiştir. GÜ' de büyümenin düşmesi talebi olumsuz etkilerken, GOÜ' den yapılan ithalat azalmıştır. Dolayısıyla küresel kriz GOÜ' deki ihracat paylarının azalarak, ekonomilerinin küçülmesine neden olmuştur. Bu durum işsizliğin artmasına, işsizliğin artışı da iç talebin daralmasına neden olarak, küresel ekonomik krizin etkilerinin derinleşmesi sonucunu doğurmuştur (Göçer, 2012: 21).Aynı zamanda krizin dünya genelinde finansman maliyetleri ve sermayenin artan maliyetleri nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları etkilediği de görülmektedir (Klimek, 2012:47). Türkiye sermaye girişleri ve ihracat yönüyle krizden olumsuz etkilenirken, krizlere karşı hassas bir yapıda olan turizm sektöründe de istihdam kayıpları yaşanmıştır.

1. Krizin ABD ve Avrupa ülkelerindeki ekonomik etkisi

ABD' de 2007 yılında meydana gelen finansal dalgalanma, gelişmiş bir ekonominin bankacılık sistemini sıkıntıya sokarken, yaşanan kriz başta düzenleyici ve denetleyici kurumlar olmak üzere nerede hata yapıldığı ile ilgili içsel bir sorgulamaya neden olmuştur. Denetlemelerin yetersiz kalışı, mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ile kredi türev ürünlerinin risk oranlarının sağlıklı bir şekilde belirlenememesi nedeniyle durum ABD açısından küresel bir likidite krizine

dönüşmüştür (Demir vd., 2008:1). Mortgage kredi krizinin likidite krizine dönüşüm süreci Tablo 2.1’de gösterilmektedir.

Tablo 2.1: Küresel Ekonomik Krizin Likidite Krizine Dönüşüm Süreci

2007 Temmuz	2007 Ağustos	2007 Eylül	2007/C4 ve Sonrası
<i>Subprime/Kredi Krizi</i>	<i>Likidite Krizi</i>	Kredi ve Likidite Krizi Devam Ediyor	
* Piyasalar subprime kredi ödemelerinin yapılamamasıyla şoka girdi. Subprime kredilerine dayalı finansal ürünler tekrar değerlendirildi. *Yüksek profilli olan yatırımcılar zarar kaydetti. *Yatırımcılar riskten kaçınmaya başladı. *Kredi riskleri yeniden fiyatlandı. * Yatırımcılar nakit varlıklarını sattı	* İlk kredi sorunları sonuçlarını göstermeye başladı. *Risk iştahı azaldı. * Yatırımcılar varlığa dayalı finansman bonusu almakta isteksiz davrandı. *Kısa vadeli finansman talepleri oluştu. *Bankalar talepleri karşılamak için nakit tutmaya başladı. *3 aylık LIBOR oranları yükseldi. *Borçlanma maliyetleri etkilendi.	* Likidite açığı devam etti. *Bankalar hala kısa vadeli borçlanmaya devam etti ve dönem faizlerini yükseltti. *Yeni kredi kullanıcıları için koşullar sıkılaştırıldı. *Avrupa Merkez Bankası, FED ve gecikmeli olarak acil likidite sağladı. * FED faizleri %0,5 puan indirdi.	* Yüksek dönem faizleri mevcuttur. *Spekülatif davranışlar kredi kullananları olumsuz etkiledi. *Tüketiciden kaynaklı riskler azaldı. * Merkez bankası yardımlarını tahmin etmek kolaylaştı.

Kaynak: Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A., (2008) ABD Mortgage Krizi, BDDK. Çalışma Tebliği, 3, Ankara, s.1

Tabloya göre bankalardan alınan kredilerin geri ödemelerinde yaşanan problemler neticesinde yatırımcılar zarar etmeye başlamış ve risk durumları yeniden gözden geçirilmiştir. Bu dönem kredi krizi olarak adlandırılırken, yatırımcıların risk iştahlarının azalarak, bankaların ellerinde nakit tutmaya başlaması ile kredi krizi likidite krizine dönüşmüştür.

Ekonomik krizin oluşumu itibariyle ABD, Japonya ve birçok AB ülkesinin büyümelerinde düşüşler meydana gelmiştir. Ekonomik büyümenin tersine dönmesi, öncelikle istihdam problemlerine neden olmuştur. ILO’nun verilerine göre dünya genelinde 2008 yılında 14 milyon kişi işsiz kalmış, GÜ ve yükselen piyasalar, mal ve

hizmet ihracatı bakımından ticarete olumsuzluklarla karşılaşmışlardır. Uluslararası ticaretin daralması, küresel ekonomiyi olumsuz etkilerken, işsizlik ve yoksulluk problemlerinin derinleşmesine neden olmuştur (Işık, 2013: 200-201). Krizin başladığı 2007 yılı ve yayılarak etkisini en çok hissettirdiği 2009 yılları arasındaki istihdam kaybının oranları Tablo 2,2’de gösterilmektedir.

Tablo 2.2: Dünya Geneli ile Gelişmiş Ülkeler ve AB Üyesi Ülkelerdeki Kriz Dönemi İşsizlik Oranları

Bölge	2007		2008		2009					
	İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)	İşsiz Sayısı (%)	İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)	İşsiz Sayısı (%)	Senaryo 1		Senaryo 2		Senaryo 3	
İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)					İşsiz Sayısı (%)	İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)	İşsiz Sayısı (%)	İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)	İşsiz Sayısı (%)	İşsiz Sayısı (Milyon Kişi)
Dünya	179	5,7	190	6	198	6,1	210	6,5	230	7,1
Gelişmiş Ekonomiler ABD ve AB Ülkeleri	29	5,7	32	6,4	33	6,6	36	7,1	40	7,9
Bölge			2007-2009 Yılları arasındaki % Değişim		2007-2009 Yılları arasındaki % Değişim		2007-2009 Yılları arasındaki % Değişim		2009-2007 Yılları arasındaki % Değişim	
Dünya			0,2		0,4		0,8		1,4	
Gelişmiş Ekonomiler ABD ve AB Ülkeleri			0,7		0,9		1,4		2,2	

Kaynak: ILO, (2009a) *Global Employment Trend*, Geneva, s. 34-35.’den yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda ILO’ nun Ocak 2009 yılında yayınlamış olduğu Küresel İstihdam Trendi isimli raporuna göre, 2009 yılı muhtemel işsizlik oranları açıklanmaya çalışılmıştır. Burada küresel krizin yarattığı ekonomik etkilerin dünya geneli ile hem ABD gibi GÜ’ de hem de AB ülkelerindeki durum değerlendirilmektedir. 2009 yılı muhtemel işsizlik oranları ele alınırken o dönem için 3 adet senaryo üzerinde durulmuştur.

Birinci senaryo, krizin başladığı 2007 yılına oranla dünya genelinde iki yıl içerisinde % 0,2’lik bir iş kaybının yaşandığı, 2. senaryo %0,8, 3. senaryo ise bir yılda %1,4’lük bir istihdam kaybı yaşandığıdır. Küresel ekonomik krizin ABD ve AB ülkeleri için, iki yıllık değişim oranları % 1,4’e kadar çıkarken, 2009-2007 arasındaki istihdam kaybı % 2,2’lik artışla 40 milyon kişi olarak belirlenmiştir. ABD ekonomisinin tek başına kriz nedeniyle uğradığı zarar ise Tablo 2.3’te gösterilmektedir.

Tablo 2.3: Krizin Amerikan Ekonomisine Yansımaları

ABD'de Temel Ekonomik Göstergeler (%)				
	2006	2007	2008	2009*
Reel GSYH Büyümesi	2,7	2,1	0,4	-2,7
Enflasyon (Ortalama)	3,2	2,9	3,8	0,4
İşsizlik	4,6	4,6	5,8	9,3
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH	-1,8	-2,1	-4,5	-11,4

*Tahmin

...:Orijinal kaynaktaki bazı veriler yazılmamıştır.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, (2009) *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara, s.226.

Küresel kriz 2007 yılının son çeyreğinden itibaren ABD ekonomisinin bozulmasına neden olurken, 2008 yılının ilk iki çeyreği de bu küçülme devam etmiştir. Toplam nihai talep daralmasına yilsonuna doğru dış talep daralması ve dış ticaret hacminin azalması da eklenmiştir (2,1' den 0,4'e). İmalat sanayi ve hizmetler sektöründe işten çıkarmalar nedeniyle, 2009 yılında ABD'de 1980'lerin başından beri en büyük işsizlik oranı görülmüştür. Bütçe açığının, GSYH' ya oranı ise krizin vergi gelirlerini olumsuz etkilemesi ve krizi hafifletme amaçlı kamu harcamalarının artması nedeniyle artış göstermiştir (Maliye Bakanlığı, 2009:226-227).

AB ülkeleri için küresel ekonomik krizin etkileri temel ekonomik göstergeler açısından Tablo 2.4'te gösterilmektedir.

Tablo 2.4: Krizin AB Ekonomisine Yansımaları

Euro Bölgesinde Temel Ekonomik Göstergeler (%)				
	2006	2007	2008	2009*
Reel GSYH Büyümesi	2,9	2,7	0,7	-4,2
Enflasyon (Ortalama)	2,2	2,1	3,3	0,3
İşsizlik	8,3	7,5	7,6	9,9
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH	-1,4	-1	-1,7	3,9

*Tahmin

...:Orijinal kaynaktaki bazı veriler yazılmamıştır.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, (2009) *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara, s. 227.

Euro bölgesinde 2008 yılının ikinci çeyreğinde ekonomilerde küçülmeler başlamış, yüksek petrol fiyatları, daralan kredi koşulları ve birçok ülkede konut sektöründe meydana gelen kötüleşmeler ile Euro'da ki değerlenme nedeniyle bölge ekonomilerinde yavaşlamalar ortaya çıkmıştır. Almanya'da ihracat azalmış, Fransa'da iç talep daralmıştır. 2009 yılın ilk çeyreği sanayi üretimi düşmüş, enflasyon ise gıda ve enerji fiyatlarındaki artışlar nedeniyle yükselmiştir. İşsizlik oranları 2007 yılında düşme yönünde iken, 2008'de duraksamıştır. Bütçe açığının

GSYH' ya oranı noktasında artan işsizlik yardımları, vergi tabanlarının daralması nedeniyle 2008 yılında 1,7'ye çıkmıştır (Maliye Bakanlığı, 2009:226-228).

Krizin ekonomilerin küçülmesine neden olması şüphesiz ki istihdam kaynaklarının da daralmasına neden olmuş ve işsizlik artmıştır. Dünya genelinde küresel krizin istihdama etkisi Tablo 2.5'te gösterilmektedir.

Tablo 2.5: Krizin Yoğun Hissedildiği Dönemlerdeki Genel İstihdam Değişiklikleri (Milyon)

-0.4	-0.7	-2.4	-3.7	-3.7	-2.3	-1.2	+ 1.9	Yüksek Gelirli Ülkeler	
	-0.1	-0.2	-0.7	+ 0.6	+ 0.3	+ 1.1	+ 1.2	Üst- Orta Gelirli Ülkeler	
			+ 1.9	+ 2.6	+ 0.2	- 0.5	+ 5.6	Alt- Orta Gelirli Ülkeler	
Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1		
2008			2009				2010		

Kaynak: ILO, (2010) *World of Work Report: From one crisis to the next?*, Geneva, s.4.

Tablodan krizin en yoğun hissedildiği 2008-2010 yılları arasındaki oranlara bakıldığında, alt – orta gelirli ülkelerin, krizin istihdam yönüyle olumsuz etkilerinden en az etkilenen ülkeler oldukları görülmektedir. 2010 yılının ilk çeyreğinde etkileyici bir oranla özellikle Tayland ve Endonezya krizin olumsuz istihdam kayıplarının etkilerini silercesine 3 milyonluk bir artışla kriz öncesi dönemleri bile aşmıştır (ILO, 2010:5).

Küresel kriz ABD ve AB Ülkelerini büyüme ile istihdam kaynaklarının daralması ve kamu maliyesi istikrarı noktasında tehdit etmiş, kamu açıkları ve borçların ciddi oranda büyümesine neden olmuştur. Euro alanı olan ülkelerde 2006 yılında 7,1 trilyon Euro olan borç yükünün, 2012 yılında 811,3 trilyon Euro'ya yükselmesi bu duruma örnektir. Krizin ilk etkisini hisseden AB üyesi ülke Yunanistan'dır. Borç krizi ilerleyerek diğer ülkelere de sıçrayınca birliğin geleceği konusunda şüphe ve panik havası meydana gelmiştir. Almanya ve Fransa'nın yardım konusunda isteksiz olması bu panik havasının derinleşmesine neden olurken, IMF tarafından önce Yunanistan'a daha sonra İtalya, İspanya, Belçika, Portekiz ve İrlanda'ya yönelik kurtarma paketleri açıklanmıştır (Turgan, 2013:230-231).

2. Krizin Türkiye ekonomisine etkileri

2007 yılı ortalarında ABD emlak piyasasında ortaya çıkan ardından para ve sermaye piyasalarına yayılarak, 2008 yılı itibariyle bazı büyük mali kuruluşların iflası etmesiyle derinlik kazanan küresel krizin etkileri halen devam etmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010:385). Küresel ekonomik krizin Türkiye piyasalarında hissedilen olumsuz etkileri 2008 yılının son çeyreği itibariyle şiddetini arttırmış olup, birçok ülkede finansal ve reel kesimi etkilerken, Türkiye’de finans kesimi reel kesimden daha az etkilenmiştir. Çünkü 2001 yılında meydana gelen kriz nedeniyle bankacılık sektörü için alınan tedbirler, 2008 krizinde finans kesiminin küresel bunalımdan daha az etkilenmesini sağlamış, ancak azalan güven ortamı, iç ve dış kredi imkanlarının daralması nedeniyle sektör krizin reel kesime aktarılma noktasında rol sahibi olmuştur (Çetinkaya vd., 2011:189).

2008 yılının ikinci yarısından sonra, Türkiye’deki olumsuz etkileri daha ağır hissedilen kriz en çok üretim, istihdam, ihracat üzerinde etkili olmuştur. Krizin Türkiye ekonomisine aktarımı dört durum çerçevesinde belirginleşmiştir. Bunlardan ilki dış talepte daralma iken; ikinci durum iç ve dış kredi kaynaklarının azalışı; üçüncüsü, yabancı portföy yatırımlarındaki düşüş; dördüncü ise tüketici ve yatırımcı güvenindeki azalış nedeniyle iç talepteki azalmadır. Bu kanallar birbiri ile bağlantılıdır. Örneğin ihracattaki azalma üretimi olumsuz etkilerken, istihdam bu durumdan doğrudan etkilenebilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi finansal açıdan krizi etkin bir biçimde hissetmese de, diğer kanallar çerçevesinde krizin olumsuz etkilerini hissetmiştir. Burada imalat sanayi bakımından önemli bir durum söz konusudur. İmalat sanayi dış talep ve kredi imkânlarına bağımlı olduğundan küresel krizden oldukça etkilenmiştir (Çetinkaya vd., 2011:190).

Bu dönemde büyümenin temeli olan yatırımlar ve sanayide bir gelişme yaşanmazken, ekonomide yüksek oranlı işsizlik, yüksek reel faiz oranları ve büyük cari açıklar baş göstermiştir. 2009 yılının ilk çeyreğinde Türkiye’deki sıcak para 50 milyon doların altına inmiştir. 2002-2007 yılları arasında %10 olan işsizlik oranları kriz döneminde düşmeyerek, 2009 yılında %13’e çıkmıştır (Bahar ve Balmumcu; 2010: 4-5). Tablo 2,6’da buna ilişkin olarak Türkiye ekonomisi temel ekonomik göstergeleri belirtilmektedir.

Tablo 2.6: Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeler

	2006	2007	2008	2009
GSYH Büyüme Hızları	6,9	4,6	0,9	-4,7
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	-54,0	-62,8	-69,8	-38,8
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-32,8	-38,2	-41,3	-13,9
İşsizlik Oranı (%)	10,2	10,3	11,0	13,5
Bütçe Dengesi (milyar TL)	-4,6	-13,7	-17,1	-52,2
Sanayi Üretim Endeksi (%)	107,8	115,3	114,2	103,2
İm.San.Kap.Kul.Oranı (%)	81,0	81,8	78,1	68,9
Enflasyon Oranı (TÜFE)	9,7	8,4	10,4	6,5
Sıcak Para (Milyar Dolar)	64,9	107	50,3	79,5
Reel Faiz Oranı (%)	12,9	13,8	15,2	9,2
Hane Halkı Tüketim Oranı	4,6	5,5	-0,06	0,9

...: Orijinal kaynaktaki bazı veriler yazılmamıştır.

Kaynak: Bahar, O. ve Balmumcu, Ö., "2008 Küresel Mali Krizinin Turizm Sektörüne Yansımaları", *I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi*, Nevşehir, *I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: Detay Yayıncılık, s.5, 27-30 Mayıs, 2010.

Tablodan görüldüğü üzere, GSMH büyüme hızının küresel krizin başladığı 2007 yılında bir önceki yıla oranla düştüğü ve ileri yıllarda da azalan oranlarla gerçekleştiği görülmektedir. Dış ticaret dengesinin krizin yoğun olduğu dönemlerde negatif yönünün arttığı görülürken, işsizlik oranlarının en çok 2009 yılında arttığı görülmektedir. Sıcak paranın 2008 yılında en düşük seviyelerde gerçekleşmesi, yine aynı yılda faiz oranlarının en yüksek seviyeye çıkması küresel krizin Türkiye ekonomisine etkilerinin açık birer göstergesidir.

Diğer taraftan küresel kriz nedeniyle Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla'da (GSYİH) büyüme oranları 2008 yılının ikinci çeyreği itibariyle yavaşlamış, aynı yılın son çeyreği ve 2009 yılında ise ekonomik faaliyetlerde sert bir gerileme görülmüştür. Tarım dışı faaliyet gösteren sektörlerin özellikle de sanayi sektörünün ihracata dayalı yapısı nedeniyle 2008-2009 yılları itibariyle ekonomik faaliyetlerde meydana gelen yavaşlamaların etkisi ile işgücü piyasası krizden olumsuz etkilenmiş ve işsizlik oranları artmıştır. Tüm bu olumsuzlukların ardından Türkiye ekonomisi ancak 2010 yılı itibariyle toparlama sürecine girebilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ekonomide ilk çeyrekte %11,7, ikinci çeyrekte %10,3, üçüncü çeyrekte ise %5,5 oranında büyüme gerçekleşmiştir (Hatıplı, 2011:202-203).

D. Mortgage Krizinin Yayılma Süreci

Piyasalar arasında küreselleşmenin ve hızlı bilgi sağlamanın en belirgin sonuçlarından biri finansal krizlerin bir ülkeden başka bir ülkeye kolayca yayılmasıdır. Son küresel kriz ekonomik temelleri farklı olsa dahi piyasalarda, bu hareketlilik nedeniyle güçlü bir etkiye sahiptir. Uluslararası finansal piyasaların bu denli iç içe olması krizlerin ülkeden ülkeye bulaşmasına neden olmaktadır. En sade tanımla “finansal bulaşma” kriz sürecinde ülkeler arasındaki şokların yayılma mekanizmasındaki değişim olarak tanımlanmaktadır (Ahlgren ve Antell, 2010: 157).

Son küresel ekonomik kriz, ABD finansal piyasalarında başlayarak diğer ülke ve piyasalara hızla yayılmıştır (Ackermann, 2008). Kriz öncelikle ABD ipotekli konut piyasasında ortaya çıkmış olsa da türev ürünler aracılığı ile önce finans sektörünü, ardından da reel sektörü etkisi altına almıştır. Diğer bir deyişle, bu kriz finans temelli olup, bankaların yanlış kredi uygulamalarından ve konut piyasasındaki kredilerin geri ödemelerinde yaşanan sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, finansal yapıdaki değişim ve faiz oranlarındaki uyumsuzluklar, konut kredilerinin yapısının bozulması, şeffaflık ve derecelendirme kuruluşları, menkul kıymetleştirme küresel krizin diğer nedenleridir (Işık, 2013:202).

2000’ li yılların başında ABD ekonomisini yaşadığı durgunluktan çıkarmak için, FED faizleri düşürmüş, tüketim arttırılarak ekonominin canlanmasını hedeflemiştir. Subprime mortgage kredilerini alan kişilerin FED’ in 2004 yılından sonra faiz oranlarını yükseltmeye başlaması ile değişken faizli bu kredileri geri ödemelerinde problem yaşaması krizin başlangıç noktası olmuştur. Kriz öncesi konut kredileri kullandıran bankalar, bu kredilere dayanarak türev finansal araçlar düzenlemiş ve bu araçlar ile büyüyen türev ürün piyasası, finans piyasasının hacminin artması nedeniyle incelenmemiştir. Türev araçların değeri, bağlı oldukları konut değerinin çok üzerine çıkmış ve reel değerinden kopmuştur. Başlangıçta sigorta görevi yapan risk devredici bu ürünler, giderek kendileri birer risk unsuruna dönüşmüşlerdir (Göçer ve Özdemir; 2012: 193).

Bu bağlamda söz konusu türev ürünlerin Avrupa bankalarına satılmasıyla kriz Avrupa piyasalarına sıçramıştır. Dünya genelinde yaşanan likidite sıkıntısı ve güven problemi, doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımları etkileyerek azalmasına neden olmuştur. Uluslararası sermayenin kaynağı GÜ' de yaşanan bu sıkıntıların GOÜ' i etkileyeceği korkusu bu ülkelerden uluslararası sermayenin hızla çıkmasına neden olurken, GOÜ' de krizin yayılmasıyla sonuçlanmıştır. GÜ' de büyüme oranlarının düşmesi, talebi azaltmış bununla birlikte GOÜ' den ithalatın azalması bu ülkeler için ihracatın azalması ve ekonomilerinin küçülmesi ile sonuçlanmıştır. Bu duruma bağlı olarak işsizlik hızla artmış, işsizliğin artması iç talebi düşürürken ekonomik krizin derinleşmesine neden olmuştur (Göçer ve Özdemir, 2012: 194-196).

E. Mortgage Krizinin Turizm Sektörüne Etkileri

Ekonomik krizler, tüketici talebindeki daralmalara bağlı olarak yatırımların azalması nedeniyle çıkabilecekleri gibi, yüksek oranda tüketici talebinin meydana getirdiği enflasyonist baskılardan da meydana gelebilmektedir. Küreselleşme sürecinin meydana getirdiği etkileşimli piyasa ekonomileri de krizlerin bulaşıcı etkisini arttırarak yayılımını kolaylaştırmaktadır. Ekonomik, politik ve sosyal süreçler küreselleşme olgusunun niteliksel boyutu iken; sermaye akımları, ticaret, yatırımlar ve emeğin ülkeler arasındaki dolaşımı niceliksel boyutu ifade etmektedir. Küreselleşmenin etkili olduğu bir piyasada ülke sınırlarının ekonomik olarak pek anlamı kalmamaktadır (Yıldız ve Durgun, 2010:2).

Bu bağlamda dünya ekonomisinin bu denli finansal sınırlarının yok edilmesi şüphesiz ki tüm sektörleri etkilediği gibi hem arz hem de talep yönünden insan kaynaklı olan turizm sektörünü de etkilemiştir. Küresel krizin kişilerin harcanabilir gelirlerini azaltmış buna bağlı olarak talep de azalmıştır. Böylesi bir durum turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Çünkü turizm de talep ikame edilebilir ve aşırı esnek özelliğe sahipken, turizm talebi kişilerin harcanabilir gelirleri ile ilgilidir (İçöz ve Kozak; 1998:88). Turistik tüketim için kişilerin yeterli gelir düzeyine, yani değişik sosyal sınıflardaki kişilerin turizme katılmasına olanak verecek gelir düzeyine sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda gelir ve turizm talebi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Gelir arttıkça turizme yönelik talep de artmaktadır

(Bahar ve Kozak, 2012:28-29). Diğer bir deyişle küresel ekonomik krizin kişilerin gelirlerinde meydana getirdiği daralma ile birlikte turizm talebinin de olumsuz etkilenmesi beklenen bir sonuçtur.

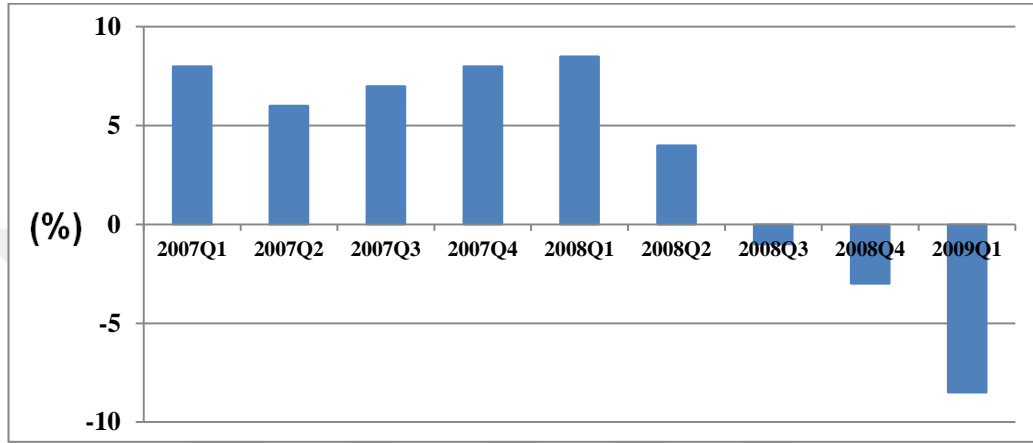
Dünya genelinde turizm sektörü küresel krizden, enflasyon oranlarının yükselmesi, likiditenin daralması, gıda ve konaklama maliyetlerinin artması gibi nedenlerle olumsuz etkilenmiştir. Belirsizlik ve kriz ortamı yatırımcıların önünü kesmiş, iç pazarın duraklaması, dış talebin gerilemesi ve yüksek faiz oranları yine yatırımcıların yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim turizm sıklıkla iradi bir tüketim malı olarak görüldüğünden bu tarz bir tüketim, ekonominin ters dalgalanmalarından oldukça etkilenmektedir (Song ve Lin, 2010). Bu durum kitlesel turizmi etkilerken, turizm ürün arz ve talebi noktasında da problem yaşanmasına neden olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, küresel kriz kişilerin harcanabilir gelirlerinde düşüş meydana getirdiği için turizm talebi bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle kriz döneminde kişiler ya turizm faaliyetlerinden vazgeçmiş yada pahalı destinasyon seçeneklerini gelirleri ile orantılı olan daha cazip destinasyonlarla ikame etmişlerdir. Diğer bir ifade ile fiyatı pahalı tatil merkezleri ekonomik krizden daralan bütçeler nedeniyle tercih edilmemiştir (Yıldız ve Durgun; 2010:9). UNTWO 2010 yılı verilerine göre, küresel kriz nedeniyle 2009 yılında uluslararası turist sayısında %4 düşme yaşanırken, uluslararası turizm talebinde ise %6'lık bir azalma meydana gelmiştir (Alegre ve Sard, 2015).

Düşen talep nedeniyle turizm sektörü faaliyetlerini sürdürme noktasında sıkıntıya girerken, yatırımların azalması ile birlikte istihdam problemleri ortaya çıkmıştır. Turistin gelmediği ya da daha az döviz bıraktığı bir destinasyonda küçük ölçekli işletmeler; mali dar boğaza girerken, maliyetlerini düşürmek için ilk olarak işçi çıkarma yoluna gitmekte, böylelikle mevsimlik yada yıl boyu çalışan turizm işçisi, dünya genelindeki ekonomik krizin istihdama yönelik olumsuz etkisinden payını almaktadır.

Uluslararası turist sayısı 1990 yılında 438 milyon kişi iken, %110,5 artarak 2008 yılında 922 milyon kişiye ulaşmıştır. Hatta turizm gelirleri açısından, 1990 yılında 264 milyar dolar olan gelir, 2008 yılında %257,6 artışla 944 milyar dolara çıkmıştır. Sektör dünya mal ve hizmet ihracatının %6'sını oluştururken, ticari anlamdaki

toplam hizmet ihracatının da %30'dan fazlasını oluşturmaktaydı. Ancak 2008 yılında meydana gelen küresel krizin, 2009 yılında derinleşmesi ile birlikte hem turist sayısında hem de turizm gelirlerinde düşmeler meydana gelmiştir. Şekil 2.5'te küresel krizin en yoğun yayılım gösterdiği dönemdeki uluslararası turist sayılarının yüzdesel değişimleri gösterilmektedir.

Şekil 2.5: Uluslararası Turist Sayıları (2007-2009)

Kaynak: Papatheodorou, A., Rosselló, J. ve Xiao, H. (2010). Global Economic Crisis and Tourism: Consequences and Perspectives, *Journal of Travel Research*, 49(1), s.41.

Şekil 2.5'te görüldüğü üzere, uluslararası turizm hareketlerinin, 2008 yılı 2. çeyreğinden sonra önceki dönemlere nazaran azalmaya başladığı ve artan oranlı bir şekilde yılsonuna kadar azalışını sürdürdüğü görülmektedir. Aynı şekilde krizin en yoğun hissedildiği 2009 yılında turizm hareketlerinin iyice yavaşladığı ve hatta eksili oranlara düştüğü görülmektedir.

Ziyaretçi sayısında krizle beraber meydana gelen düşmeler, yani turizm talebinin daralması emek-yoğun bir sektör olan turizm için önemli istihdam problemlerine neden olmuştur. Bunun nedeni turizm sektörünün diğer sektörlerle göre daha fazla istihdam yaratma özelliğine sahip olmasıdır. İstihdam oranlarının bu sektörde çok olması; düşük ücretli, geçici ve kısmi işlerin çok olması ve sektörün güçlü mevsimsellik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sektörün istihdam kapasitesi doğrudan (konaklama ve yiyecek içecek işletmeleri, tur operatörleri, seyahat acenteleri ve ulaşım firmalarının yarattığı istihdam), dolaylı (turizm işletmeleri ile bağlantılı sektörlerdeki istihdam) ve uyarılmış istihdam (yerel toplumun turizm sektöründen kazandığı parayı tekrar harcaması ile oluşan istihdam) olmak üzere üç

ayrı şekilde ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2012: 245). Bu denli çeşitli istihdam olanaklarına sahip olan turizm sektörünün işletmeleri genelde küçük ölçekli olduğundan, barındırdıkları mevcut işgücü zayıftır. Nitekim dünya genelinde son yaşanan ekonomik kriz bu zayıf işgücünün turizm talebindeki dalgalanmalardan oldukça yoğun etkilenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda ILO tarafından 2009 yılında yapılan çalışmada 2008 ve 2009 yılı için GÜ ve GOÜ arasındaki emek piyasasında krizin etkileri Tablo 2.7 ve Tablo 2.8’de gösterilmektedir.

Tablo 2.7: 2008 Yılı İşsizlik Oranları (%)*

	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Gelişmiş Ülkeler	0,1	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	-0,4	-0,5	-0,2	-0,3	-0,3	-0,3	0,0	0,0	0,2
Dünya	-0,3	-0,4	-0,1	-0,2	-0,2	-0,2	0,0	0,1	0,2

* Geçen Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme.

Kaynak: Altuntepe, N. (2009). 2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik bir Analizi, *SDÜ Vizyoner Dergisi*,1(1), s.138.

Tablo 2.7’de işsizlik oranları Nisan – Aralık ayları için verilmektedir. Küresel kriz kendini hem gelişmiş ve hem de GOÜ’deki reel sektör üzerinde Nisan ayından itibaren hissettirmiş ve bu durum GÜ için yılsonuna doğru işsizlik oranlarının artışı ile sonuçlanmıştır. İşsizlik GÜ’de geçen yıl Nisan ayına göre %0,1’lik bir artış gösterirken, bu oran krizin etkilerinin derinleştiği 2008 yılının Aralık ayına doğru %0,5 artış göstermiştir. İşsizlik oranı için GOÜ Nisan ayında eksi değerlerde seyrederken, Aralık ayında %0,2’lik bir işsizlik artışı ile yılı kapatmışlardır. Dünya genelinde ise, Nisan ayında bir önceki yıla göre oran olarak eksi değerlerde iken, yılsonuna doğru krizin etkisi ile %0,2 olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılı küresel krizin etkilerinin en yüksek hissedildiği yıl olmuştur. Bu yıl için işsizlik oranları Tablo 2,8’de gösterilmektedir.

Tablo 2.8: 2009 Yılı İşsizlik Oranları (%)*

	2009 Ocak	2009 Şubat	2009 Mart	2009 Nisan
Gelişmiş Ülkeler	1,4	1,9	2,1	2,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	0,4	0,4	0,4	0,4
Dünya	0,6	0,7	0,7	0,7

*Geçen Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme.

Kaynak: Altuntepe, N. (2009). 2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik bir Analizi, *SDÜ Vizyoner Dergisi, 1(1)*, s.139.

Tablo 2.8'e göre küresel krizin 2009 yılında en çok gelişmiş ülkelerin emek piyasasını etkilediği görülmektedir. Bir önceki Tablo 13'de 2008 Nisan ayında %1 olan işsizlik oranındaki artış, 2009 yılının aynı ayında %2,2 şeklinde gerçekleşmiştir.

Benzer şekilde Avrupa turizmi de düşen harcamalar ve daralan talep nedeniyle, mortgage krizinin olumsuz etkilerinden payını almıştır. Küresel mali kriz Avrupa' da ki zincir otelleri de olumsuz etkilemiştir. Bölgenin 10 büyük şehrinde hizmet veren otellerin, doluluk, gelir ve cirolarında düşüşler yaşanmıştır (Bahar ve Balmumcu, 2010: 10). Küresel ekonomik kriz, fiyatı yüksek olan AB ülkelerinin cazibesini azaltmıştır. Şöyle ki, kişilerin harcanabilir gelirlerindeki reel anlamdaki azalma, onları Avrupa'nın gösterişli ve fiyatı yüksek destinasyonlarından Güney ve Doğu Akdeniz'in daha düşük fiyat veren destinasyonlarına doğru yönlendirmiştir. Çünkü benzer turizm ürününü (deniz, kum, güneş) sunan bu ülkelere göre Akdeniz bölgesi aynı ürünü çok daha ucuza sunmaktadır. Ulaşım ve yol maliyetleri açısından da kişiler daha yakın destinasyonları tercih etmiş, yurtiçi seyahatlere olan talep de artış meydana gelmiştir (Yıldız ve Durgun, 2010:9). Ayrıca, yapılan çalışmalar neticesinde, Avrupa seyahat pazarının en büyük iki ülkesi olan Almanya ve İngiltere'de, Noel için yapılan paket programlara bile bu dönemde talep olmadığı görülmüştür. Küresel kriz seyahat işletmelerini de etkileyerek, aralarında Alitalia, Olympic, Futura, Air Bosna, Austurian Airlines, Finair, ZoomAirlines, Oasis ve XL gibi hava yolu şirketlerinin olduğu firmaların iflas sürecini hızlandırmıştır (Bahar ve Balmumcu, 2010: 10).

UNWTO' nun raporuna göre, krizin etkilerinin en derin hissedildiği 2009 yılının ilk yedi aylık döneminde dünya turizminde %7,4, Avrupa turizminde ise %8,8 oranında

bir daralma yaşanmakla birlikte, Türkiye için durum olumlu seyretmiş ve Türkiye bu dönemde turizm alanında artış gösteren sayılı ülkeler arasına girmiştir. Raporda 2009 yılının tamamına yönelik tahminler yapılmış ve uluslararası turizmin ortalama %4 ile %-6 oranında küçüleceği öngörülerek, Türkiye'nin de %1,3 oranında artış göstereceği belirtilmiştir. Turizm alanında Türkiye'nin rakipleri olarak görülen İspanya'nın %4,9, Yunanistan'ın %1,8, İtalya'nın %5,5 ve Mısır'ın ise %2,8 oranında düşüş yaşayacağı da yine aynı raporda öngörülmüştür (Durgun, 2010: 163). 2009 yılının ilk aylarında turizm sektöründe yaşanan durgunluk GÜ' e nazaran Türkiye'de fazla hissedilmese de, 2009 yılın ilk dört ayında 2008 yılın ilk dört ayına göre turizm gelirleri açısından % 6'lık bir gerileme yaşanmıştır (Korkmaz vd., 2009:232).

Özellikle Türkiye'ye en çok turist gönderen Avrupa ülkelerinin küresel kriz nedeniyle durgunluk içerisine girmesi, turizm yatırımcılarının geri çekilmesine ve yatırımların %3 oranında azalmasına neden olmuştur. 2007 yılında toplamda %5,8 olan turizm yatırımlarının payı 2008 yılında %5,6'ya inmiştir. Hazine verilerine göre, 2007 yılının ilk yedi ayında turizm toplam tutarı 1 milyar 24 milyon TL olan 94 proje için teşvik alınırken, 2008 yılında proje sayısı 86' ya miktar da 992,8 milyon TL'ye düşmüştür. Lokal olarak turizm yatırımları Türkiye'de bölgesel ve tür olarak değişime uğramıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından biri olan Muğla bölgesi için 2008 yılında yatırımların hız keserek 2007 yılında 128 milyon TL' lik 12 proje teşvike bağlanırken, 2008' in aynı döneminde toplam tutarı 49 milyon TL olan 12 proje için teşvik belgesi alınmıştır. Muğla bölgesinin toplam turizm yatırımlarındaki payı küresel krizin etkisi ile %12,5'tan %5'e gerilemiştir. Nitekim Muğla bölgesi için alınan bu teşvikler ile yapılacak yatırımların da kitle turizmine yönelik ucuz turizm yatırımları olması turizm sektörünün geleceği için olumlu bir gelişme sergilememektedir (Demir, 2015).

Türkiye'de turizm yatırımları krizin etkisi ile giderek artan fiyat rekabetine maruz kalırken, hedef pazarlarda meydana gelen sapmalar nedeniyle işletme bazında karlılık ve nakit akışları noktasında problemlerle karşılaşmıştır. Bu likidite sıkıntısı Türk turizm işletmelerini "her şey dahil" sisteme zorlamakta, AB ve dünya ekonomisini analiz etmekten alıkoymaktadır. Bu durum gelen turist sayısını arttırsa

da, turist kalitesinin düşmesine ve turizmden elde edilen gelirin azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca küresel kriz OECD ülkelerinden Türkiye'ye gelen turistin yerini; Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Azerbaycan ve İran'dan gelen turistlere bırakmasına neden olmuştur (TURAD, 2009).

Sektörün küresel kriz nedeniyle yaşadığı likidite sorununu her şey dahil sistemle çözme biçimi turizm geliri ve turist kalitesinin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak küresel krizin etkilerinin azalması açısından bu sistem, Türk turizmini canlı tutmuştur. Çünkü Türkiye'nin Euro bölgesi dışında kalması ve aynı kalitedeki turizm ürününü daha ucuza sunması nedeniyle, özellikle orta sınıf yabancı turistlerin seyahat tercihlerini Türkiye lehine kullanmalarına neden olmuştur. Burada unutulmaması gereken nokta, her şey dahil sistemi ile kriz döneminin likidite sıkıntısını Türkiye, AB ülkeleri ve ABD kadar hissetmese de, sektör içindeki küçük ölçekli işletmeler bundan olumsuz etkilenmiştir. Otellere kapanan turistlerin harcamalarını sadece her şey dahil sisteme ayırmaları, bölgesel kalkınmanın önünü kesmiş, diğer turistik ürün arzına sahip küçük işletmelerin kriz dolayısı ile mali sıkıntılara girmesine neden olmuştur. Bu durum maliyetleri artan, küresel kriz nedeniyle faaliyetlerini sürdüremeyen işletmelerin kapanması ve işsizlik oranlarının artmasıyla sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak, küresel krizin dünya, AB Ülkeleri, Türkiye ve Muğla bölgesi açısından turizme etkisi benzer yönde olmuştur. Harcanabilir geliri azalan kişiler küresel krizin etkisi ile turizm faaliyetlerini ertelemiş ya da tamamen vazgeçmiştir. Bu durum turizm sektörü için talep daralmasına neden olurken, daralan talep turizm ürün arzının olumsuz etkilenmesi ve yatırımcıların belirsizlik nedeniyle yatırımlarını ertelemesiyle sonuçlanmıştır. Yaşanan likidite sıkıntısı, azalan yatırımlar, daralan talep doğrudan turizm istihdamını olumsuz etkilemiş, küresel kriz turizmde çalışan birçok mevsimlik işçinin işsiz kalmasına neden olurken, bir sonraki sezon için istihdam edilecek olan turizm işçisinin niteliksizleşmesine neden olmuştur. Küresel ekonomik krizin Türkiye turizm istihdamına etkileri Tablo 2.9'da gösterilmektedir.

Tablo 2.9: Türkiye Seyahat ve Turizm Endüstrisi İstihdam Oranları

	2008 (,000)	Toplam İstihdama Oranı (%)	2009 (,000)	Toplam İstihdama Oranı (%)	2010 (,000)	Toplam İstihdama Oranı (%)	2020 (,000)	Toplam İstihdama Oranı (%)
Doğrudan İstihdam	436,6	2,1	443,1	2,1	447,5	2,1	592,5	2,3
Doğrudan ve Dolaylı İstihdam	1,361	6,4	1,375	6,5	1,389	6,4	1,847	7,2

Kaynak: Sarı, D. ve Uçar, Z, “Turizm Sektörünün İstihdam Yaratmada Yeri ve 2009 Krizinin Türkiye Turizm İstihdamına Etkileri”, *International Conference on Eurasian Economies*, İstanbul, s.342, 4-5 Kasım, 2010.

Tablo 2.9’da görüldüğü üzere, 2008 yılında turizm endüstrisinin Türkiye ekonomisine katkısı 436,6 bin kişi iken, küresel krizin derinleştiği 2009 yılında bu sayı 443,1 bin kişi olmuştur. 2010 yılında da ülkenin toplam istihdamı içinde %2,7’ lik pay ile istihdam sayısının 447,5 bine ulaştığı görülmektedir. 2020 yılında %7,2 oranıyla istihdam miktarının 1,847 bine çıkması beklenmektedir (Sarı ve Uçar; 2010: 341-342). Bu denli istihdam gücüne sahip olan turizm sektörü 2008 yılından sonra düşük oranlı büyüme sergilese de krizin meydana getirdiği istihdam kayıplarından kurtulamamıştır.

II. Ekonomik Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkilerine Genel Bir Bakış

Kriz kavramı kapsadığı alan ve yarattığı etkiler bakımından turizm sektörü açısından farklılık göstermektedir. Burada krizden öncelikle etkilenen turizm ürününe yönelik taleptir. Bu bağlamda turizm de kriz, turizm işletmelerinin olağan faaliyetlerini tehdit eden, turistik bölgenin güvenli olmadığı izlenimini yaratan, turistleri yörenin rahatlığı ve turistik çekiciliği yönünde olumsuz etkileyen, bölgeye yönelik harcamaları ve talebi azaltan turizm faaliyetlerinin sonlanmasına talebin ve bölgenin canlanmasına olumsuz etki eden olaylar bütünüdür (Göçen, Yirik ve Yılmaz, 2011: 498).

Ekonomik krizler, turizm sektörünü talep haricinde arz yönüyle de etkilemektedir. Enflasyonun yükselmesi, gıda ve konaklama maliyetlerinin artması turizm sektörünün arz kaynaklarına darbe vurmaktadır. Çünkü kriz dönemlerinde iç pazarın duraklaması ile birlikte dış talebin de gerilemesi yatırımların azalması ile

sonuçlanırken bu durum istihdam kaynaklarını da olumsuz etkilemektedir (Yıldız ve Durgun, 2010:8). Hem arz hem de talebin bu denli etkilenmesi turizm gelirlerinin düşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda son yaşanan küresel krizin dünya genelindeki turizm gelirlerine etkisinin bir önceki yıla göre değişim oranları Tablo 2.10’da gösterilmektedir.

Tablo 2.10: 2009 Verileri İle Dünyada Turizm Gelirleri En Yüksek 10 Ülke

No	Ülke	Milyar Dolar	Önceki Yıla Göre Değişim (%)
1	ABD	94,2	-14,4
2	İspanya	53,2	-13,6
3	Fransa	48,7	-12,4
4	İtalya	40,2	-12,0
5	Çin	39,7	-2,7
6	Almanya	34,7	-13,2
7	İngiltere	30,1	-16,4
8	Avustralya	25,6	3,6
9	Avusturya	23,0	4,5
10	Türkiye	21,3	-2,3

Kaynak: Paksoy, P. ve Çolakoğlu, N., “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Turizm ve Seyahat Endüstrisinin Tutumu”, *International Conference on Eurasian Economies*, İstanbul, s. 349, 4-5 Kasım, 2010.

Tablo 2.10’da turizm gelirlerinin bir önceki yıla göre değişim oranlarına bakılacak olursa, en fazla düşüşün %16,4 ile İngiltere’de yaşandığı görülmektedir. %14,4 ile İngiltere’yi ABD izlerken, %13,6 ile İspanya, %13,2 ile Almanya en fazla düşüşü yaşayan ülkeler arasındadır. Avustralya ve Avusturya’nın krize karşın gelirlerinde düşme olmadığı görülmektedir. Türkiye ve İtalya’nın bu dönemde ziyaretçi sayısı artmış olmasına karşın turizm gelirlerinde düşme olması, turist sayısındaki artışa göre turist harcamalarındaki azalmadan kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Küresel krizin etkileri genel istihdam açısından incelenecek olursa sektörün küresel krizden ne denli etkilendiği daha kolay anlaşılabilir. Küresel krizlerin yayılma derecesi, ülkelerin iç içe ne derecede yoğun ekonomik ilişkiler kurduğu ile bağlantılı iken, işsizlik bu bağlamda krizin temel karakteristik özelliklerinden biri halini almaktadır. İşsizliğin krizle birlikte derinleşmesi hem ekonomik hem de toplumsal

bir sorundur. Çünkü artan işsizlik toplum refahını ve toplumsal düzeni tehdit etmektedir.

2007 yılında dünya ekonomisinin büyüme oranları incelendiğinde, %5 olan büyüme oranı 2008 yılında %3'e, 2009 yılında ise % -1,3'e gerilemiştir. Bu durum emek piyasasını da etkileyerek, küresel işsizliği 2007 yılında %5,7 'den, 2008' de % 6' ya ve 2009 yılında da %6,6' ya çıkarmıştır. AB ve diğer GÜ ekonomilerinde işsizlik küresel krizin etkisi ile 2008-2009 yılları arasında % 2,3 oranında artış göstermiştir. 2007 yılında %5,7'lik orana 13,7 milyon daha işsiz ilave olması, 2009 yılında bu oranı %8,4'lere çıkarmıştır. Sadece 2009 yılında 12 milyon kişi istihdam dışı kalmış olup, bu küresel işsizlik oranlarının %40'lık kısmı AB ülkeleri ve GÜ tarafından oluşturulmaktadır (Gençler, 2011: 3).

Krizin etkilerinin AB Ülkeleri'ndeki istihdama etkisi ise Tablo 2.11'de gösterilmektedir.

Tablo 2.11: AB- 27 İçin Kriz Döneminde İşsizlik Oranları

	Rekabet Bölgeleri	Geçiş Bölgeleri	RCE
2010 Yılı İşsizlik Oranları(%)	11.9	14.8	7.9
2007-2010 Yılları Arasındaki İşsizlik Oranları (%)	2.8	6.4	1.8

Kaynak: Bubbico, R. L. ve Dijkstrtra, L. (2011). Unemployment rates in European regions, 2010. Short Note 03/2011, *Regio. c. 3 (2011)* 936361, s. 1.

Tablo 2.11'de görüldüğü gibi, AB ülkeleri içerisinde geçiş bölgeleri işsizliğin en çok hissedildiği bölgelerdir. Bu bölgeler özellikle 2007 yılındaki küresel krizden etkilenmiş ve buralarda 2007-2010 yılları arasında işsizlik oranının %6,4 olduğu görülmektedir. Rekabet bölgeleri için durum daha yavaş ilerlerken işsizlik bu bölgelerde %2,8 oranında gerçekleşmiştir.

AB-27 ülkesi içinde öncelikle Fransa ve İspanya'nın işsizlik problemi ile karşılaştığı görülmektedir. Slovakya ve Baltık Devletleri dâhil 26 ülkenin işsizlik oranları bu dönemde %15'lerin üzerinde seyretmiş; ancak Avusturya, Almanya, kuzey İtalya ve Hollanda'nın başlıca 34 bölgesinde işsizlik oranları %5'in altında gerçekleşmiştir.

Küresel krizin en ağır hissedildiği bölgeler İspanya, İrlanda, Yunanistan ve Baltık Ülkeleridir (Bubbico ve Dijkstra.; 2011: 2-4).

Dünya ve AB ülkelerinin bu denli istihdam kayıpları yaşaması şüphesiz ki emek yoğun olan turizm sektörünün de önemli oranda etkilenmesine neden olmuştur. Türkiye gibi GOÜ için turizm sektörü ekonomik katma değer yarattığından dolayı, önemli bir sektör durumundadır. Türkiye'nin turizmden sağladığı gelirler ve ziyaretçi sayısı Tablo 2.12'de gösterilmektedir.

Tablo 2.12:Türkiye Turizm Verileri

Yıl	Yıllık/Çeyrek	Turizm geliri (000 \$)	Ziyaretçi sayısı	Kişi başı ortalama harcama (\$)
2001	Yıllık	10 450 728	13 450 127	777
2002	Yıllık	12 420 519	15 214 514	816
2003	Yıllık	13 854 868	16 302 053	850
2004	Yıllık	17 076 609	20 262 640	843
2005	Yıllık	20 322 111	24 124 501	842
2006	Yıllık	18 593 950	23 148 669	803
2007	Yıllık	20 942 501	27 214 988	770
2008	Yıllık	25 415 067	30 979 979	820
2009	Yıllık	25 064 481	32 006 149	783
2010	Yıllık	24 930 996	33 027 943	755
2011	Yıllık	28 115 694	36 151 328	778
	I	3 736 769	4 398 235	850
	II	6 599 971	9 338 076	707
	III	11 314 075	14 991 270	755
	IV	6 464 879	7 423 747	871
2012	Yıllık	29 007 003	36 463 921	795
	I	3 524 422	4 219 161	835
	II	7 066 015	9 323 460	758
	III	11 055 087	15 437 123	716
	IV	7 361 478	7 484 177	984
2013	Yıllık	32 308 991	39 226 226	824
	I	4 648 816	4 773 826	974
	II	8 315 789	10 267 778	810
	III	11 579 006	16 057 651	721
	IV	7 765 380	8 126 971	956
2014	Yıllık			
	I	4 807 836	5 065 759	949
	II	8 975 976	10 967 100	818
	III	12 854 373	17 084 013	752

Kaynak: TÜİK, (2014) *Temel İstatistikler*, Ankara, (Erişim Tarihi:19.01.2014).

Ekonomik kriz daha çok küresel boyutta yayılımını 2008 yılında başlatsa da Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi 2009 yılında hissedilmiştir. Krizin Türkiye'nin turizm sektörüne etkileri Tablo 2.12'den incelenirse, 2009 yılı itibariyle turist sayılarında

artış gözlenirken, turizm gelirlerinde düşme olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni küresel krizin kişilerin harcanabilir gelirlerinde daralma meydana getirmesi sonucu turistlerin her şey dahil sistemlere yönelerek, turizm gelirlinin azalmasına neden olmalarıdır. Bu durum küçük ölçekli işletmelerin istihdam kaynaklarını olumsuz etkileyerek, işsizlik oranlarının artması durumuyla sektörü karşı karşıya bırakmış, maliyetleri artan ve yetersiz talep kısılcacında faaliyetlerini sürdüremeyen işletmelerin istihdam kaynaklarını daraltarak sorunu gidermeye çalışmıştır.

Diğer yandan küresel kriz istihdam haricinde sektörü turizm gelirleri yönüyle de olumsuz etkilemiştir. Sektörün, GSMH içi payı önemsenmektedir. Çünkü turizm gelirleri risksiz bir ihracat kaynağı iken, dış ticaret açığını kapatması yönüyle özellikle Türkiye gibi GOÜ' de ekonomiye artı değer katmaktadır. Tablo 2.13'de küresel krizin yayıldığı dönem içerisindeki turizm gelirlerinin GSMH, ihracat ve dış ticaret açığı içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 2.13: Turizm Gelirlerinin GSMH ve İhracat İçi Payı

Yıllar	Turizm Geliri/ GSMH	Turizm Geliri/ İhracat	Turizm Geliri/ Dış Ticaret Açığı
2008	3,4	19,2	36,9
2009	4,1	24,5	74,1
2010	3,4	21,9	30,8
2011	3,6	20,8	22,6
2012	3,7	19,2	33,0
2013	4,2	21,2	33,4

Kaynak: AKTOB, (2014, Mart) *Turizm İstatistikleri* (Erişim Tarihi:03.12.2014).

Tablo 2.13'ten de anlaşılacağı üzere, 2008 yılı itibariye başlayan küresel kriz 2009 yılında derinleşmiş ve bu yıldan sonra turizm gelirlerinin GSMH ve ihracat içindeki payı düşmüş, turizm gelirlerinin 2009 yılında %74,1 olan dış ticaret açığını kapatmadaki payı sonraki yıllarda %30'lar düzeyine düşmüştür.

Turizm sektörü, benzer şekilde ödemeler dengesine sağladığı katkı dolayısıyla GOÜ için önemli bir gelir kalemidir. Turizmin neden olduğu döviz hareketleri turistin geldiği ülke için arz, turist gönderen ülke için talep arttırıcı olduğundan, ödemeler dengesi noktasında turizm gelirleri önem kazanmaktadır. Bu nedenle döviz sıkıntısı çeken ülkeler için turizm önemli bir kaynak olmaktadır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 354). Ancak, küresel kriz nedeniyle daralan talepten dolayı, turistlerin turizm

faaliyetlerini azaltması ya da tamamıyla bu faaliyetleri sonlandırması nedeniyle turizm gelirlerinin dış ödemeler dengesine katkısı da azalmıştır.

Küresel kriz nedeniyle ihracatını daha çok ABD ve Avrupa'ya yapan Türkiye için daralan talebin olumsuz etkisi burada da kendini göstermiştir. Çünkü bu ülkelerde yaşanan talep daralması, Türkiye'nin ihracatını ve üretimini olumsuz etkilemiştir. GÜ' in durgunluğa girmesi ile 2009 yılında %22 oranla azalan dünya ithalatı, Türkiye için aynı oranda azalan ihracat anlamına gelmektedir. Dünya ticareti bu yılda genel olarak %12 oranında düşüş sergilemiş ve talep daralması meydana gelmiştir. Üretim düşüşü istihdam problemlerini beraberinde getirirken, sonuç olarak işletmeler işçi çıkarmaya başlamışlardır. Bu durum iç talebi geriletirken, kriz daha da derinleşmiştir (Göçer ve Özdemir, 2012:197-198).

III.BÖLÜM

2008 MORTGAGE KRİZİNİN TURİZM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, literatür taraması, araştırmanın kapsamı, yöntemi vb. bilgilere yer verilecektir. Araştırmanın kapsamı kısmında, anket formlarının hazırlanışı, veri toplama, bölge ve örneklem seçimi incelenecek olup, yapılan anket çalışması sonucunda toplanan veriler SPSS 20.0 programı yardımı ile analiz edilecektir. Birincil veriler yoluyla elde edilen katılımcıların demografik özellikleri ile krizin etkilerini araştırmaya yönelik sorular incelenerek, bulgular frekans dağılımları, t-testi ve tek faktörlü varyans analizi ile değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmanın literatüre katkıları da incelenerek, Mortgage krizinin turizm sektöründeki istihdama etkisi hakkında sonuca varılacaktır.

I. Literatür Taraması

Araştırmaya yönelik literatür taranırken, hem ulusal hem de uluslararası literatürde Mortgage krizi ve turizm konulu çalışmalar incelenerek, küresel krizin turizm sektörüne ve turizm istihdamına yönelik ekonomik etkileri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu bağlamda küresel krizin öncelikle dünya genelinde ekonomilere etkisi uluslararası kaynaklar bazında incelendiğinde; Sanders'in 2008 yılında yapmış olduğu çalışmada; Arizona, Nevada ve California konut piyasalarının ele alındığı görülmüş olup, mortgage kredilerinin kriz içerisindeki rolü konut fiyatları ve ağır mortgage oraları arasındaki ilişki bazında incelenmiştir. Bu çalışma ile 2005 yılı sonrasında mortgage kredileri ve konut fiyatları arasında doğrusal bir bağlantı olduğu ifade edilmiştir. Bubbico, ve Dijkstra (2011) yapmış oldukları çalışmada AB-27 ülkesi içinde öncelikle Fransa ve İspanya'nın işsizlik problemi ile karşılaştığını ve Slovakya ile Baltık Devletleri dâhil 26 ülkenin işsizlik oranlarının bu dönemde %15'lerin üzerine çıktığını ifade ederek ancak Avusturya, Almanya, Kuzey İtalya ve Hollanda'da bu oranın %5'in altında gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Buradan hareketle küresel krizin en ağır hissedildiği bölgelerin İspanya, İrlanda, Yunanistan

ve Baltık Ülkeleri olduğu sonucuna varmışlardır. Klimek (2012) küresel krizin doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisini seçilmiş ülkeler ile incelemiş ve GOÜ' in krizi daha hafif atlattıkları sonucuna varmıştır. Erkens, Hung ve Matos (2012), yapmış oldukları çalışmada kurumsal yönetimlerin kriz döneminde finansal kurumları ne şekilde etkilendiği ile ilgili 30 ülkeden 296 adet firma ile ampirik bir çalışma yapmışlar ve bu çalışma ile kurumsal yönetimlerin firmaları performanslarının üzerinde risk alma ve finansal politikalar açısından etkiledikleri sonucuna varmışlardır. Yates (2014) ise, Mortgage krizinin etkilerini Avustralya konut piyasası açısından ele alırken, krizin etkilerinin en aza indirilmesi için piyasada talebe dayalı politikalar ve mali teşvikler üzerinde durulması gerektiği sonucuna varmıştır. Tseng ve Lai (2014); krizin Tayvan hisse senedi piyasasını ne derecede etkilediği yönünde yapmış oldukları çalışma ile kurumsal yatırımcıların oynaklığının kriz dönemlerinde kriz öncesin göre daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir.

Yerel kaynaklar incelendiğinde Susam ve Bakkal (2008) küresel krizin makro değişkenler üzerindeki etkisini dünya ve Türkiye ekonomileri açısından inceleyerek durgunluk ile birlikte talep daralmasının ihracat oranlarını olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Ayrıca çalışma ile talebin canlanmasının genişleyici maliye politikaları ile sağlanabileceğinin önemi vurgulanırken, işgücü üzerindeki vergilerin azaltılmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Erdönmez (2009) küresel krizin uluslararası piyasada meydana geliş nedenlerini ve ekonomilere etkisini bununla birlikte krize karşı alınacak olan önlemleri incelemiştir. Çalışma ile Erdönmez' in krizlerin tekrarını önleme noktasında uluslararası işbirliğini vurguladığı görülmüş olup, hükümetler ve MB'ın ortak çalışması ile finansal kurumların düzenlenmesi için uluslararası standartların geliştirilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Yıldırım (2010) ise krizi dünya ve Türkiye ekonomisi açısından ele alırken, yapmış olduğu çalışma ile dünya üzerinde krizin etkilerinin üretim ve uluslararası ticareti olumsuz etkilediğini, aynı zamanda Türkiye ekonomisi için krizin olumsuz etkilerinin finansal kesimle başlayarak reel kesime de sıçradığını ifade etmiştir. Çalışma açısından varılan sonuç ise, 2007 yılından itibaren, tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe krize bağlı daralmanın meydana geldiğidir. Göçer ve Özdemir (2012), öncelikle 2008 küresel krizinin yayılma sürecini inceleyerek, sürecin ardından krizin ABD, bazı

Avrupa Ülkeleri ve Türkiye'ye etkilerini 1980-2010 dönemi verilerini kullanarak, Engle-Granger (1987) eş-bütünleşme yöntemiyle analiz etmişlerdir. Yapılan analizler ışığında uzun dönem analizinde en çok tüketim harcamalarının etkilendiği görülmüş ve küresel krizin söz konusu ülke ekonomilerini olumsuz etkilediği, ülke ekonomilerinin büyümelerinin özel tüketim harcamalarına çok duyarlı olduğu bununla birlikte karar alıcıların; uzun dönemde ülkelerinin ekonomik büyümelerini sağlayabilmek için, özel tüketimi canlı tutmaya özen göstermeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Turgan (2013) yapmış olduğu çalışmada, küresel krizin AB ülkelerine etkisini ve bu etkileri önlemeye yönelik mekanizmaları incelemiş olup, AB'nin ilk defa böylesi bir krizle karşılaşarak çözüm bulma noktasında yetersiz kaldığı, krizin üye ülkeleri farklı boyutta etkilediği sonucuna varmıştır.

Küresel krizin turizm sektörüne etkisi noktasında uluslararası literatür incelendiğinde, Papatheodorou, Rosselló ve Xiao (2010), ekonomik krizin etkisi altında uluslararası turist hareketlerini, krizin ekonomi üzerindeki etkileri ve bu etkilere bağlı beklentiler yönünde incelemişlerdir. Bu bağlamda 2008 ve 2009 yıllarında derinleşen turizm krizinin, 2010 yılında Avrupa bölgesini diğer bölgelere nazaran turist talebi yönünden daha çok etkilediği ve 2010 yılı için çeşitli tahminler ışığında, Asya bölgesinin nispeten bu bölgelere göre daha olumlu bir canlanma ile karşılaştığı sonucuna varmışlardır. Page, Song ve Wu ise 2011 yılında yapmış oldukları çalışmada İngiltere turizm talebini inceleyerek, küresel kriz ile birlikte domuz gripinin de etkisi ile turizm talebinin daraldığı sonucuna varmışlardır. Bronner ve de Hoog'un (2012); çalışmasında ise ekonomik kriz ve turist davranışları ele alınmıştır. Buradan hareketle çalışma ile krizle birlikte azalan gelir etkisinin turizm harcamalarını olumsuz yönde etkileyeceği, turizm aktivitelerinin ikame edilebilir olması nedeniyle bu aktivitelerden vazgeçilerek gelecek dönemlerde işsiz kalma korkusu ile tasarrufa yönelinebileceği sonucuna varılmıştır. Alegre, Mateo, Pou'nun (2013) yapmış oldukları çalışmada işsizlik ve turizm harcamaları arasındaki bağlantı, İspanyol hane halkının turizme katılım kararları ve turizm harcamaları arasındaki ilişki ile açıklanmaya çalışılmıştır. 2006-2010 yılları arasındaki İspanyol hane halkı bütçe anketi, ekonomik kriz ve işsizlik durumlarında hane halkının turizm tüketimini açıklamada kolaylık sağlarken, söz konusu bu çalışma ile ekonomik kriz dönemlerinde hane halklarının turizm harcamalarını

öteledikleri ve işsiz kama korkusu ile tasarrufa yönelerek tutumlu davrandıkları sonucuna varılmıştır. Iftime ve Podina (2013), Romanya turizmi için 2008 yılı itibariyle küresel kriz kaynaklı süregelen olumsuz durumun 2010 yılı itibariyle yeni rekabetçi piyasaya uyumunu inceleyerek, küresel krizin tüm sektörleri etkilediği düşüncesi ile birlikte en çok etkinin turizm sektörü üzerinde olduğu sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda geleceğin seyahat acentelerinin rekabet koşullarına ayak uydurabilen, müşterinin istek ve ihtiyaçlarına doğru cevap verebilen işletmeler olmasının gerekliliği de çalışma ile vurgulanmıştır. Martin ve Soria' nın (2014) çalışması, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelen turistlerin küresel kriz karşısındaki heterojen davranışlarını incelerken, bu davranış kalıbı ile ilgili farklı tercihin turizm için ödeme istekliliğinin farklılık göstermesinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. AB-27 için 165 adet bölge incelenerek, turizm harcamalarının turistlerin geldikleri yerdeki iklim ve GSYİH' na bağlı olarak heterojenleştiği ve bu bağlamda Kuzey Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasında farklılıklar olduğu sonucuna varmışlardır.

Küresel krizin turizm sektörüne etkisinin incelendiği ulusal çalışmalar noktasında; Korkmaz, Uyguntürk ve Darıcı'nın (2009) çalışması krizin etkileri bakımından Türkiye'nin ele alındığı bir çalışma olup, dünya geneli için en çok turizm harcaması yapan 10 ülkenin makroekonomik değişkenleri ile turizm harcamaları arasındaki ilişki panel veri analiz yöntemiyle ortaya konulmuştur. Yapılan analiz sonuçlarında, işsizlik oranları ile turizm harcamaları arasında negatif bir ilişkinin olduğu yani işsizlik artınca uluslararası turizm harcamalarının azaldığı, turizm harcamaları ve gelir arasında da pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya konulmaktadır. Ayrıca ekonomik kriz dönemlerinde gelirin azalmasına bağlı olarak turizm harcamalarında bir düşmenin olduğu ve 2008 yılında meydana gelen küresel krizin uluslararası turizm harcamalarını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Yıldız ve Durgun' un (2010) çalışmasında, krizin mortgage kredilerinin yapısında meydana gelen bozulmalardan, gevşek para politikası uygulamalarından, konut fiyatlarındaki balon artış vb. nedenlerle ortaya çıktığı, son küresel krizin 1929 buhranında sonra yaşanan en büyük küresel bunalım olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada, krizin reel sektöre etkileri üzerinde durulmuş, yaşanan istihdam daralmalarının gelir düşmelerine neden olarak uluslararası turizmi olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda krizin turizm arz ve talebini olumsuz yönde

etkilediği ve bu dar boğazdan çıkış noktasında turizm sektörüne yapılacak yatırımların önemi vurgulanarak; sektörün kendi içinde müşteri memnuniyeti ve yenilikler noktasında rekabet edebilirliğinin önemi vurgulanmıştır. Bahar ve Balmumcu' nun (2010) yapmış olduğu çalışmada, küresel krizin dünya ve Türkiye açısından turizm sektörünü istihdam yönüyle olumsuz etkilediği açıklanmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye için, turizm gibi talep esnekliği yüksek sektörlerde ekonomik krizler talep daralmasına neden olduğundan dolayı, istihdam kaynaklarının olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Bankaların kredi musluklarını kapatması, finansman maliyetlerinin artması, turizmcinin yeni yatırımlara yönelmesini engellerken, yine çalışmada likiditenin daralması ile konaklama ve gıda masraflarının artması nedeniyle krizin turizm sektörüne olumsuz etkileri incelenmiştir. Aynı zamanda dünya genelinde uluslararası turizm faaliyetleri kapsamında kriz dönemleri analiz edilirken, kriz nedeniyle artan belirsizlik ve güven kaybının kredi mekanizmasını kısıtladığı, düşen talebin işsizliği arttırdığı belirtilmiştir. Avrupa ve ABD' de turist sayılarının ve turizm gelirlerinin küresel kriz nedeniyle düştüğü, Türkiye'de ise her şey dâhil sistemin ve düşük fiyat politikalarının etkisi ile krizin derinleştiği ve 2009 yılında gelen turist sayısında değişim olmadığı ortaya konmaktadır. Aynı çalışmada çözümün sadece likidite desteği ile sınırlı kalmayıp, çoğaltan etkisinin olduğu sektörlerle yönlendirilecek kamu harcamalarının arttırılarak durgunluktan çıkışın hedeflendiği, bu bağlamda turizm sektörüne yapılacak yatırımların sorunların giderilmesinde aktif rol oynayacağı sonucuna varılmaktadır. Paksoy ve Çolakoğlu (2010) ise, turizm ve kriz olgusunu beraber işledikleri çalışmasında, dünya genelinde yaşanan küresel kriz sonrası turizm hareketlerini bununla birlikte Türkiye turizmini yine aynı kriz ve önceki krizler ışığında incelemektedirler. Buradan hareketle son otuz yılda hem Türkiye hem de dünya genelinde turizm faaliyetlerindeki düşüşlerin, ekonomik krizlerden kaynaklandığı sonucuna varmaktadırlar. Sarı ve Uçar (2010) ise, incelemelerini turizm ve istihdam arasındaki bağlantı üzerinden, küresel krizin turizm istihdamına etkisini araştırmışlardır. Çalışma, öncelikle krizin turizm sektörüne etkisini daha sonra Türkiye turizm istihdamına etkisini inceleyerek, 2008-2009 yıllarına ait veriler kullanılıp istihdam oranlarındaki değişiklikler ifade edilmiştir. Çalışmada, yaşanan küresel krizin büyüme oranlarında düşüş meydana

getirmesi ve küçülmeye giden ekonomilerde karşılaşılan en büyük sorunun istihdam açığı olarak görülüp, bununla birlikte emek yoğun çalışan turizm sektörünün de bu olumsuz tablodan etkilendiği sonucuna varılmıştır.

II. Muğla İlinin Türkiye Turizmi Açısından Önemi

A. Muğla İlinin Turizm Açısından Önemi

Muğla, Ege Bölgesi'nde olmakla beraber Akdeniz Bölgesi'ne komşu olan bir turizm ilidir. 2014 TÜİK verilerine göre, merkezle beraber Muğla ilinde 13 ilçe, 49 belediye ve 396 köy mevcuttur. Yaklaşık 1475 km. yeni revizyona göre 1500 km. civarını aşan deniz kıyısı uzunluğu ile Muğla Türkiye'nin en uzun sahil şeridinde sahip ili olup, Bodrum, Marmaris, Fethiye ve Güllük gibi önemli limanlara sahiptir. Bafa ve Köyceğiz olmak üzere iki adet büyük gölü olan Muğla ili ayrıca Bodrum-Milas ve Dalaman olmak üzere de iki adet havaalanına sahiptir. Gerek yurtiçi gerekse yurt dışından gelen turistlerin deniz, hava ya da kara ulaşımının rahat olduğu bir coğrafyada bulunan ilin turistler için çekiciliği oldukça fazladır (<http://www.muglakulturturizm.gov.tr> / Erişim Tarihi : 06.12.2014).

Muğla ili mevcut koşulları ile birçok turizm aktivitesi için elverişlidir. İklim şartlarının senenin yarısında deniz turizmine elverişli olması, eğlence merkezleri ve turistlere yönelik aktivitelerin, konaklama tesislerinin ve turizm arzına yönelik faaliyetlerin sürdürülebilirliği ili cazip bir destinasyon haline getirmiştir. Muğla bölgesini ziyaret edecek turistler için mevcut yapılabilecek aktiviteler Tablo 3.1'de gösterilmektedir(<http://www.muglakulturturizm.gov.tr> / Erişim Tarihi : 01.12.2014).

Tablo 3.1: Muğla Bölgesinde Yapılabilecek Turizm Aktiviteleri

Aktivite Türü	Aktivitenin Bölgesel Yeri ve Şekli
Quad Safari	ATV (QUAD) Safari Muğla'nın Ortaca, Fethiye ve Marmaris ilçelerinde dört tekerlekli motosikletlerle yapılan bir eğlence sporudur.
Jeep Safari	Muğla ili çevresindeki Bodrum, Köyceğiz, Marmaris, Dalyan ve diğer bölgelerde 4x4 jeeplerle yapılan doğa turudur.
Yamaç Paraşütü	Muğla ilinin Fethiye ilçesindeki Ölüdeniz, yamaç paraşütü için Dünya'da ender bulunan bir turizm destinasyonudur. Denize kıyısı olan Babadağ'dan profesyonel pilotlar eşliğinde uçuşlar yapılmaktadır.
Kiteboard-Uçurtma Sörfü	Muğla ilinin bir diğer turizm ilçesi, Akyaka'da yılın altı ayı denizden sahile doğru sabit rüzgâr bu aktivite için elverişli bir alan meydana getirmektedir.
Rafting	Dalaman çayı rafting sporu için elverişli bir mekan olmakla birlikte bu sporun zorluk derecesine uygun etaplar çayın doğal yapısında mevcuttur. Ayrıca Köyceğiz ve Fethiye de rafting için uygun ilçelerdendir.
Dalış	Muğla ili uzun deniz kıyısı itibarıyla bir çok dalış noktasına sahiptir. Sadece Marmaris ve yakın çevresinde günübirlik girilebilecek, 52 tane dalış noktası bulunmaktadır.
Motokros, Atlı Safari ve Trekking	Muğla ili uzun deniz kıyısı itibarıyla birçok dalış noktasına sahiptir. Sadece Marmaris ve yakın çevresinde günübirlik girilebilecek, 52 tane dalış noktası bulunmaktadır.
Yatçılık, Günübirlik Gezi Tekneleri ve Kano	1124 km. olan sahil şeridi üzerinde sayısız koy ve körfez buluna Muğla ili yatçılık sporu için elverişli bir yapıya sahiptir. Esen çayı ise kano yapmak için uygun iken, günübirlik tekne turları turizm ilçelerinden çevre koylara yapılmaktadır.
Sörf	Bodrum Yarımadası'ndaki Turgut Reis ve Akyarlar koyları, Bitez Koyu ve Datça Yarımadası sörf yapmak isteyenler için elverişli turizm destinasyonlarıdır.

Kaynak: Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü/Genel Bilgiler kısmından yazar tarafından oluşturulmuştur. (<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi : 06.12.2014)

Tabloya bakıldığında, Muğla bölgesinin doğal yapısı ve iklim koşulları sayesinde çok çeşitli spor ve eğlence aktivitelerine arz kaynağı oluşturabildiği görülmektedir. Arzın iyi sunulması talebin o noktada artışıyla karşılık bulacak ve turizmin ekonomiye sağladığı etki maksimum seviyelere çıkabilecektir.

B. Muğla İline Gelen Turist Sayısı

Muğla ilinin Türkiye açısından önemli bir turizm destinasyonu olduğu bölgeye gelen turist sayılarından da anlaşılabilir. Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nce hazırlanan son on yılın verilerine göre, 2005 yılında 2.925.440 kişi, 2010 yılında %6,93'lük artışla 3.092.881 kişi ve 2014 yılında %1,81 oranlık artışla 3.280.775 kişi

Muğla ilini ziyaret etmiştir. Ziyaretçilerin milliyetleri göz önüne alındığında 2014 yılında Muğla ili sınırlarına giriş yapan yabancı uyruklu ziyaretçilerin sayısı Tablo 3.2’de gösterilmektedir.

Tablo 3.2: 2014 yılı Ocak-Aralık Ayı Muğla İli Hudut kapılarından Giriş Yapan Turistlerin Milliyetlerine göre Dağılımı (İlk On Ülke)

Ülkeler	Toplam
Almanya	226.68
Amerika	24.862
Avustralya	11.386
Avusturya	16.462
Azerbaycan	16.512
Belçika	116.137
Beyaz Rusya	14.201
Bulgaristan	12.102
Çek Cumhuriyeti	21.669
Danimarka	59.575

Kaynak: Muğla İl Turizm Müdürlüğü, <http://www.muglakulturturizm.gov.tr/Erişim> Tarihi: 13.02.2015.

C. Muğla’nın Türk Turizmi İçindeki Ekonomik Yeri ve Önemi

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere turizmin genel ekonomiye katkıları düşünüldüğü zaman hizmet sektörleri içerisinde lokomotif görevde olan bir sektördür. Bu durum sektörün hızlı bir gelişim göstermesi ve istihdam olanakları meydana getirmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyo- kültürel etkilerinin yanında makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri nedeniyle de sektör küresel boyutta önem kazanarak, Türkiye gibi GOÜ için önemli bir kalkınma unsuru haline gelmiştir.

Türkiye tarihi, doğası, iklimi ve sahip olduğu doğal güzellikleri ile turizm destinasyonları bakımından zengin bir ülkedir. Muğla ili de barındırdığı doğal varlıkları ve turizm arzı yönünden mevcut kaynak zenginliği ile sadece Türkiye için değil, dünya genelinde de önemli bir turizm destinasyonudur. Bu nedenle, Muğla’nın sahip olduğu turizm arzı göz önüne alınacak olursa, ilin ekonomik faaliyetlerinin büyük bir kısmının turizm sektöründen oluştuğu görülmektedir.

Turizmin yanında, narenciye, tarım, madencilik (mermer, kömür) ve ulaşım (hava, deniz) öne çıkan diğer sektörlerdir. (Bahar, 2008: 70).

Turizm sektörünün Muğla ili kapsamındaki ekonomik etkileri sadece istihdam yönlü değildir. Turizm sektöründen sağlanan döviz geliri ve elde edilen katma değerler sayesinde GSMH' ya da katkıda bulunmaktadır. Turizm sektörü net döviz geliri elde ederek ödemeler dengesine olumlu katkı sağlamakla birlikte, cari açık ile dış ticaret açığının kapatılmasına da yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak, turizm sektörü uluslararası ticari faaliyet kapsamında geleneksel bir hizmet faaliyeti olmakla birlikte, bugün GOÜ ve GÜ için ekonomik büyümenin ve gelişmenin en önemli kaynaklarından olarak görülmektedir (Bahar, 2007a:62). Buradan hareketle turizm faaliyetlerinin ekonomi için yarattığı katma değerler bilindiğinden, turizm arzı geniş bir yelpazeye yayılmış olan Muğla ilinin Türkiye ekonomisi için bu bağlamda önemli bir destinasyon olduğu ifade edilebilir.

III. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizmin ekonomik önemi ve sahip olduğu potansiyel, 20. yy. ortalarında anlaşılmasına rağmen, 1950'lere kadar kalkınma, büyüme vb. amaçlı yapılan araştırmalarda genelde göz ardı edilmiş, ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkeler için önemli hale gelmiştir. 21.yy.da bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon ile birlikte hızlı gelişim gösteren turizmin ekonomik öneminin kavranması neticesinde, sektör bugün GOÜ ve GÜ açısından ekonomik büyümenin ve gelişmenin en önemli kaynaklarından biri durumuna gelmiştir (Bahar, 2006:137-138).

Turizm sektörü, ülke veya bölgelerin sahip oldukları turizm arz kaynaklarını tam kapasiteyle kullanarak, bölgeler arası mevcut dengesizlikleri giderme ve destinasyonun bulunduğu bölgenin kalkınması konusunda da önemli bir role sahiptir. Sektör Türkiye' de 1980 yılından sonra gelişim göstererek, sağladığı döviz girdisi ile dış açıkların giderilip, işsizliğin azaltılmasında aynı zamanda ödemeler bilançosunun iyileşmesinde önemli rol oynamıştır (Sarıkamış, Bahar ve Tuncer, 2013:100-101).

Turizm, gelişim ve değişime açık bir sektör olup, son yıllarda yaşanan ekonomik krizlere karşın varlığını sürdürmektedir. Örneğin, en son 2008 yılında yaşanan Mortgage krizinin dünya geneli dikkate alınırca, diğer sektörleri etkilediği oranda turizm sektörünü etkilemediği ve hane halklarının ekonomileri yaşanan krizlerle sarsılca da bir kısım hane halkının seyahatlerine devam ettiği görülmektedir.

Küreselleşme olgusu, ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler turizm sektörünü de kapsayan hizmetler sektörünün önemini ortaya koymuş ve ülkelerin kalkınmalarında önemli bir dinamik durumuna getirmiştir. Günümüz GÜ' in GSYİH' larına bakılacak olursa hizmet sektörünün ekonomiye katkısının %70 olduğu görülmektedir. Kırsal ve az gelişmiş bir bölgede turizmin gelişmesi o bölgenin diğer gelişmiş bölgelerle arasındaki dengesizliklerin giderilmesine, yeni kaynaklar ve istihdam olanaklarının meydana gelmesine neden olabilmektedir (Bahar, 2007b:2-5). Ayrıca turizmin aynı ülke içerisinde bölgeler ve ülkeler arasındaki bireysel ya da turlarla yapılan seyahatler ile kültürlerin kaynaşması, birbirini tanımayan insanların birlikte vakit geçirerek ön yargıların kırılması gibi sosyo-kültürel etkileri de vardır. Diğer bir deyişle turizm hem ekonomik hem de sosyal bir ağ oluşturmaktadır.

Buradan hareketle, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB,2014) istatistiklerine göre, turizm geliri 2013 yılında 32,3 milyar dolar iken, gider 5,2 milyar dolar olup, net gelir 27,1 milyar dolardır. 2009-2013 yılları arasında istihdam artışından turizm sektörünün aldığı paylar ise yiyecek içecek faaliyetleri %16,5, konaklama hizmetleri %9,3, diğer turizm faaliyetleri %1,1'dir. Ayrıca turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı 2013 yılında %4,2, ihracat gelirleri içindeki payı ise %21,2, dış ticaret açığını kapatmadaki payı %34'tür. Turizm istihdamı açısından 2013 yılı verilerine göre 1.298 milyon kişi aktif olarak bu sektörde çalışmaktadır. Bunlardan %56'lık kısım yiyecek içecek, %30'u konaklama, %5,7 seyahat acenteleri, %7 eğlence ve dinlence hizmetleri, %1,2' si de hava yolu ulaştırma kısmında hizmet vermektedir (AKTOB, 2014:4-13).

Ekonomiye kattığı artı değerler dikkate alınırca, turizmin olumlu ekonomik etkilerinin sürekliliği turizm arzının korunması ile mümkün olabilecek, arz ve talep dengesinin sağlandığı noktada maksimum kar elde edilecektir. Bu nedenle hem

Muğla bölgesi hem de Türkiye için küresel sistemin hâkim olduğu ve rekabet koşullarının günden güne değişerek geliştiği turizm destinasyonları arasındaki payı arttırmak bölgesel ve ülke geneli açısından hedef olmalıdır. Türkiye gibi GOÜ turizmin gelir getirici etkisinin farkında olarak, gerek alt gerekse üst yapı yatırımlarını turist talebi doğrultusunda destinasyonların cazibelerini artırma amacıyla yenilemeli, rekabet koşullarını iyi takip ederek bölgenin turizm arzının atıl kalmamasını sağlamalıdır.

Nitekim Muğla sahip olduğu turizm arzı açısından, bölgedeki turizm destinasyonları içinde yıldızı parlayan bir ildir. Muğla İl Turizm Müdürlüğü verilerine göre son on yılda bölgeye giriş yapan yabancı turist sayısı 2004 yılında 2.624.499 iken, 2014'e gelindiğinde 3.280.775'e ulaşmıştır. Ne var ki, Mortgage krizinin başladığı 2008 yılında gelen yabancı turist sayısı bir önceki yıla oranla artış gösterirken, krizin yoğun hissedildiği 2009 yılında turist girişleri %-2,53 oranında azalma göstermiştir (www.muğlakulturturizm.gov.tr/Erişim Tarihi:08.04.2015).

Dolayısıyla yapılacak olan bu çalışmanın amacı, Muğla ili açısından Mortgage krizinin turizm sektöründeki istihdama yönelik etkilerini belirlemektir. Ekonomik kriz küresel yapısı itibariyle bir domino etkisi yaratmış, uluslararası tüm sektörler krizin bulaşma ve yayılma etkisiyle birbirinden etkilenmiştir. Turizm sektörü yapısı itibariyle ikame edilebilirliği fazla ve esnek talep özelliğine sahiptir. Hem arz hem de talep yönünden birey odaklı olan turizm, ekonomik kaynaklı krizlerden etkilenebilmekte ve bu durum kişilerin turizme olan taleplerini de azaltmaktadır. Çünkü bireyler rasyoneldir ve ihtiyaçlar sonsuzdur. Bu durum da bireylerin tatil, eğlence vb. ihtiyaçlarını kriz dönemlerinde bütçelerindeki daralmaya bağlı olarak öteledikleri görülmektedir. Nitekim, Muğla İl Turizm Müdürlüğü'nün son on yıl Muğla ili verilerine bakıldığında, Mortgage krizinin en yoğun hissedildiği 2009 yılında yabancı turist girişlerinin düştüğü görülmektedir.

Böylesi dönemlerde turizm destinasyonları kendi içindeki bağıntılı alt sektörlerle beraber krizden istihdam yönüyle etkilenmektedirler. Çünkü bölgesel turizm arzı yeterli taleple buluşmayınca denge sağlanamamakta ve kapanan ya da maliyetlerini azaltmaya giden işletmeler nedeniyle sadece mevsimlik değil, düzenli çalışan turizm personeli de istihdam dışı kalabilmektedir. Bu durum turizm işletmeleriyle bağlantılı,

gıda, ulaşım, inşaat, sağlık vb. sektörlerdeki diğer işletmelerin de talep yetersizliğinden etkilenerek üretimi düşürmelerine neden olmakta bu da işletmelerin maliyet azaltma amacıyla ilk olarak personel istihdamını azaltmak şeklinde davranmalarına yol açmaktadır.

Buna ilave olarak, ekonomik küresel Mortgage krizi dahil olmak üzere turizm sektörü üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Ekonomik krizler hiç şüphesiz ki ekonomileri olumsuz etkileyecektir. Üretim ve talepteki daralma, bir çok insanın işini kaybetmesine, firma kapatmasına, suç oranlarının ve toplumlarda kaos aynı zamanda güvensizlik ortamının artmasına yol açarak, istenmeyen olayların meydana gelmesine neden olacaktır. Ancak ekonomik yapı içerisinde böyle bir durumdan ilk etkilenecek olan iş gücüdür, diğer bir deyişle emektir. Emeğin üretim dışı kalması krizin en somut göstergesidir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı Mortgage krizinin Muğla turizmi üzerindeki etkisinin istihdam açısından son durumunun belirlenmesidir. Çalışmadan elde dılecek bulgular ile, Türkiye içi turizm gelirlerinde önemli yer edinen Muğla ilinin istihdam kayıplarının araştırılması, çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Mortgage krizinin Muğla turizmindeki istihdama etkisinin araştırılmasının, diğer çalışmalara da kaynak teşkil edecek nitelikte olması bir diğer amaçtır. Çalışma ile, turizm işletmelerinin kriz dönemlerindeki istihdam politikalarının sürdürülebilirliğinin, ani kriz dönemlerinde maliyet unsuru göz önüne alınarak işgücü ile ilgili verdiği kararların doğruluğunun sorgulanması; ayrıca otel, tatil köyü, apart vb. turizm konaklama işletmelerindeki istihdam problemlerinin çözümüne yönelik bir politika geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, uygulamalı bir araştırmada gerçeğe ulaşmak ve bilimsel anlamda bilgi üretmek için, izlenen yol ve süreç açısından belki de araştırmanın en önemli bölümüdür. Çünkü seçilecek yöntem, hem araştırmaya istenilen doğrultuda yön verilmesine hem de araştırmacı için verileri istediği şekilde analiz etmesine olanak sağlayacaktır (Bahar, 2004:102-103). Böylece bu araştırma Muğla ili sınırları içinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada birincil verilerden yararlanılmış, sosyal

bilimler için en uygun ve geçerli yöntem olan tümden gelim yöntemiyle değerlendirme yoluna gidilmiştir. Araştırmanın evrenini, Muğla ili merkez ve ilçelerdeki mevcut tatil köyleri, oteller, moteller, apartlar vb. turistik konaklama işletmeleri oluşturmaktadır. Bu bölgelerin seçilme nedeni, Muğla iline bağlı olan ilçelerin ülke turizmi açısından önemli oluşu ve Mortgage krizi sonrasında Muğla genelindeki ilçelerde yoğunlaşmış olan mevcut turizm işletmelerindeki istihdam değişikliklerinin gözlemlenmeye çalışılmasıdır.

“Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği” adlı bu çalışmada araştırmanın veri toplama yöntemi anket tekniği olup, Muğla ili çevresinde turizmin yoğun olduğu; Bodrum, Datça, Marmaris, Fethiye, Dalaman, Sarıgerme, Göcek, Akyaka ilçelerindeki konaklama işletmeleriyle Mortgage krizinin istihdama etkileri sorgulanmıştır.

Anket çalışması ile yüksek geri dönüş ve geçerli anket sayısına ulaşılmak hedeflendiği için Muğla ili çevresindeki turizm destinasyonlarına bizzat gidilerek, büyük ölçekli işletmelerde konuya hâkim olan birim müdürleri, işletme müdürleri ya da genel müdürler ile küçük ölçekli işletmelerde işletme sahipleriyle yüz yüze görüşülerek anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS.20 programı kullanılarak, 2008 yılında yaşanan küresel nitelikteki Mortgage krizinin turizmdeki istihdama etkisi frekans dağılımları, faktör analizi, t-testi ve Tek Faktörlü Varyans Analizi yapılarak incelenmeye çalışılmıştır.

V. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Mortgage krizinin turizm sektöründeki istihdama etkisini inceleyen bu çalışma, Muğla ili sınırlarını kapsamaktadır. Turizm konusunda birçok destinasyona sahip olan Türkiye sınırları içindeki Muğla bölgesi, yaklaşık 1500 km.lik sahil şeridi, bozulmamış doğal ve kültürel yapısı, tertemiz koyları, iklim şartlarının turizme elverişli olması gibi nedenlerden dolayı yerli ve yabancı turistler için bir cazibe merkezi konumundadır (Bahar, 2004:104).

Çalışmadaki mevcut ilk sınırlılık, araştırma bölgesinin seçimi ile ilgili olup, araştırma sadece Muğla ili ve bağlı ilçelerdeki turizm destinasyonlarını kapsamaktadır.

Bunun nedeni, araştırma için ülke genelinde yapılacak bir çalışmada, maddi kaynak ve zaman yetersizlikleri ile ulaşım problemleridir.

Yapılacak çalışmanın sadece turizm konaklama işletmelerini kapsamaması turizm sektöründe faaliyet gösteren diğer işletmeler açısından sınırlılık oluştururken, işletmelerde anket uygulanan kişilerin genel müdür, müdür, işletme sahibi konumundaki kişiler olması da işletmenin diğer mevcut birimleri açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır. Diğer taraftan, sadece konaklama işletmelerinin istihdam durumunun ele alınmasının, turizm sektöründeki genel istihdam verileri hakkında ne derece sağlıklı olacağı çalışma için bir sınırlılık oluşturmayacaktır. Çünkü turizmde işgücü yoğunluğu konaklama işletmelerinde mevcut olup, buralardan elde edilecek veriler çalışma için yeterli olacaktır.

Anket, çalışması turizm sezonunun yoğun olarak faaliyette olduğu 15 Haziran-15 Eylül tarihleri arasında Muğla iline bağlı turizmin yoğun olduğu ilçelerde yapılmıştır. Genel itibariyle akademik çalışma desteklenmiş, ancak Sarıgerme beldesinde faaliyet gösteren Iber Otel, anket uygulaması yapmadıklarını ifade ettiklerinden bu durum çalışma için bir sınırlılık oluşturmuştur. Bodrum bölgesi için 200 otelin yetkililerine telefonla ulaşılarak, otomatik mail yöntemiyle anketler mail hesaplarına gönderilmiş, ancak 30 tane geri dönüş olmuştur. Ayrıca bazı işletmelerin faaliyetlerinin sezonluk oluşu ve Ekim 15 itibariyle faaliyetlerini durdurmaları da zaman kısıtı yaratmış, bununla birlikte işletmeler sezon yoğunluğu nedeniyle anket çalışmasına sıcak bakmadığından, çalışma anket uygulamasını kabul eden işletmeler bazında sınırlı kalmıştır.

A. Anket Formlarının Hazırlanması

Konu ile ilgili yerli ve yabancı literatür taranmış olup, daha önceki çalışmalarda yapılmış olan anketler de incelenerek, Bahar'ın (2004) Türkiye için yapmış olduğu çalışma baz alınıp sorular geliştirilmiştir. Buradan hareketle anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm işletmelerdeki anket yapılacak kişiler ile işletmenin demografik özelliklerine yönelik sorular içerirken; ikinci bölüm Mortgage krizinin turizm sektöründeki istihdama etkisini araştırmaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Demografik özellikleri sorgulayan bölüm 13 sorudan oluşmaktadır. Burada

işletmelerde istihdam unsuruyla ilgili birim amirinin demografik özelliklerinin ortaya konması hedeflenirken, işletmenin türü ile kriz dönemi öncesi ve sonrası istihdam durumuna ilişkin veriler sorgulanmaktadır.

İkinci bölümde birim amirlerine yöneltilen sorular ile işletmelerinin Mortgage krizinden ne derecede etkilendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Devam eden sorularda ise, öncesinde ve sonrasında Mortgage krizinin turizm istihdamına etkileri sorgulanmıştır. Genel ekonomik konular ile devam edilen anket soruları, işletme faaliyetlerinin ekonomik krizden ne derece etkilendiğinin araştırılması ve yine istihdama yansması ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. En son olarak da yetkili kişilerin açık uçlu bir soru ile düşüncelerini ifade etmeleri istenerek çalışmaya yön vermeye çalışılmıştır.

B. Pilot Uygulama

Yoğun literatür taramaları sonucu oluşturulan anket sorularının algılanma düzeyi, hedef kitleye ulaşılabilirliği, cevaplanma süresi, sorularda anlaşılamayan bölümlerin olup olmadığı ve soruların yeterliliği bakımından küçük ölçekli bir pilot uygulama yapılması gerekmektedir. Böylece çalışmanın ne derecede güvenilir ve doğru olduğu tespit edilip geniş ölçekli araştırmaya rahatlıkla geçilebilecektir (Bahar, 2004: 111).

Pilot uygulama Haziran ayının üçüncü haftası Fethiye’de yapılmıştır. Bunun için 30 adet anket yapılmış olup, bazı soruların krizi vurgulamaktan uzak olduğu ve fazla soru olduğu görüşü nedeniyle zamandan tasarruf etmek ve cevaplayana sıkmamak için ankette bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler sonucunda kendini tekrarlayan sorular ankette çıkarılmış, daha sade ve anlaşılır bir dille çalışmaya devam edilmiştir. Böylelikle çalışma son halini alarak, yeterli sayıda basılmış ve cevaplayacaklar için hazır duruma getirilmiştir.

C. Veri Toplama

Veri toplama döneminde öncelikle Turizm İl Müdürlüğü vasıtasıyla Muğla Valiliğinden gerekli izin alınmış, 15 Haziran-15 Ekim tarihleri arasında katılımcılarla görüşme sağlanmıştır. Anketlerin %90’ı yüz yüze görüşülüp birincil veri olarak

toplanmış, %10'luk kısım yine telefonla birebir görüşme sağlanıp, kişisel maillere anketler ulaştırılarak elektronik ortamda elde edilmiştir.

Hem işletme hem de yatırım belgeli mevcut tesislerin listesi Muğla İl Turizm Müdürlüğünden alınmış olup, ilçeler bazında tek tek taranarak işletmelere karayoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Öncelikle çalışmaya turizm konaklama işletmelerinin yoğun olduğu ve büyük ölçekli firmaların (tatil köyü, 5-4-3 yıldızlı oteller) faaliyette bulunduğu Fethiye, Marmaris, Bodrum gibi ilçelerden başlanmıştır. Daha sonra ise küçük ölçekli işletmelerin yoğun olduğu Datça, Göcek, Akyaka, Sarıgerme ilçeleriyle anket çalışması tamamlanmıştır. Tablo 3.3'te işletme belgeli konaklama işletmelerinin ilçelere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3.3: Muğla Bölgesi İşletme Belgeli Tesislerin İlçelere Göre Dağılımı

	4Y./5Y.** T.K*	4Y./5.Y. Otel	1Y./2Y./3Y. Otel	Apart	Pans.	Butik Otel	Özel Tesis	Di ğ.	TOP LAM
Bodrum	5 / 9	24 / 26	3 / 16 / 25	16	2	12	7	1	146
Marmaris	1/2	25 / 15	1 / 20 / 32	27	1	1	3	3	131
Fethiye	0/7	11/1	1/8/27	1	3	2	2	-	63
Datça	-/-	-/-	-/1/3	0	1	-	1	-	6
Dalaman	- / -	2/-	-/-/-	-	-	-	1	-	3
Milas	- / -	1/1	-/-/4	-	1	1	1	-	9
Ortaca	1/-	5/2	-/1/1	1	1	-	1	-	13
Köyceğiz	- / -	-/-	-/-/1	-	-	-	-	-	1
Ula	- / -	1/-	-/2/1	1	-	1	1	-	7
Muğla	- / -	1/-	-/-/3	-	-	-	2	-	6
Genel Top.	7/18	70/45	5/48/97	46	9	17	19	4	385

*T.K. : Tatil Köyü, **Y. : Yıldız

Kaynak: Muğla İl Turizm Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi: 13.02.2015.

Turizm işletmelerine verilen Turizm İşletme Belgesi, faaliyet gösteren turizm tesislerinin niteliklerine göre işletme aşamasında müracaat edildikten sonra, geçerlilik görüldüğü takdirde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen denetlemelere bağlı belgelerdir (<http://www.ankaradanismanlik.com/>Erişim Tarihi: 07.12.2014). Muğla bölgesi için bu belgeye sahip olan işletme sayıları yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Bodrum (146), Marmaris (131), Fethiye (63), Datça (6), Dalaman (3), Milas (9), Ortaca (13), Köyceğiz (1), Ula (7), Muğla Merkez (6) olmak

üzere gelen toplamda 385 işletme belgeli tesis bulunmaktadır. Yatırım belgeli işletmeler ise tablo 3.4’te gösterilmektedir.

Tablo 3.4: Muğla Bölgesi Yatırım Belgeli Tesisler İlçelere Göre Dağılımı

	4Y./5Y. T.K	4Y./5Y. Otel	1Y./2Y./3Y. Otel	Apart	Pans.	Butik Otel	Özel Tesis	Diğ.	TOP LAM
Bodrum	4/6	5/5	3/1/14	2	2	13	-	6	61
Marmaris	1/-	3/5	2/1/6	1	-	4	-	2	25
Fethiye	-/-	6/3	-/-/6	-	-	2	-	-	17
Datça	-/-	3/-	-/-/2	-	-	-	-	-	5
Dalaman	-/-	-/-	-/-/-	-	-	-	-	-	0
Milas	- / 2	3 / 4	- / - / -	-	-	1	-	-	10
Ortaca	-/1	1/-	-/-/2	-	-	1	-	-	5
Köyceğiz	- / -	- / -	- / - / -	-	-	-	-	-	0
Ula	- / -	1 / -	- / - / -	-	-	2	-	1	4
Muğla	- / -	- / -	- / - / -	-	-	1	-	2	3
Genel Top.	5/9	22/17	5/2/30	3	2	24	0	11	130

Kaynak: : Muğla İl Turizm Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir. <http://www.muğlakulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi: 13.02.2015.

Muğla Bölgesinde yatırım belgeli tesislerin ilçelere göre dağılımında, Bodrum 61 işletme ile ilk sırada yer alırken; Marmaris 25, Fethiye 17, Datça 5, Milas 10, Ortaca 5, Ula 4 ve Muğla merkezde 3 tane olmak üzere miktarlar tabloda belirtilmiştir. Bu tesislerin toplam sayısı 130 olup; 11 adet lokanta, tur ve kamping gibi işletme anket konumuzu teşkil etmeyen firma olarak “diğer” sütununda gösterilmektedir.

D. Araştırmanın Bölge ve Örneklem Büyüklüğünün Seçimi

Anket tekniği tümünden gelim özelliği olan birincil veriler ışığında yapılan bir çalışma olduğu için alan araştırmasının uygulanacağı faaliyet kollarının seçimi, geçerli ve güvenilir veriler almak için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle öncelikle çalışma alanı belirlenerek, bu alan içerisinde konu ile bağıntılı diğer alt faaliyet kollarının da belirlenmesi gerekmektedir.

1. Bölge seçimi

Anket çalışmasında veri toplama alanı olarak, Muğla bölgesi seçilmiştir. Çalışma kapsamında Muğla ilinin tercih edilme nedenleri, gerek zaman kısıtı gerekse maddi

kısıtların varlığı nedeniyle, Muğla bölgesindeki tesislerden elde edilecek verilerin yeterli olacağı düşüncesidir. Muğla ili turizm arzı yönünden zengin bir bölgedir ve Türkiye'nin Antalya ve İstanbul'dan sonra üçüncü büyük turizm destinasyonudur. Yabancı ve yerli birçok turist sezon ya da sezon dışında ziyaret ettiği bölge, çalışma için yeterli ve güvenilir verinin kaynağı olarak görülmektedir.

2. Evren ve örneklem büyüklüğünün seçimi

Bir çalışmada ilgili alan çerçevesinde bilgi edinilebilecek ya da geçerli veri alınabileceği her varlık, birey, faaliyet kolu vb. o alanın “evren” büyüklüğünü ifade etmektedir. Evren içerisindeki çalışma uygulanan her birey ya da denek “örnek” olarak adlandırılmakta iken, evren içerisindeki tüm örnekleri temsil edebilecek örnek sayısını bulma işlemine de “örneklem” adı verilmektedir (Bilim, 2004:38). Burada önemli olan iki nokta bulunmaktadır (Bahar, 2004:114).

- Temsil Yeteneği taşımak; örneklem, içinden seçilen evrenin özelliklerini objektif bir biçimde yansıtmalıdır.

Yeterli olmak; örneklemin, gözlemlerde beliren özelliklerin kararlı olduğunu yönünde güven uyandıracak büyüklükte olması gerekmektedir.

a. Evren seçimi

Muğla bölgesinde bulunan, 4 ve 5 yıldızlı tatil köyleri, 1-5 yıldız arası olan oteller, apart, pansiyon ve moteller ile butik oteller araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın evrenini, Muğla iline bağlı turistik ilçeler (Bodrum, Marmaris, Datça, Fethiye, Milas, Akyaka, Dalaman, Ortaca, Köyceğiz) oluşturmaktadır. Uygulanan anketler apart vb. küçük ölçekli işletmelerde işletme sahiplerince, büyük ölçekli otel ve tatil köylerinde personel hareketleriyle ilgili tasarruf sahibi birimlerin müdürleri, işletme müdürleri yada genel müdürlerce doldurulmuştur. İl genelinde mevcut konaklama işletmelerinin sayısına Muğla İl Turizm Müdürlüğü'ne bireysel başvuru ile ya da internet sitesi aracılığıyla da ulaşılabilmektedir. Muğla bölgesi için anket konusunu oluşturan evren sayısı ile ilgili veriler Muğla İl Turizm Müdürlüğü'nün internet sayfasından edinildiği gibi, bireysel olarak görüşülerek, güncelliği teyit edilmiştir. Bu bağlamda evren sayısı 2.316'dır ve tablo 3.5'te gösterilmektedir.

Tablo 3.5: Muğla İli Genelindeki Belgeli Konaklama Tesisleri(Ağustos 2014)

Almış Oldukları Belge Cinsine Göre İşletmeler	Tesis Sayısı
İşletme Belgeli Tesisler	385
Yatırım Belgeli Teisler	130
Yerel Belgeli Tesisler	1.801
Toplam	2.316

Kaynak: Muğla İl Turizm Müdürlüğü <http://www.muglakulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi: 07/12/2014.

b. Örneklem büyüklüğünün seçilmesi

Bölge ve evren seçimi noktasında karar verildikten sonra, örneklem büyüklüğünün hesaplanması için, hedef sayısının bilindiği durumlarda “1” numaralı formül, bilinmediği durumlarda ise “2” numaralı formül kullanılmaktadır (Bahar, 2004:114-115).

$$n = \frac{t^2}{d^2} pq \quad (1)$$

$$n = \frac{N(pq)}{\frac{B^2(N-1)^2}{Z^2} + S^2} \quad (2)$$

Burada;

n = örneklem büyüklüğü

N= evren

p= örneklemenin evren içindeki tahmini bulunma oranı (0,5)

q= İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı (1-p= 0,5)

B= hata payı (0,049)

Z= güven aralığı (%95 için 1.96)

S=örnek seçilen evrenin standart sapması (1,34)

Burada çalışmanın uygulanacağı işletme sayısı bilindiğinden dolayı (2) numaralı formülden yararlanılacaktır. Muğla bölgesinde Ağustos 2014 itibariyle mevcut Bakanlık ve Yerel Belgeli konaklama işletmelerinin sayısı 2,316’dır. Bahar tarafından 2004 yılında yapılmış olan akademik çalışmada; güven aralığı (hata payı)

%95 olarak alınmış ve literatür taraması aşamasında diğer akademik çalışmalarda da güven aralığının %95 olarak alındığı görüldüğünden, güven düzeyi bu çalışma için de %95 olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle (2) numaralı formüle göre yapılan hesaplama sonucunda $n = 320,160$ olarak bulunmuştur. Anketin güvenilir olması açısından örneklem büyüklüğünden daha fazla işletmeye ulaşılması daha gerçekçi sonuçların çıkmasını sağlayacaktır. Bu nedenle Muğla bölgesi turizm destinasyonları bünyesinde yüz yüze 400 adet, elektronik ortamda 200 adet konaklama işletmesine ulaşılmış ve 337 geçerli veri elde edilebilmiştir.

VI. Verilerin Analizi

“Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği” adlı bu çalışmada 400 işletmeye yüz yüze, 200 işletmeye de elektronik ortamda anket uygulanmış, ancak bazı bölümlerinde boşluk olan ya da tamamen boş olarak geri verilen anketler geçersiz sayılarak kalan 337 adet anket, verilerin yapılacağı SPSS 20.0 paket programına aktarılmıştır.

Verilen toplanması, ayıklanması ve programa girilmesi aşamasından sonra Mortgage krizinin turizmdeki istihdama etkisinin araştırılabileceğinin düşünüldüğü veriler ile analize başlanmıştır. Anket verilerinin analizinde kullanılmakta olan yöntem ile ilgili kısaca bilgi verilmesi faydalı olacaktır (Bahar, 2004:118).

Frekans, hem ankete katılan işletmelerin belli bir kategoriye uygun ya da belli bir seçeneği işaretleyenlerin sayısının belirlenmesi ve hem de faktör analizi çalışmanın doğruluğunun sorgulanması açısından önem kazanmaktadır. İki ilişiksiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için t-testinden yararlanılırken, ikiden fazla örneklem arasındaki ilişkilerin anlamlılığı noktasında varyans analizlerinden yararlanılmaktadır.

Özetle, araştırma kapsamında elde edilen veriler analizlerin yapılması için, SPSS programı ile uygun hale getirilmiş, yukarıda belirtilen yöntemler ile verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın değerlendirilmesi aşamasında ilk olarak demografik özelliklerin olduğu bölüm, daha sonra da krizin etkilerinin ölçülmesi

amaçlı soruların olduğu bölümün incelemesi yapılarak elde edilen analiz sonuçları ayrı ayrı değerlendirilip yorumlanacaktır.

A. Anket Sorularının Değerlendirilmesi

Muğla ili bölgesinde mevcut Bakanlık ve Yerel Belgeli işletmelerden çalışmaya veri teşkil eden örneklem içinde yer alan işletmelerin ilçelere göre dağılımı tablo 25’de ankete katılan deneklerin demografik özellikleri ise Tablo 3.6’ da gösterilmektedir.

Tablo 3.6: Anket Uygulanan İşletmelerin İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Anket Uygulanan İşletme Sayısı
Datça	145
Marmaris	93
Bodrum	24
Fethiye	48
Akyaka	9
Göcek	9
Ortaca/ Sarıgerme	5
Merkez	4
Toplam	337

Tablo 3.7: Ankete Katılan Deneklerin Demografik Özellikleri

Değişken	Frekans	Yüzde
Yaş		
15-25	31	9,2
26-35	109	32,3
36-45	95	28,2
46-55	68	20,2
55 ve üzeri	34	10,1
Toplam	337	100,0
Cinsiyet		
Kadın	78	23,1
Erkek	259	76,9
Toplam	337	100,0
Eğitim Durumu		
İlkokul	8	2,4
Ortaokul	15	4,5
Lise	116	34,4
Lisans	175	51,9
Lisansüstü	23	6,8
Toplam	337	100,0
Turizm Eğitim Durumu		
Turizm Lisesi	61	18,1
Tur. İşl.ve Ot. MYO.	30	8,9
Turizm Fakültesi	82	24,3
Diğer/ Belirtiniz	164	48,7
Toplam	337	100,0
İşletme Türünüz		
Otel	190	56,4
Motel	27	8,0
Apart (Pansiyon)	111	32,9
Diğer / Belirtiniz	9	2,7
Toplam	337	100,0
İşyeri Pozisyonu		
İşletme Sahibi	150	44,5
Genel Müdür	21	6,2
Müdür	129	38,3
Diğer/ Belirtiniz	37	11,0
Toplam	337	100,0
Turizm İşletmesinin Durumu		
Yıl Boyu Açık	130	38,6
Sezonluk	207	61,4
Toplam	337	100,0
Kriz Öncesi Kişisel Gelir		
1000 TL.-2500 TL.	180	53,4
2501 TL.-4000 TL.	109	32,3
4001 TL.-5001 TL.	29	8,6
5001 TL. ve üzeri	19	5,6
Toplam	337	100,0
Kriz Sonrası Kişisel Gelir		
1000 TL.-2500 TL.	114	33,8
2501 TL.-4000 TL.	164	48,7
4001 TL.-5001 TL.	47	13,9
5001 TL. ve üzeri	12	3,6
Toplam	337	100,0

Tablo:3.7 (Devamı)

Turizm Sektöründe Çalışma Süresi		
1-5 yıl	73	21,7
6-10 yıl	99	29,4
11-15 yıl	81	24,0
16-20 yıl	43	12,8
21 yıl ve üzeri	41	12,2
Toplam	337	100,0
Kriz Öncesinde Çalışan Personel Sayısı		
0-50	222	65,9
51-100	42	12,8
101-150	30	8,9
151-200	18	5,3
201-250	8	2,4
251 ve üzeri	16	4,7
Toplam	337	100,0
Kriz Sonrası Varsa İşten Çıkarılan Personel Sayısı		
0-10	268	79,5
11-20	31	9,2
21-30	8	2,4
31-40	8	2,4
41-50	10	3,0
51 ve üzeri	12	3,6
Toplam	337	100,0
Gelir Tipi		
Ücret/ Maaş	170	50,4
Saat Ücreti	23	6,8
Kendi İşim	143	42,4
Prim Usulü	1	0,3
Ücretsiz Aile İşçisi	0	0
Toplam	337	100,0

Tablo 3.7’de anket uygulamasının yapıldığı deneklerin demografik özelliklerinin frekans dağılımları ve yüzdeleri görülmektedir. Katılımcıların hepsi, konaklama işletmelerindeki istihdam kaynaklarının tasarrufunda yetki sahibi olup, işgücü miktarının işletme açısından değişim durumunu belirlemektedirler. Çalışmanın başlangıç aşamasında katılımcıların yaş ve cinsiyet analizleri yapılmaktadır. Bu bağlamda ankete veri teşkil eden işletmeler için yaş aralığı; 15-25, 26-35, 36-45, 46-55, 55 ve üzeri olarak değerlendirilmiş akabinde katılımcıların %32,3 ‘lük bir oranla en fazla 26-35 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. 36-45 ve 46-55 yaş aralığında bulunan katılımcıların yüzde toplamları ise, %48,4’dür. Anketin uygulama aşamasında belirlenen bir diğer konu 55 ve üzeri yaş grubunun %10,1’lik oranla işletmelerde yönetici pozisyonu için tercih sebebi olmadığıdır. 15-25 yaş grubu

yönetici pozisyonunda olan işletmeler genelde apart vb. aile işletmelerinde mevcut olup bu yaş grubunun oranı da %9,2 ile en son sıradadır.

Cinsiyet dağılımları açısından çalışmaya, %23,1 oranla kadın, %76,9 oranla da erkek katılımcı veri sağlamıştır. Konaklama işletmelerinin idareci konumunda bulunan erkek ve kadın yönetici miktarı arasındaki farkın gözle görülür bir biçimde fazla olduğu söylenebilir. 337 adet konaklama işletmesinde idareci olarak 78 adet kadın yöneticiye rastlanırken, 259 adet erkek yöneticiye anket uygulaması yapılmıştır.

Turizm işletmelerinde eğitim durumunu belirleyen ölçüt ile katılımcıların %51,9'unun lisans mezunu olduğu görülmüştür. %34,4'lük oranla lise mezunları ikinci sırayı alırken, % 6,8'lik oranla lisansüstü eğitim durumunda olanlar üçüncü, %4,5 ortaokul, %2,4 ise ilkokul seviyesinde eğitime sahiptirler. Katılımcılardan elde edilen bulgular doğrultusunda turizm işletmelerinin gelişen ve küreselleşen dünyaya ayak uydurmak için idarecilerini seçerken genel olarak lisans mezunlarını tercih ettikleri belirlenmiştir. Apart, pansiyon gibi küçük ölçekli işletmelerde eğitim durumunun fazla önemsenmediği, lisansüstü mezuniyete sahip olanların ise genel olarak beş yıldızlı tatil köyleri ve büyük ölçekli otellerde istihdam edildiği görülmüştür. Benzer şekilde katılımcıların turizm eğitimi durumuna bakıldığında ve eğitimleri göz önüne alındığında, %48,7'lik oranla nerdeyse yarısının turizm dışında eğitim veren İşletme vb. fakültelerden mezun oldukları görülmektedir. Turizm ile ilgili okullardan mezun olanlar ise katılımcıların %51,3'lük oranına sahiptir. Eğitim durumuna bakıldığı zaman lise, ön lisans ya da fakülteler içinde %24,3'lük oranla 82 kişinin lisans mezuniyetinin turizm ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Yapılan çalışmada konaklama işletmelerinin türü açısından ulaşılabilen 337 örnek sayının, 190 tanesi %56,4'lük oranla oteldir. 111 tanesi %32,9'luk oranla apart iken, 27 motel, 9 adet de turizm konaklamasında faaliyet gösteren işletmelerle anket uygulaması yapılmıştır. Beş yıldızlı tatil köyleri, butik oteller ve derecelerine göre tüm otel çeşitleri, otel grubu içerisinde araştırmaya dahil edilmektedir.

Deneklerin işletme içi pozisyonları bu çalışmanın güvenilir olması açısından önem taşımaktadır. Güvenli ve kesin bilgiye, istihdam tasarrufuna sahip idareciler ile ulaşılabileceğine inanılmaktadır. Böylece 150 adet işletme sahibine ulaşılmıştır ki bu

ankete katılanları % 44,5'lik oranına eşittir. 150 kişinin büyük bir kısmı apart sahibi iken, küçük ölçekli otel ve motellerin sahipleri de bu dilime girmektedir. 129 adet işletmenin %38,3'lük oranla personel ve insan kaynakları müdürlerine ulaşılırken, 21 adet genel müdüre ulaşarak bu oran %6,2'de kalmıştır. Genel müdürlerin bulunduğu otellerin kapsamı açısından ulaşılabilirliği çok zor olup, otellerle anket uygulaması yapılamadığı durumlarda elektronik ortam ya da telefon aracılığı ile genel müdürlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın uygulandığı işletmelerde %11'lik oran ile 37 kişi ise muhasebe, insan kaynakları ve personel müdürlerinden oluşmaktadır.

Turizm işletmeleri yıl boyu ya da sezonluk olarak faaliyet göstermektedirler. Çalışmada ulaşılan işletmelerin, 207 tanesi %61,4'lük oranla sezonluk iken, %38,6'lık oranla 130 adet işletme yıl boyu açık olduklarını ifade etmişlerdir.

Mortgage krizinin yaşandığı 2008 yılı temel alınarak kriz öncesi ve sonrası gelirlerin sorgulandığı sorular açısından, karşılaştırmalı bir analiz yapılacak olursa, yüksek gelir grubunda olanların oranının, %5,6'dan %3,6'ya düştüğü görülmektedir. Kriz öncesi dönem için en yüksek katılım sayısı olan 180 katılımcının %53,4'lük oranla 1000 TL-2500TL aralığında olduğu gözlemlenirken, kriz sonrası dönemde en yüksek katılımcı sayısının 164 kişi ve %48,7 pay ile 2501TL-4000TL aralığına kaydığı görülmektedir. Bu durumun enflasyon oranları, piyasa açısından yetersiz eleman vb. birçok nedeni olmakla birlikte işletmelerin kurumsallaşma sürecinde rekabet koşulları da göz önüne alınacak olursa uzman ve nitelikli idarecilerle çalışarak, ücret oranlarını yükselttiği gözlemlenmiştir. 4001 TL-5001TL aralığında ücret alanların, kriz öncesine göre oranları, %8,6'dan %13,92' a çıkmıştır. Bunun nedeni ise müşteri sirkülasyonu devam eden işletme sahiplerinin krizden etkilenmemeleridir.

Turizm sektöründeki çalışma süresi araştırma kapsamında krizin etkilerinin ölçülmesi açısından önem taşımaktadır. Küresel krizin 2008 yılında meydana gelmiş olması nedeniyle 6 yıl ve üzeri sektörde çalışan katılımcılardan elde edilen bulgular çalışmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Bu çalışmada 6-10 yıl, 11-15 yıl, 16-20 yıl ile 21 yıl ve üzeri turizm sektöründe çalışanların toplam oranı 264 kişi ile %78,4'dür. Bu bağlamda çalışma süresinin krizle beraber ortaya çıkan etkilerinin ölçülmesi mümkün olmuştur. Buna karşın katılımcılardan 73 kişi ise %21,7'lik

oranla 1-5 yıl arası turizm sektöründe deneyim sahibi olup, kriz sonrası sektöre katkı sağlamışlardır. Bu kişilerden de kriz sonrası dönemdeki istihdam değişimlerine yönelik bilgi edinilmiştir.

Mortgage krizinin Muğla turizm istihdamına yönelik etkilerini doğrudan gözlemlemek amacıyla kriz öncesinde çalışan personel sayısı ve kriz sonrası çıkarılan personel sayıları ile ilgili iki soru artarda katılımcılara yöneltilmiştir. Buradan hareketle katılımcılardan 222 tanesinin %65,9'luk oranla kriz öncesinde işletmelerinde 0-50 arası personel istihdam ettiği görülmekte iken; 42 adet işletmenin %12,8 oranla 51-100 adet personel istihdam ettiği görülmektedir. 0-50 arası istihdam oranına sahip işletmeler apart otel, motel ve bazı küçük ölçekli otellerden oluşmaktadır. 151-200 kişilik çalışan sayısı ile %5,3'lük bir orana sahip 18 işletme çalışmaya katılırken; 201-250 kişilik çalışan sayısı ile 8 işletme %2,4'lük dilimdedir. 251 ve üzeri personel istihdamı olan işletmeler genelde büyük tatil köyleri ve büyük ölçekli 5 yıldızlı otellerdir. Ankete katılan işletmeler içinde bunların oranı ise 16 işletme ile %4,7'dir. Mortgage krizinin yaşanması ile işletmeler mali olarak dar boğaza girince personel azaltma yoluna gitmişlerdir. 0-10 kişi arası personel çıkartan işletme sayısı 268 ile %79,5'lik bir orana sahiptir. Bu oran hiç eleman çıkarmayan (0) işletmeleri de kapsamaktadır. %9,2'lik oranla 31 adet işletme 11-21 adet arası personelini kriz dolayısıyla işten çıkardığını beyan ederken, %3'lük bir oranla 10 adet işletme 41-50 arası personelini kriz dolayısıyla işten çıkarmıştır. %2,4'lük oranla 8'er işletme ise 21-30 ve 31-40 arası personelini işten çıkardığını beyan etmiştir. %3,6 oranıyla 12 işletme ise 51 ve üzeri personelini işten çıkarmıştır. 41-50 ile 51 ve üzeri personelin işine son veren işletmelerde bu denli fazla istihdam kaybının bir diğer nedeni iş gücü devir hızı olup, işletmelerde mevsimlik çalışan personelin yıllık işler bulup geri dönüş yapmamaları, aynı zamanda istenilen kalifiye elemanında bulunamaması olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya katılan deneklerin gelir türleri incelendiğinde yönetici konumunda olup ücret/maaş alan kişi sayısı 170 ile %50,4'lük bir orana denk gelmektedir. Apart, motel ve küçük otellerin kendi işletmecileri ise %42,3'lük bir oranla 143 kişi olup, çalışmada ikinci yüzdalık dilimdedir. %6,8'lik oranla 23 kişi saat ücreti aldığını 1 kişi de prim usulü çalıştığını beyan etmiştir. Prim usulünün gelir türü içindeki yüzesi

%0,3'dür. Ücretsiz aile işçisine rastlanılmamış, aile üyesi olarak çalışan personellerin bile belirli bir ücret aldığı belirlenmiştir. Bu nedenle ücretsiz aile işçisinin gelir türü sorgulamasındaki payı sıfırdır.

Demografik özellikler, anket çalışmasının uygulandığı kişilerin konu hakkında ne derecede bilgi sahibi olduklarını, bu kişilerin bireysel özellikleri ile işletmelere ilişkin bilgileri analiz etmeyi sağlamaktadır. Demografik özelliklerin analizinden sonra ikinci bölüm de Mortgage krizinin turizm istihdamı üzerindeki etkilerini ölçme amaçlı kullanılan soruların analizi beşli likert ölçeği yardımıyla yapılmıştır. Krizin etkilerini ölçmek amacıyla sorulan soruların frekans dağılımları ve yüzdeleri Tablo 3.8'de görülmektedir.

Tablo 3.8: Ankete Katılan Deneklerin Mortgage Krizi'nin Turizmdeki İstihdama Etkilerini Ölçmeyi Amaçlayan Sorulara Verilen Cevapların Dağılımı

Değişkenler	1*	2*	3*	4*	5*
1.2008 krizi sonrasında <u>işletmemizin</u> krizden etkilendiğini düşünüyorum.	82 (24,3)	163 (48,4)	14 (4,2)	63 (18,7)	15 (4,5)
2. 2008 yılından sonra <u>satın alma gücümde</u> azalma meydana gelmiştir.	101 (30,0)	147 (43,6)	18 (5,3)	56 (16,6)	15 (4,5)
3.Mortgage krizi <u>bölge turizmi</u> üzerindeki istihdamı olumsuz etkilemiştir.	85 (25,2)	161 (47,8)	34 (10,1)	44 (13,1)	13 (3,9)
4. Mortgage krizi <u>işletmemizde istihdamı</u> azaltmıştır.	63 (18,7)	133 (39,5)	34 (10,1)	81 (24,0)	26 (7,7)
5. Küresel kriz <u>bölgemize</u> yönelik <u>turizm talebini</u> olumsuz etkilemiştir.	87 (25,8)	172 (51,0)	18 (5,3)	45 (13,4)	15 (4,5)
6. Kriz sonrasında <u>işletmemize</u> olan <u>talepte</u> önemli ölçüde azalma olmuştur.	77 (22,8)	128 (38,0)	27 (8,0)	68 (20,2)	37 (11,0)
7. Krizi atlatabilmek için uzman personel= <u>işgücü</u> istihdam edilmiştir.	38 (11,3)	103 (30,6)	57 (16,9)	110 (32,6)	29 (8,6)
8.Kriz sonrasında öncelikle turizm konusunda <u>nitelsiz elemanların</u> işine son verilmiştir.	73 (21,7)	112 (33,2)	20 (5,9)	84 (24,9)	48 (14,2)
9.Kriz, işletmede sürekli çalışan personelden de belli bir kısmının işten çıkarılmasına neden olmuştur.	51 (15,1)	101 (30,0)	39 (11,6)	102 (30,3)	44 (13,1)
10.Mortgage krizi turistlerin tatillerini daha kısa ve ucuz şekilde planlamasına neden olmuştur.	168 (49,9)	117 (34,7)	21 (6,2)	24 (7,1)	7 (2,1)
11.Krizin turizm istihdamına etkisi yayılma göstererek turizmle bağlantılı diğer alt sektörleri de etkisi altına almıştır.	149 (44,2)	116 (34,4)	35 (10,4)	31 (9,2)	6 (1,8)

Tablo3.8 (Devamı-1)

12.Kriz sonrasında otellerde, kriz öncesine göre iş bulmak daha da zorlaşmıştır.	87 (25,8)	101 (30,0)	39 (11,6)	53 (15,7)	57 (16,9)
13.Kriz sonrasında işletmemiz eleman alımına devam ederek faaliyetlerini sürdürmüştür.	63 (18,7)	160 (47,5)	30 (8,9)	70 (20,8)	14 (4,2)
14.Kriz sonrası turistlerin bölgeye bıraktığı dövizde azalma meydana gelmiştir.	126 (37,4)	140 (41,5)	38 (11,3)	26 (7,7)	7 (2,1)
15.İşletme kriz sonrasında sürekli çalışanların bir kısmına ücretsiz izin vermiştir.	53 (15,7)	96 (28,5)	37 (11,0)	82 (24,3)	69 (20,5)
16.Kriz sonrasında turizm ürününün satış fiyatında düşüş meydana gelmiştir.	90 (26,7)	122 (36,2)	38 (11,3)	53 (15,7)	34 (10,1)
17. Kriz işletmenin istihdam politikalarını değiştirmiştir.	73 (21,7)	125 (37,1)	34 (10,1)	78 (23,1)	27 (8,0)
18.Krizle birlikte işletme açısından alınacak ilk önlem, işçi çıkarmak olmuştur.	55 (16,3)	91 (27,0)	39 (11,6)	98 (29,1)	54 (16,0)
19.Kriz sebebiyle işletmemiz farklı satış tekniklerine yönelmiştir.	75 (22,3)	138 (40,9)	36 (10,7)	64 (19,0)	24 (7,1)
20.Kriz sonrasında Devlet turizm sektörüne destek vermiş ve istihdamdaki sıkıntılı süreç çözümlenmiştir.	47 (13,9)	72 (21,4)	79 (23,4)	96 (28,5)	43 (12,8)
21.Kriz sonrası turizm ürününün kalitesinde düşüş meydana gelmiştir.	40 (11,9)	100 (29,7)	41 (12,2)	118 (35,0)	38 (11,3)
22. Krizin turizm ile ilgili hissedilen ekonomik etkisi en çok istihdam üzerinde olmuştur.	59 (17,5)	124 (36,8)	40 (11,9)	72 (21,4)	42 (12,5)
23. Kriz işletmemizin kar marjının düşmesine neden olmuştur.	98 (29,1)	131 (38,9)	43 (12,8)	47 (13,9)	18 (5,3)
24.Ekonomik kriz talep daralmasına bağlı olarak işletmemizin turizm ürün arzının daralmasına neden olmuştur.	78 (23,1)	111 (32,9)	35 (10,4)	83 (24,6)	30 (8,9)
25.Ekonomik kriz nedeniyle oluşan likidite sıkıntısı konaklama ve gıda maliyetlerinin artmasına neden olmuştur.	148 (43,9)	106 (31,5)	37 (11,0)	39 (11,6)	7 (2,1)
26.Ekonomik kriz bankaların kredi politikalarının katılaşmasına neden olduğundan, banka kredisi ile finanse edilecek turizm yatırımları krizden olumsuz etkilenmiştir.	98 (29,1)	110 (32,6)	41 (12,2)	63 (18,7)	25 (7,4)
27.Kriz sonucu daralan iç pazar talebi, faizlerin yükselmesi ve dış talebin gerilemesi gibi sebepler yatırımların azalmasına neden olmuştur.	104 (30,9)	103 (30,6)	43 (12,8)	56 (16,6)	31 (9,2)
28.Mortgage krizi kişilerin harcanabilir gelirlerinde azalmaya neden olduğundan turizm talebini olumsuz etkilemiştir.	122 (36,2)	129 (38,3)	29 (8,6)	43 (12,8)	14 (4,2)
29.Ekonomik kriz sonucu AB, Ülkeleri ve ABD gibi turizm destinasyonlarının pahalı oluşu Türkiye'nin bu ülkelere göre daha çok tercih edilmesine neden olmuştur.	66 (19,6)	95 (28,2)	113 (33,5)	49 (14,5)	14 (4,2)
30.Ekonomik kriz turizm talebini azaltsa da Türkiye'nin her şey dâhil sistemi ve düşük fiyat politikaları krizi avantaja çevirmiştir.	64 (19,0)	133 (39,5)	82 (24,3)	41 (12,2)	17 (5,0)
31.Kriz turizm alanında Türkiye'yi AB ülkeleri ve ABD ye göre daha az etkilemiştir.	38 (11,3)	100 (29,7)	120 (35,6)	61 (18,1)	18 (5,3)
32.Krizin etkilerini azaltmak için ürün çeşitlendirmesine gidilmiştir. (Animasyonlar, safari turları vb.)	61 (18,1)	125 (37,1)	48 (14,2)	86 (25,5)	17 (5,0)

Tablo 3.8 (Devamı-2)

33.Kriz, kişilerin maliyet unsurunu göz önüne alarak dış turizme nazaran iç turizme yönelmelerine neden olmuştur.	65 (19,3)	102 (30,3)	74 (22,0)	80 (23,7)	16 (4,7)
34.Kriz öncesinde işletmemizin yabancı turist kapasitesi yerli turist kapasitesine göre daha fazlaydı.	87 (25,8)	113 (33,5)	59 (17,5)	57 (16,9)	21 (6,2)
35.İşletmemizin bu gibi kriz durumlarında uygulayabileceği kriz yönetimlerine ilişkin bir stratejisi vardır.	45 (13,4)	122 (36,2)	69 (20,5)	78 (23,1)	23 (6,8)
36.Kriz esnasında bile müşterilerimize işletmemiz tarafından <u>güven</u> duygusu verilerek rezervasyonların iptali önlenmiştir.	122 (36,2)	136 (40,4)	36 (10,7)	34 (10,1)	9 (2,7)
37.Kriz <u>her şey dâhil tatil</u> talebini arttırmış ve yörenin turizm kazancını olumsuz etkilemiştir.	150 (44,5)	105 (31,2)	36 (10,7)	38 (11,3)	8 (2,4)
38.Kriz sonrası yaşanan istihdam problemleri işgücü devir hızından kaynaklanmaktadır.	81 (24,0)	92 (27,3)	77 (22,8)	59 (17,5)	28 (8,3)
39.Kriz kadın işgücü istihdamını azaltmıştır.	49 (14,5)	74 (22,0)	57 (16,9)	80 (23,7)	77 (22,8)
40.Konu ile ilgili başka görüşleriniz var ise lütfen aşağıdaki kutucuğa belirtiniz.					

1* Kesinlikle Katılıyorum, 2* Katılıyorum, 3* Fikrim Yok, 4* Katılmıyorum, 5* Kesinlikle Katılmıyorum. (Not: Parantez içleri yüzdesel dağılımları vermektedir.)

Sorulara verilen cevaplar ışığında, etki derecelerini sınıflayan likert ölçeğine göre 1. soru için katılımcıların %72,7'si Mortgage krizinin işletmelerini olumsuz etkilediği görüşündedir. Kesinlikle katılan grup %24,3 iken, katılıyorumu işaretleyen %48,4'lük kesime göre yarı oranda kalmıştır. Çünkü işletmeler Mortgage krizinin yanında turizm sektörüne getirilen mali (vergiler) ve siyasi (içki yasağı, 24.00'dan sonra müzik yasağı) yaptırımlar nedeniyle de krize girildiği fikrindedirler.

2. soru için bireyler toplamda %73,6'lık bir oranla satın alma güçlerinin düştüğünü ifade etmektedirler. Küresel krizin neden olduğu likidite sıkıntısı bir yandan işletmelerini olumsuz etkilerken, diğer yandan katılımcıların elde ettikleri gelirlerde düşme meydana getirmiştir. Bu nedenle özellikle işletme sahibi olan katılımcıların satın alma güçlerinin kriz nedeniyle azaldığı çalışma ile anlaşılmıştır.

3. soruda bölgenin mevcut turizm istihdamının krizden olumsuz etkilendiği ile ilgili soruya katılımcılardan 246 adedi %73'lük oranla olumlu cevap verdikleri, toplamda 57 adet işletmenin %17'lik oranla olumsuz cevap verdiği görülmüştür. Olumsuz cevap veren katılımcıların genellikle büyük ölçekli işletmelerde istihdam edildiği ve krizin olumsuz etkilerine maruz kalmadıkları belirlenmiştir.

4. soru için katılımcılardan 196 adet işletmenin %58,2'lik oranla kendi işletmelerinde krizin istihdamı olumsuz etkilediği görüşünde oldukları, 34 işletme yöneticisinin ise %10,1'lik oranla ise bu konu ile ilgili hiçbir fikri olmadığı görülmüştür. Fikri olmayan katılımcılar, istihdam kayıplarını kriz haricindeki nedenlere bağlamaktadırlar. 107 adet katılımcı ise aynı soru için %31,7 oranla bu soruya olumsuz cevap vermişlerdir.

5. soruda krizin bölgeye yönelik turizm talebini olumsuz etkilediği yönünde 259 kişi % 76,8'lik oranla olumlu görüş bildirmişlerdir. 60 adet yönetici ise % 17,9'luk oranla bu fikre katılmamaktadırlar. Çünkü işletmelerine yönelik talep düşüşü yaşamayan katılımcıların bölgesel bir talep problemine olumlu bakmadıkları çalışma ile anlaşılmıştır.

6. soru kriz sonrası işletmeye yönelik talebin düştüğü ile ilgili iken, 205 adet yönetici %60,8'lik oran ile işletmelerine yönelik talebinin krizden olumsuz etkilendiği yönünde fikir beyan etmişlerdir. 105 adet yönetici ise %31,2'lik oranla bu soruya olumsuz cevap vermişlerdir. Buradan hareketle olumsuz cevap veren işletme yöneticilerinin küresel kriz haricinde işletmelerinde mevcut istihdam problemleri olduğu ve istihdam kayıplarını kriz haricinde işgücü devir hızına ve mevsimsel işgücüne de bağladıkları görülmüştür.

7. soru için ise, 141 adet işletme yöneticisi %41,9 oranla işletmelerinde krizi atlatabilmek için uzman personel istihdam ettiklerini beyan ederlerken, 139 adet yönetici %41,2'lik oranla uzman personel istihdam etmediklerini ifade etmişleridir. Böylelikle işletmelerin kriz yönetimi konusundaki hassasiyetlerini ölçmeyi amaçlayan 7. soruda anket uygulaması yapılan işletmelerin yarıya yakınının uzman personel istihdam ettikleri görülmüştür.

8. soruda kriz sonrası öncelikle turizm konusunda niteliksiz elemanların işine son verilmesi ile ilgili 185 katılımcı %54,9'luk oranla bu soruya olumlu yanıt vermiştir. 132 katılımcı ise %39,1 oranında aynı soruya olumsuz yanıt vermişlerdir. Olumsuz yanıt veren katılımcılar, turizm konusunda niteliksiz elemanların sadece kriz dönemlerinde değil, işletmenin farklı nedenlerle yaşadığı mali sıkıntılar esnasında da

öncelikli istihdam dışı bırakıldıklarını beyan etmişlerdir. 20 kişi ise bu soru için herhangi bir fikir beyan etmemiştir.

9. soruda ekonomik krizin sürekli çalışan personele etkisi sorgulanmış olup, kriz sonrası sürekli çalışan personelin belli bir kısmının işten çıkarıldığı fikrine 152 kişi %45,1'lik oranla olumlu cevap vermiştir. 146 kişi %43,4 kişi sürekli personelin işten çıkarılmasını krizle ilişkilendirmemiş ve 39 kişi %11,6'lık oranla fikir beyan etmemiştir. Sürekli personelin işten çıkarılmasının Mortgage krizine bağlı olduğunu düşünen ve düşünmeyenlerin oranı birbirine çok yakın olup, denekler arasında yarı yarıya fikir ayrılığının olduğu görülmektedir.

10. soruda turist profilini ölçmek amaçlanmakla birlikte turistlerin tatillerini kriz sonrasında daha kısa ve ucuz planladıkları ile ilgili 285 katılımcı %84,6'lık oranla bu soruya olumlu yanıt vermişlerdir. Küresel kriz nedeniyle turistlerin tatil alışkanlıklarında değişikliklere gittikleri elde edilen bulgular ışığında belirlenmiştir.

11. soruda turizmle bağlantılı alt sektörlerdeki istihdam kayıplarının sorgulanması ile ilgili olarak katılımcıların 265'i %78,6'lık oranla turizmle bağlantılı diğer alt sektörlerde, krizin istihdama yönelik olumsuz etkisinin hissedildiğini beyan ederek, alt sektörlerin de mali dar boğaza girince fazla iş gücünü istihdam dışı bıraktıkları anlaşılmıştır.

12.soru için, ekonomik krizin öncesi ve sonrasında otellerde iş bulmanın sorgulanması sonucunda, 188 kişi %55,8'lik yüzde ile soruya olumlu cevap verirken, %11,6'sı fikir beyan etmemiş olup, 110 kişi %32,6'lık oranla bu soruya olumsuz cevap vermişlerdir. Buradan hareketle olumsuz görüş bildiren katılımcıların otellerde iş bulmanın zorlaşmasını kriz haricinde (eğitim seviyesi, turizm deneyimi vb.) nedenlere dayandırdıkları görülmüştür.

13. soruda 223 katılımcı %66,2 oranla kriz sonrası eleman alımına devam ederek faaliyetlerini sürdürdüklerini beyan etmişlerdir. Ancak kriz sonrası işgücü istihdamına devam edilse dahi kriz öncesi işgücü kapasitesine ulaşamadığı da çalışma ile anlaşılmıştır. Eleman alımına devam edilmesinin en önemli nedeninin mevsimsel işgücü kaybı olduğu görülmüştür.

14. soruda ise 266 katılımcı ise %78,9'luk oranda bölgeye bırakılan dövizde azalma meydana geldiğini beyan etmişlerdir. Her şey dahil sistemin büyük ölçekli işletmelerde krize bir alternatif olarak gelişmesi alım gücü düşen turistlerin otellerin dışında herhangi bir harcama yapmamasına neden olmakla birlikte bölgenin döviz kazancını olumsuz etkilemiştir.

15. soruda katılımcıların yarıya yakını 151 kişi ve %44,8 oranla kriz sonrası sürekli çalışanların bir kısmına izin verildiği ile ilgili soruya olumsuz yanıt vermişlerdir. Aynı soruya 149 kişi %44,2 oranla olumlu yanıt verirken, 37 katılımcı %11 oranla fikir beyan etmemişlerdir.

16. soruda katılımcılardan 212'si %62,9'luk oranla turizm ürününün satış fiyatında düşmenin meydana geldiğini beyan etmişlerdir. Çalışma ile küresel krizin yatırımları olumsuz etkilemesi nedeniyle katılımcılar, müşteriye yönelik işletmenin daha cazip hale gelmesi amacıyla ürün arzı fiyatlarını düşürdüklerini beyan ederlerken aynı zamanda ürün çeşitlendirmesine gittiklerini ifade etmişlerdir.

17. soruda krizin işletmenin istihdam politikalarını değiştirdiği yönündeki soruya katılımcıların yarısından fazlası 198 kişi ve %58,8 oranla olumlu cevap verirken, 78 kişi %23,1 oranla bu soruya katılmadıklarını, 27 kişi %8 oranla kesinlikle istihdam politikalarını değiştirmediklerini ifade etmişlerdir. Bu konu hakkında fikir beyan etmeyenler ise 34 katılımcı ve %10,1 oranında gerçekleşmiştir. Krizle birlikte işletmelerin işgücünü finanse edecek likiditeye sahip olmamaları istihdam kayıplarına neden olurken, diğer sezon için aynı işgücüne istihdam garantisinin verilemediği görülmüştür.

18. soruda krizle beraber ilk önlemin işçi çıkarmak olduğunu ifade eden soruya 146 katılımcı %43,3 oranla olumlu yanıt verirken, 152 katılımcı %45,1 oranla ilk önlemin işçi çıkartmak olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan olumsuz yanıt verenlerin işçi çıkarmaktan farklı maliyet düşüşlerine gittikleri görülmüştür.

19. soruya 213 katılımcı %63,2 oranında kriz nedeniyle işletmelerinde farklı satış tekniklerine yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Çünkü katılımcılar işletmelerine yönelik kriz nedeniyle daralan talebi canlandırma noktasında rekabet içinde olduklarını ifade etmişlerdir.

20. soruda kriz sonrası Devlet desteği sorgulanmakla birlikte, 119 katılımcının %35,3 oranla bu soruya olumlu yanıt verdikleri görülmüş olup, 79 kişi %23,4'lük oranla Devletin işletmelerin istihdam kayıplarına çözüm getirmesi konusunda fikir beyan etmemiştir. Aynı soruya 139 katılımcı ise % 41,3 oranla olumsuz cevap vermiştir. Katılımcıların yarıya yakını Devletin desteğini hissetmediklerini aksine vergi ve içki yaptırımları nedeniyle, bölgesel turizmin krizin olumsuz etkilerinden daha fazla etkilendiğini ifade etmişlerdir.

21. soruya turizm ürününün kalitesinde düşüş meydana geldiği ile ilgili 140 katılımcı %41,6 oranında olumlu yanıt vermişlerdir. 156 katılımcı ise %46,3 oranla bu soruya olumsuz yanıt verirken, 41 katılımcı %12,2 oranla fikir beyan etmemişlerdir. Çalışma ile, küresel krizin olumsuz etkilerini hisseden küçük ölçekli işletmelerde ürün kalitesinin düşürüldüğü belirlenmiştir. Çünkü likidite sıkıntısı içerisinde olan işletmelerin yenileme yatırımlarına gidemedikleri ya da artan fiyatlar nedeniyle malzeme alımlarında daha düşük kaliteye yöneldikleri tespit edilmiştir.

22. soruda Mortgage krizinin ekonomik etkisinin turizm sektörü açısından en çok istihdam kaynakları üzerinde hissedildiğini ifade eden soruya 183 kişi % 54,3 oranla olumlu yaklaşırken, 114 katılımcı da %33,9 oranla krizin ekonomik etkisinin istihdam dışındaki unsurlar üzerinde daha öncelikli hissedildiğini belirtmişlerdir. 40 kişi %11,9 oranla fikirleri olmadığını ifade etmişlerdir. Bu soruya verilen cevaplar işletmelerin ölçeklerine göre değişim göstermiştir.

23. soruda 229 katılımcı %68 oranla işletmelerinin kar marjının kriz nedeniyle düştüğünü ifade etmişlerdir. Dolayısıyla çalışmada karları düşen işletmelerin küçülmeye giderek işçi çıkardıkları edinilen bir diğer sonuçtur.

24.soruda 189 katılımcı %56 oranla talep daralmasına bağlı olarak, işletmelerindeki turizm ürün arzının daraldığını belirtmişlerdir. Buna karşın 113 katılımcı %33,5 ile aynı soruya olumsuz yaklaşarak, işletmelerine yönelik talep daralmasını kriz harici nedenlere bağlamışlardır.

25. soru için, 254 katılımcı %75,4 oranla kriz nedeniyle konaklama ve gıda maliyetlerinin arttığını ve bölge turizminin bu durumdan olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Çünkü artan gıda fiyatlarının ürün arz fiyatlarına yansıtılması

gerektiğini düşünen katılımcılar, kriz nedeniyle harcamalarını kısan turist için böylesi bir artışın talep daralmasına neden olduğunu belirtmişlerdir.

26. soru bünyesinde turizm arzı için kredi olanakları incelenirken, 208 katılımcı %61,7 oranla katılan kredi politikalarının turizm yatırımlarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Çünkü kriz dolayısıyla yaşanan likidite sıkıntısı bankalarca da finanse edilemeyince yatırım kararlarının ertelendiği ya da bu kararlardan vazgeçildiği çalışma ile anlaşılmıştır. 88 katılımcı ise %26,1 oranla bankalardan kredi almakta zorlanmadıklarını ifade ederken, bu katılımcıların daha çok kurumsallaşmış büyük ölçekli işletmeler olduğu görülmüştür.

27. soru için 207 katılımcı %61,5 oranla iç pazar talebinin ve dış talebin gerilediğini bu duruma ilave olarak da faizlerin arttığı görüşünde olup, bu durumdan yatırımların olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. 43 katılımcının fikir beyan etmediği görülürken, 87 katılımcının %25,8 oranla aynı soruya olumsuz cevap verdikleri görülmüştür.

28. soru bireylerin harcanabilir geliri ile turizm talebi arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi sorgulama amacını taşıırken, bu soruya 251 katılımcı tarafından %74,5 oranla olumlu cevap verildiği saptanmıştır. Diğer bir ifade ile olumlu görüş bildiren katılımcılar harcanabilir gelir kriz nedeniyle azalınca turizm talebinin azaldığına yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. Olumsuz görüş bildiren katılımcılar ise talepte bir azalma olmadığını ancak bölgeye gelen turistlerin fazla harcama yapmamak için her şey dahil sisteme yönelerek turist sayısında fazla değişiklik olmasa dahi dövizde azalma olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşın, 57 katılımcı %17 oranla talebin azalmadığını ifade etmişlerdir. Burada büyük ölçekli her şey dahil sistem ile çalışan ya da devamlı müşteri potansiyeline sahip konaklama tesislerinin talep daralması ile karşılaşmadıkları görülmüştür.

29. soru ile kriz sonrası önemli turizm destinasyonları olan ABD, AB ülkeleri ve Türkiye arasındaki talep değişimleri incelenmiş ve 161 katılımcı %47,8 oranla harcamaları düşen turistlerin daha ucuz buldukları Akdeniz çanağı ülkesi olan Türkiye'yi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak 113 katılımcı %33,5 oranla bu konuda fikirleri olmadığını beyan ederken, bu işletmelerin turizm rekabet koşullarını

iyi takip etmeyen küçük ölçekli işletmeler oldukları belirlenmiştir. 63 katılımcının ise %18,7 oranla bu fikre katılmadıkları ve ekonomik krizin yüksek gelirli kesim için turizm talebinde değişikliklere neden olmadığı fikrinde oldukları görülmüştür.

30. soruda katılımcıların yarısından fazlası, yani 197 katılımcı %58,5 oranla krizin talebi daraltıcı etkisine rağmen Türkiye'nin her şey dâhil sistemi ve düşük fiyat politikası uygulamaları ile olumsuz durumu avantaja çevirdiği fikrindedirler. Çalışma ile krizi avantaja çeviremeyen küçük ölçekli işletmelerde bile her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikalarının krizi avantaja çevirme noktasında Türkiye için önemli bir strateji olduğu ifade edilmiştir. 82 katılımcı %24,3 ile fikirleri olmadığını ifade ederken, olumsuz fikir beyan eden katılımcılar 58 adet ve %17,2 olarak gerçekleşmiştir.

31. soru, 30. soru ile bağdaşık bir soru olup, 138 katılımcı tarafından %41 oranla Türkiye'nin ABD ve AB ülkelerine göre turizm faaliyetleri açısından krizden daha az etkilendiğini belirtmişlerdir. 120 katılımcı %35,6 oranla fikri olmadığını ifade ederken, 79 katılımcı % 23,4 oranla bu soruya olumsuz cevap vermişlerdir. Fikri olmadığını ifade eden katılımcıların oranının yüksek olmasının nedeni, dünya genelinde ki turizm faaliyetleri konusunda bilgi eksikliklerinin olmasıdır.

32. soru krizin olumsuz etkilerine yönelik işletmelerin ürün arzındaki değişiklikleri sorgulamaktadır. Bu bağlamda, 186 katılımcı % 55,2 oranla işletmelerine yönelik talebi arttırmak için ürün çeşitlendirmesine gittiklerini, 103 katılımcı ise %30,5 oranla ürün çeşitlendirmesine gidilmediği ve buna gerek olmadığı fikrini beyan etmişlerdir. Olumsuz görüş beyan eden katılımcılar, küresel kriz nedeniyle işletmeleri için likidite sıkıntısının meydana geldiğini, bu duruma kredi olanaklarının katılması nedeniyle finansman sıkıntısının da eklenmesi ile ürün arzının çeşitlendirmesinin mümkün olmadığı ifade etmişlerdir.

33. soruda 167 katılımcı %49,6 oranla kişilerin harcanabilir gelirlerinde düşmelere bağlı olarak iç turizme yönelindiğini ifade etmişlerdir. 74 katılımcı %22 oranla fikirleri olmadığını, 96 katılımcı ise %28,4 oranla bu soruya olumsuz cevap vermişlerdir. Olumsuz cevap veren katılımcılar krizin gelir seviyesi yüksek olan

kişileri etkilemediğini gelir düzeyi yüksek olan turistlerin faaliyetlerini aynı şekilde sürdürdüklerini beyan etmişlerdir.

34. soruda katılımcılardan kriz öncesinde işletmelerine yabancı turistin daha fazla talepte bulunduğu ile ilgili olumlu yaklaşımlar 200 kişi ve %59,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum özellikle Avrupa'dan müşteri sağlayan Türkiye turizmi için krizin olumsuz etkisini göz önüne sermektedir. 78 katılımcı %23,1 oranla değişiklik olmadığını ifade ederek bu fikre katılmadıklarını, 59 katılımcı ise %17,5 oranla bu konuyla ilgili fikirleri olmadıklarını beyan etmişlerdir.

35. soru kriz durumlarında işletmelerdeki yönetim stratejisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Kriz dönemlerinde işletmelerinde uygulayabilecekleri kriz yönetimine ilişkin stratejisi olduğunu ifade eden katılımcılar 167 kişi ve %49,6 oranındadır. Olumlu cevap veren katılımcıların ilk stratejilerinin atıl kapasiteyi istihdam dışı bırakmak olduğu çalışma ile anlaşılmıştır. Buna karşın 101 katılımcı %29,9 oranla herhangi bir stratejiye sahip olmadıklarını beyan etmişlerdir.

36. soruda 258 katılımcı %76,6'lık bir oranla rezervasyon iptallerine karşılık müşterilerine güven duygusu vermeye çalıştıklarını, 43 katılımcı %12,8 oranla böyle bir gereksinim duymadıklarını ifade ederken; katılımcılardan 36'sı % 10,7'lik bir oran ile bu soruyla ilgili olarak hiçbir fikir beyan etmemişlerdir.

37. soru ile amaçlanan bölgeye yönelik krizin en olumsuz etkisi olan her şey dahil tatil talebini incelemek olup, 255 katılımcı ve %75,7'lik oranla her şey dahil tatil talebinin arttığı yönündeki olumlu görüş bildirmişleridir. Çalışma ile elde edilen bulgulara göre, bu talebin en önemli artış nedeni küresel krizin turist davranış ve harcamalarını olumsuz yönde etkilemesidir. Turistlerin davranışlarında, daha az ödeme yaparak daha iyi ya da asgari seviyede aynı tatili elde edebilmek yönünde değişiklikler olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda turist kalitesinin düştüğü, bölgeye döviz girişinin ise azaldığı görülmüştür.

38. soruda işgücü devir hızının istihdam problemlerine etkisi incelenirken, 173 katılımcının %51,3'lük oranla kriz sonrası istihdam problemlerinin bir diğer nedenini işgücü devir hızı olarak gördüğü anlaşılmıştır. Çünkü sezonluk işçi potansiyeli yüksek turizm sektörünün farklı dönemlerde aynı işgücünü istihdam edemediği

çalışma ile anlaşılmıştır. Ancak %25,8 oranla 87 katılımcı bu fikre katılmazken, 77 kişinin ise %22,8 oranla fikir beyan etmedikleri belirlenmiştir.

39. soruda istihdam problemlerinin cinsiyet bakımından incelemesi yapılmış ve bu bağlamda kadın işgücünün kriz nedeniyle azaldığı ifade edilmiştir. Ancak katılımcılardan, 157 kişi %46,5 oranla bu fikre olumsuz yaklaşarak kadın iş gücü istihdamının aynı seviyede sağlandığını belirtmişlerdir. 57 katılımcı fikir beyan etmezken, 123 katılımcı, kadın işgücünün krizden olumsuz etkilendiğini beyan etmişlerdir. Bu sayı katılımcıların %36,5'ine denk gelmektedir.

B. Faktör Analizi

Faktör analizi, çok sayıdaki bağımsız değişkenin birbirine yakın olanlarının ilişkilendirilerek belirli bir grup sayısına düşürüldüğü ve değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu varsayan bir analizdir. Kullanılan örneklemin yeterliliğinin anlaşılmasına yardımcı olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinin sonucunun yüzde 60 üzerinde gerçekleşmesi beklenmekte bu sonucun yüzde seksen üzerinde çıkması ise mükemmel olarak değerlendirilmektedir (Kozak, 2014: 150).

Akdağ (2011), ise KMO testini, faktör analizinde örneklem büyüklüğünün uygunluğunu test etmede kullanılan bir analiz olarak ifade ederken, KMO değerinin 0.50'den düşük çıkması halinde faktör analizine devam edilmeyeceğini belirtmiştir. Bu bağlamda bulunun KMO değerine bağlı olarak örneklem büyüklüğü hakkında şu yorumlar yapılmaktadır:

-0.50-0.60 arası “kötü”,

-0.60-0.70 arası “zayıf”,

-0.70-0.80 arası “orta”,

-0.80-0.90 arası “iyi”,

-0.90 üzeri “mükemmel”.

KMO değerinin 0.50'den düşük çıkması durumunda, daha fazla anketi işleme katmak gerekmektedir. Aynı şekilde Akdağ (2011), Bartlett testini de verilerin çok

değişkenli normal dağılımdan gelip gelmediğini belirlemede kullanılan test olduğunu ve X^2 (ki kare) değerini verdiğini ifade etmekle birlikte, X^2 testinde anlamlılık değerine bakılır. Anlamlılık değeri, 0.05'ten küçük ise verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği söylenerek; analize devam edilebilmektedir. Anlamlılık değeri 0.05'ten büyük ise faktör analizi yapılamamaktadır (Akdağ, 2011:25). KMO ve Bartlett's testleri değerleri Tablo 3.9'da gösterilmektedir.

Tablo 3.9: KMO and Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçülebilir Değeri		,903
Bartlett's Testi	Sd	741
	P değeri	,000

Çalışmada faktör analizi sonucunda KMO değeri, 0,903 ve bire yakın bir değer olarak bulunmuştur. Değerin 0,90 üzeri “mükemmel” derecesinde olması yapılan çalışmanın düzeyinin mükemmel derecede olduğunu ifade etmektedir. Bartlett's testi için bulunan değer, $0,000 < 0,05$ olduğundan, verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği söylenmekle beraber analize devam edilebilmektedir.

Burada faktör analizi üç aşamalı yapılmış olup, ilk aşamada KMO ve Bartlett's testlerinden elde edilen sonuçlara göre testin geçerli ve devam edilebilir olduğu anlaşılmıştır. İkinci aşamada çalışmanın tek boyutlu analizi yapılmış, elde edilen bulgulara göre bileşen matrisinde %40'ın altına düşen sorular çıkartılmıştır (Bu sorular; 7, 13, 20,21,25,29,30,31,32,33,34,35,36,37,38 ve 39 numaralı sorulardır ve gruplamalara dâhil edilmemiştir). 3.faktör analizinde elenecek soru bulunmamış ve gruplama yapılacak soru kümeleri Tablo 3.10'da gösterilmiştir.

Tablo 3.10: Bileşen Matris Tablosu

	Tek Boyutlu
b4	,824
b6	,793
b1	,769
b17	,754
b22	,747
b16	,728
b23	,722
b2	,720
b27	,716
b26	,703
b18	,699
b5	,683
b24	,673
b8	,670
b9	,662
b28	,653
b15	,640
b19	,614
b11	,562
b12	,487
b14	,465
b10	,457
b3	,454

Daha sonra Tablo 3.11’de açıklanan toplam varyans değeri gösterilerek, ölçeğin faktör yapısının gücü belirlenmeye çalışılmıştır. Sosyal bilimlerde çok faktörlü desenler için açıklanan varyansın % 40 ile % 60 arasında olması yeterlidir (Akdağ, 2011:25).

Tablo 3.11: Açıklanan Toplam Varyans

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	10,293	44,752	44,752	10,293	44,752	44,752
2	1,900	8,263	53,015			
3	1,363	5,927	58,942			
4	1,086	4,722	63,664			
5	,971	4,221	67,885			
6	,783	3,403	71,288			
7	,688	2,993	74,281			
8	,638	2,773	77,054			
9	,571	2,484	79,538			
10	,539	2,342	81,880			
11	,531	2,310	84,191			
12	,460	2,001	86,191			
13	,423	1,840	88,031			
14	,390	1,697	89,728			
15	,359	1,563	91,290			
16	,344	1,494	92,784			
17	,319	1,387	94,172			
18	,298	1,296	95,468			
19	,245	1,065	96,533			
20	,228	,992	97,526			
21	,205	,892	98,418			
22	,193	,838	99,255			
23	,171	,745	100,000			

Bileşen matris tablosu ile soruların gruplamalar için belirlenmesi ve faktör varyans oranının elde edilmesinin ardından 4 adet faktör oluşturulmuştur. Buradan hareketle ilk faktör **istihdam durumu** olarak belirlenmiştir. Çünkü söz konusu faktörün krizle ilgili değişkenlerden yoğun olarak etkilendiği görülmektedir. Buradan hareketle ikinci faktör turistik **ürün arzı durumu**, üçüncü faktör **gelir değişimleri durumu** ve dördüncü faktör **talep durumu** olarak çalışma içinde gruplandırılmıştır. Gruplar altında toplanan soruların ortalamaları alınarak t testi ve Tek Faktörlü Varyans

Analizleri'ne geçilmiştir. Tablo 3.12'de faktörlerin gruplandırılış şekli ve soru içerikleri görülmektedir.

Tablo 3.12:Faktör Analizi Sonucu Temel Değişkenlerin Adlandırılması

Faktör 1(İstihdam Durumu)
3.Mortgage krizi bölge turizmi üzerindeki istihdamı olumsuz etkilemiştir.   4.Mortgage krizi işletmemizde istihdamı azaltmıştı   8.Kriz sonrasında öncelikle turizm konusunda niteliksiz elemanların işine son verilmiştir.   9.Kriz, işletmede sürekli çalışan personelden de belli bir kısmının işten çıkarılmasına neden olmuştur.   11.Krizin turizm istihdamına etkisi yayılma göstererek turizmle bağlantılı diğer alt sektörleri de etkisi altına almıştır.   12.Kriz sonrasında otellerde, kriz öncesine göre iş bulmak daha da zorlaşmıştır.   15.İşletme kriz sonrasında sürekli çalışanların bir kısmına ücretsiz izin vermiştir.   17.Kriz işletmenin istihdam politikalarını değiştirmiştir.   18.Krizle birlikte işletme açısından alınacak ilk önlem, işçi çıkarmak olmuştur.   22.Krizin turizm ile ilgili hissedilen ekonomik etkisi en çok istihdam üzerinde olmuştur.
Faktör 2 (Ürün Arzı Durumu)
16.Kriz sonrasında turizm ürününün satış fiyatında düşüş meydana gelmiştir.   19.Kriz sebebiyle işletmemiz farklı satış tekniklerine yönelmiştir.   24.Ekonomik kriz talep daralmasına bağlı olarak işletmemizin turizm ürün arzının daralmasına neden olmuştur.   26.Ekonomik kriz bankaların kredi politikalarının katılaşmasına neden olduğundan, banka kredisi ile finanse edilecek turizm yatırımları krizden olumsuz etkilenmiştir.   27.Kriz sonucu daralan iç pazar talebi, faizlerin yükselmesi ve dış talebin gerilemesi gibi sebepler yatırımların azalmasına neden olmuştur.
Faktör 3 (Gelir Durumu)
2.2008 yılından sonra satın alma gücümde azalma meydana gelmiştir.   10.Mortgage krizi turistlerin tatillerini daha kısa ve ucuz şekilde planlamasına neden olmuştur.   14.Kriz sonrası turistlerin bölgeye bıraktığı dövizde azalma meydana gelmiştir.   23.Kriz işletmemizin kar marjının düşmesine neden olmuştur.   28.Mortgage krizi kişilerin harcanabilir gelirlerinde azalmaya neden olduğundan turizm talebini olumsuz etkilemiştir.
Faktör 4 (Talep Durumu)
1.2008 krizi sonrasında işletmemizin krizden etkilendiğini düşünüyorum.   5.Küresel kriz bölgemize yönelik turizm talebini olumsuz etkilemiştir.   6.Kriz sonrasında işletmemize olan talepte önemli ölçüde azalma olmuştur.

C. İlişiksiz Ölçümlerde Ortalama Puanların Karşılaştırılması: T Testi

Bu test kısaca, iki ilişiksiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır. Burada denekler arası değişkenliği incelenen bir bağımlı değişken ve bağımlı değişkenin üzerine etkisi incelenen iki faktör vardır. Bu faktörler birbirinden bağımsızdır (Büyüköztürk, 2008:39,45).

Bu çalışmada Mortgage krizinin turizmdeki istihdama etkisi araştırılırken faktör analizleri sonucu oluşturulan 4 grup ile cinsiyet (kadın-erkek) ve işletme durumu (yıl boyu açık-sezonluk) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının analizi t-testi ile yapılmıştır.

1. İşletme durumu için t testi

İşletme durumunun t-testi analizinde öncelikle varyansların eşitliği (Levene's Test for Equality of Variances) tablosundan eşitlik incelenmektedir. Burada anlamlılık değeri (P)<0.05 (hata payı) ise varyanslar eşit değildir ve varyansların eşitsizliği durumunda eşitsizlik satırı hizasındaki t-testi kısmında bulunan yani t-testi anlamlılık değerine bakılarak bulunan P>0.05 değerleri çalışma için veri teşkil etmektedir.

Eğer varyansların eşitliği testindeki P > 0.05 ise varyansların eşitliği söz konusudur ve eşit varyansların hizasındaki t-testi için P< 0.05 değerleri analiz için veri kabul edilmektedir. Tablo 3.13'te işletme durumuna göre faktörler için elde edilen t-testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 3.13: Faktör Analizi Sonucunda Bulunan Grupların İşletme Durumuna Göre Bağımsız T-Testi Sonuçları

Faktörler	İşletme Durumu	(N)	Ortalama (\bar{X})	T	df	T-Testi Anlamlılık Değeri (P)
İstihdam Durumu	Yıl Boyu Açık	131	2,4321	-3,783	335	0,000*
	Sezonluk	206	2,8102	-3,998		
Talep Durumu	Yıl Boyu Açık	131	2,1883	-2,448	335	0,009*
	Sezonluk	206	2,4773	2,622		
Ürün Arzı	Yıl Boyu Açık	131	2,2382	-3,686	335	0,000*
	Sezonluk	206	2,6427	-3,827		
Gelir Değişimleri	Yıl Boyu Açık	131	1,9832	-1,537	335	0,108
	Sezonluk	206	2,1175	-1,614		

Yıldız (*) verilen t-testi anlamlılık değerleri, faktörler ile işletme durumu arasında anlamlı farklılık olanları göstermektedir.

Tablodaki değerlere göre, P<0,05 olduğundan istihdam durumu, talep durumu ve ürün arzı için yıl boyu açık ve sezonluk işletmeler arasında anlamlı bir farklılık vardır. Gelir değişimleri faktörü için P >0,05 olduğundan işletme durumu ve gelir değişimleri için sorulan sorulara verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

a. İşletme durumuna göre istihdam durumu faktörü için t-testi

Yapılan analizler sonucunda, yıl boyu açık işletmeler ($\bar{x}=2,4321$) sezonluk işletmelere ($\bar{x}=2,8102$) göre Mortgage krizinin turizm sektöründeki istihdam kaynaklarına yönelik olumsuz etkisine daha fazla maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Yıl boyu açık işletmelerde krizin istihdam kaynaklarını sıkıntıya sokarak, sektör için nitelikli elemanların istihdamının zorlaştığı ve kriz nedeniyle işten çıkarmaların yaşandığı görülmektedir. Bu durum yıl boyu işgücü barındıran işletmenin sezon dışı dönemde gelirlerinde meydana gelen düşmelerden kaynaklanmaktadır. Küresel ekonomik krizin maliyetleri arttırdığı noktada düşen gelirler ve azalan yatırımlar yıl boyu açık işletmelerin istihdam kayıpları yaşamalarına neden olmuştur. Ayrıca sezonluk büyük ölçekli işletmelerin kriz dolayısıyla istihdam politikalarını değiştirerek krizin olumsuz etkilerini azalttıkları görülürken, yıl boyu açık olan işletmeler için böyle bir durumun gerçekleşmediği anlaşılmıştır.

b. İşletme durumuna göre talep durumu faktörü için t-testi

Yıl boyu açık işletmeler ($\bar{x}=2,1883$), sezonluk işletmelere ($\bar{x}=2,4773$) göre krizin hem bölgeye hem de işletmelerine yönelik turizm talebini daha olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Azalan turizm talebi beraberinde gelirlerin düşerek yatırımların azalmasına neden olurken, istihdam da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Diğer bir ifade ile, talep düşüşü istihdamı direkt etkilemektedir. Talep daralması nedeniyle işletmelerin yatırım yapamadıkları gibi mevcut durumlarında da küçülmeye gitmeleri şüphesiz ki doğrudan istihdam durumunu etkilemektedir. Küçük ölçekli yıl boyu açık işletmelere olan talebin azalmasının nedeni ise her şey dahil sistemi uygulayamayan bu işletmelerin diğerlerine nazaran cazibesini yitirmesidir. Küresel kriz nedeniyle tatile bütçe ayıramayan turist, daha ucuz tatile yönelerek taleplerinde değişime gittiklerinden sadece büyük ölçekli tatil köyleri gibi sezonluk işletmeler her şey dâhil sistemle faaliyet göstermeleri nedeniyle krizi avantaja çevirebilmişlerdir.

c. İşletme durumuna göre ürün arzı faktörü için t-testi

Yıl boyu açık işletmelerin ($\bar{x}=2,2382$) sezonluk işletmelere ($\bar{x}=2,6427$) oranla ürün arzı problemlerine daha fazla maruz kaldıkları analizler ile görülmüştür. Yıl boyu açık işletmelerin sezon dışı dönemde gelirlerinin düşmesi nedeniyle yatırımlardan vazgeçerek ürün arzı çeşitlendirmesini durdurması bu durumun en belirgin özelliğidir. Buna karşın özellikle tatil köyleri ve büyük ölçekli oteller, sezonluk olsalar dahi krizin olumsuz etkilerini azaltacak mali güce sahip olduklarından yatırımlarından vazgeçmemişlerdir. Buradan hareketle sezonluk bu işletmeler ürün arzında fiyatı düşürme ve farklı satış teknikleri gibi alternatiflere yönelirken, yeni yatırım kanalları ile ürün çeşitlendirmesi yapabilmişlerdir.

d. İşletme durumuna göre gelir durumu faktörü için t-testi

Gelir durumu faktörü için $P > 0,05$ olduğundan işletme durumuna göre gelir değişimleri için sorulan sorulara verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

2. Cinsiyet durumuna göre t-testi

Tablo 3.14: Faktör Analizi Sonucunda Bulunan Grupların Cinsiyet Durumuna Göre Bağımsız T-Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	(N)	Ortalama (\bar{x})	t	df	T-Testi Anlamlılık Değeri (P)
İstihdam Durumu	Kadın	79	2,5570	-1,184	335	0,190
	Erkek	258	2,6957	-1,317		
Talep Durumu	Kadın	79	2,3460	-0,181	335	0,841
	Erkek	258	2,3708	-0,201		
Ürün Arzı	Kadın	79	2,4608	-0,250	335	0,802
	Erkek	258	2,4930	-0,259		
Gelir Değişimleri	Kadın	79	2,1190	0,696	335	0,487
	Erkek	258	2,0488	0,758		

Tablo 3.14'te cinsiyet durumu için iki bağımsız değişken olan kadın ve erkek alınarak, bu değişkenlerin faktör analizi sonucu elde edilen 4 faktör ile aralarında anlamlı farklılıklar olup olmadığı bağımsız T-testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak analiz sonucu elde edilen veriler neticesinde tüm faktörler için $P > 0,05$ 'tir ve cinsiyet ile belirlenen 4 faktör arasında Mortgage krizinin turizm sektöründeki

istihdama etkileri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görüldüğünden analiz yapılamamıştır.

D. İlişiksiz Örneklemeler İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi (Anova Testi)

Tek faktörlü (yönlü) varyans analizi, ilişiksiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2008: 48). Bu çalışma için yapılan tek faktörlü varyans analizleri *eğitim durumu, işletme türü ve işyeri pozisyonu* değişkenleri ile yapılmıştır.

1. Eğitim durumu ve faktörler için tek faktörlü varyans analizi

Eğitim durumu ile faktör analizi sonucu oluşturulan 4 faktör arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacı ile yapılan varyans analizi sonucu Tablo 3.15'te gösterilmektedir.

Tablo 3.15: Eğitim Durumu ve Faktörler İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	N	Ortalama (\bar{X})	Anova		Varyansların Eşitliği Değeri (P*)	
			F Değeri	Anlamlılık Düzeyi (P)		
İstihdam_Durumu	İlkokul	8	2,9625	3,315	0,011	0,071
	Ortaokul	15	2,1267			
	Lise	116	2,5069			
	Lisans	175	2,7811			
	Lisans Üstü	23	2,8000			
	Total	337	2,6632			
Talep_Durumu	İlkokul	8	2,0833	2,751	0,028	0,077
	Ortaokul	15	1,9333			
	Lise	116	2,1868			
	Lisans	175	2,4914			
	Lisans Üstü	23	2,6812			
	Total	337	2,3650			
Ürün_Arzu	İlkokul	8	3,0500	4,772	0,001	0,001
	Ortaokul	15	1,9067			
	Lise	116	2,2690			
	Lisans	175	2,6583			
	Lisans Üstü	23	2,4435			
	Total	337	2,4855			
Gelir_Degisimleri	İlkokul	8	1,9250	3,810	0,005	0,004
	Ortaokul	15	1,6267			
	Lise	116	1,9121			
	Lisans	175	2,1943			
	Lisans Üstü	23	2,1913			
	Total	337	2,0653			

Yapılan analiz sonucu ilk olarak varyans analizinin anlamlılık düzeyine bakılmakla birlikte bu çalışma için tablodaki değerler ışığında tüm faktörlerde $P < 0,05$ olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, farklı eğitim durumunda olan katılımcıların vermiş oldukları cevaplar arasında Mortgage krizinin istihdam durumu, talep durumu, ürün arzı ve gelir durumu faktörlerini olumsuz etkilediğine yönelik anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Daha sonra varyansların eşitliğine (P*) bakılmaktadır. Eğer $P^* < 0,05$ ise varyanslar eşit değil, $P^* > 0,05$ ise varyanslar eşit olarak kabul edilmektedir. Varyansların eşitliği söz konusu ise çoklu aralık testi olan Duncan testinden ancak eşitlik yok ise çoklu karşılaştırma tablosundan (Multiple Comparisons) yararlanılmaktadır (Kayri, 2009:54-56). Bu bağlamda istihdam durumu

ve talep durumu faktörleri için varyansların eşitliği testinde $P^*>0,05$ ' tir ve bu iki faktör için bulunan analiz sonuçları Tablo 3.16 ve Tablo 3.17'de gösterilmektedir.

a. Eğitim durumuna göre istihdam durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi

Bu çalışma için istihdam durumu ve talep durumu faktörlerinin eğitim durumu ile arasındaki ilişkiyi belirlerken yararlanılacak olan Duncan tablo değerleri için ilkökul ve ortaokul eğitim seviyesinde olan deneklerin sayılarının az olması ve lise eğitim düzeyinde olanların ortalamasının diğer ikisine yakın olması nedeniyle küçük ölçekli işletmelerin istihdam ettiği ilkökul, ortaokul ve lise eğitimi seviyesindeki çalışanlar tek grup altında toplanarak analiz edilmiştir.

Tablo 3.16: Eğitim Durumu'na Göre İstihdam Durumu Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri

Eğitim-Durumu	N	Alt Küme Değerleri	
		1	2
İlkokul+Ortaokul+Lise	15+8+116	2,5320	
Lisans	175		2,7811
Lisans Üstü	23		2,8000

Katılımcıların Mortgage krizinin Muğla turizm istihdamını etkilediği yönündeki sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda ilkökul, ortaokul ve lise eğitim düzeyindeki katılımcıların lisans ve üstü eğitim seviyesindeki katılımcılara nazaran istihdam kaynaklarına yönelik olumsuz durumdan daha fazla etkilendikleri görülmüştür ($\bar{x}=2,5320$). Analizler sonucu, lisans altı eğitim düzeyinde olan katılımcıların genellikle küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildikleri anlaşılmıştır. Küçük işletmeler kriz döneminde her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikalarını uygulayamadıklarından dolayı mali dar boğaza girerek lisans ve üstü eğitim seviyesindeki katılımcıların istihdam edildiği büyük işletmelere nazaran kriz nedeniyle daha fazla istihdam kayıpları yaşamışlardır.

b. Eğitim durumuna göre talep durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi

Çalışma ile lisans altı eğitim seviyesinde olan yöneticilerin genel olarak küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildiği görüldüğünden, krizin bölge ve işletme açısından talep durumuna etkisinin incelendiği soruların bulunduğu talep faktörü ile

eğitim durumu arasında yapılan analiz için lisans altı eğitim seviyesinde bulunan işletme yöneticileri bir grup altında toplanmıştır.

Tablo 3.17: Eğitim Durumu'na Göre Talep Durumu Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri

Eğitim-Durumu	N	Alt Küme Değerleri	
		1	2
İlkokul+Ortaokul+Lise	15+8+116	2,0678	
Lisans	175		2,4914
Lisans Üstü	23		2,6812

Buradan hareketle küçük ölçekli işletmelere yönelik talebin, küresel kriz nedeniyle daha olumsuz etkilendiği görölmektedir ($\bar{x}=2,0678$). Bu işletmelere yönelik talebin azalmasının belli başlı nedenleri; küçük ölçekli işletmelerin kriz dönemlerinde duruma yönelik strateji belirleyememeleri, rekabet koşullarına ayak uyduramamaları ürün arzı konusunda yetersiz kalmaları olarak belirlenmiştir. Kredi olanakları kısıtlı olan bu işletmeler, likidite sıkıntısı ile birlikte yenileme yatırımlarını gerçekteştirmedinden faaliyetlerini kısıtlı tutmak durumunda kalmışlardır. Nitekim Devlet desteğini de göremediklerini ifade eden lisans altı eğitim seviyesindeki katılımcılar, krizin işletmelerine yönelik talebi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

c. Eğitim durumuna göre ürün arzı faktörü için tek faktörlü varyans analizi

Diğer iki faktör olan ürün arzı ve gelir değişimleri faktörleri için varyansların eşitliği tablosundaki anlamlılık derecesi $P^*<0,05$ olduğundan çoklu karşılaştırma tablosundan (Tamhane testi sonuçlarına bakılarak) yararlanılmaktadır. Tamhane test sonuçları Tablo 3.18'de gösterilmektedir.

Tablo 3.18: Eğitim Durumu ile Ürün Arzı Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

Eğitim Durumu(I)	Eğitim Durumu(J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi (P)
İlkokul	Ortaokul	1,14333	0,36797	0,094
	Lise	0,78103	0,33503	0,390
	Lisans	0,39171	0,33454	0,960
	Lisans üstü	0,60652	0,36493	0,737
Ortaokul	İlkokul	-1,14333	0,36797	0,094
	Lise	-0,36230	0,19219	0,533
	Lisans	-0,75162*	0,19132	0,008
	Lisansüstü	-0,53681	0,24055	0,281
Lise	İlkokul	-0,78103	0,33503	0,390
	Ortaokul	0,36230	0,19219	0,533
	Lisans	-0,38932*	0,11597	0,009
	Lisans üstü	-0,17451	0,18631	0,988
Lisans	İlkokul	-0,39171	0,33454	0,960
	Ortaokul	0,75162*	0,19132	0,008
	Lise	0,38932*	0,11597	0,009
	Lisans üstü	0,21481	0,18541	0,947
Lisans üstü	İlkokul	-0,60652	0,36493	0,737
	Ortaokul	0,53681	0,24055	0,281
	Lise	0,17451	0,18631	0,988
	Lisans	-0,21481	0,18541	0,947

* Ürün arzı faktörü için anlamlı farklılık içeren eğitim durumlarını ifade etmektedir.

Varyans analizi sonucunda ürün arzı faktörü için farklı eğitim durumundaki katılımcıların verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Yani farklı eğitim seviyesindeki katılımcıların işletmelerinin ürün arzı noktasında krizden olumsuz etkilendiklerine dair sorulara verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Buradan hareketle farklılık yaratan değişkenlerin ilk olarak ortaokul ve lisans ($P=0,008$), ikinci olarak lise ve lisans ($P=0,009$) arasında olduğu görülmüştür. Anlamlı farklılığa sahip bu değişkenlerin tablo 3.15'ten ortalama değerlerine bakıldığında ortaokul eğitim seviyesinde olanların işletmelerindeki turizm ürün arzının lisans eğitimi alanlara göre küresel krizin olumsuz etkilerine daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür ($\bar{x}=1,9067$). Burada ortaokul mezunları genelde küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildiğinden, ürün arzı ile ilgili problemlerin bu işletmelerde daha derin yaşandığı belirlenmiştir. Diğer taraftan yine tablo 3.15'ten lise mezunlarının ortalaması ($\bar{x}=2,2690$) ile lisans mezunlarının ortalamaları ($\bar{x}=2,6583$) incelendiğinde lise mezunlarının da lisans mezunlarına nazaran küresel krizin etkilerini daha derin hissettikleri görülmüştür. Hatta lisans mezunlarının ürün arzı ile ilgili problemlerde işletmeleri açısından kararsıza yakın oldukları dahi söylenebilmektedir. Bu bağlamda işletmelerinde ürün

arzu problemini en fazla yaşayan katılımcıların eğitim seviyelerine göre sıralaması, ortaokul, lise ve lisans olarak belirlenmiştir. Lisans altı eğitim seviyesindeki katılımcıların lisans eğitimi alanlara göre daha küçük işletmelerde istihdam edilmesi bu durumun açık bir göstergesidir.

d. Eğitim durumuna göre gelir değişimleri faktörü için tek faktörlü varyans analizi

Benzer şekilde katılımcıların eğitim durumlarına göre gelir değişimleri faktörü ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ile ilgili analiz sonuçları Tablo 3.19'da gösterilmektedir.

Tablo 3.19: Eğitim Durumu ile Gelir Değişimleri Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

Eğitim Durumu(I)	Eğitim Durumu(J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
İlkokul	Ortaokul	0,29833	0,25607	0,958
	Lise	0,01293	0,24160	1,000
	Lisans	-0,26929	0,24143	0,970
	Lisans üstü	-0,26630	0,27642	0,987
Ortaokul	İlkokul	-0,29833	0,25607	0,958
	Lise	-0,28540	0,12471	0,267
	Lisans	-0,56762*	0,12439	0,001
	Lisansüstü	-0,56464*	0,18327	0,039
Lise	İlkokul	-0,01293	0,24160	1,000
	Ortaokul	0,28540	0,12471	0,267
	Lisans	-0,28222*	0,09094	0,021
	Lisans üstü	-0,27924	0,16244	0,634
Lisans	İlkokul	0,26929	0,24143	0,970
	Ortaokul	0,56762*	0,12439	0,001
	Lise	0,28222*	0,09094	0,021
	Lisans üstü	0,00298	0,16219	1,000
Lisans üstü	İlkokul	0,26630	0,27642	0,987
	Ortaokul	0,56464*	0,18327	0,039
	Lise	0,27924	0,16244	0,634
	Lisans	-0,00298	0,16219	1,000

* Gelir değişimi faktörü için anlamlı farklılık içeren eğitim durumlarını ifade etmektedir.

Krizin turizm gelirine yönelik olumsuz etkisi ile ilgili sorulara farklı eğitim durumundaki katılımcıların vermiş oldukları cevaplar arasında, anlamlı farklılığa sahip değişkenlerin ilk olarak ortaokul mezunları ile lisans ve lisansüstü mezunları arasında olduğu görülmektedir. Tablo 3.15'ten gelir durumu faktörü için ortalamalar incelendiğinde ortaokul mezunlarının istihdam olunduğu işletmelerin gelir kaybının diğerlerine (lisans ve lisansüstü) nazaran daha fazla olduğu görülmektedir (\bar{x}

=1,6267). Benzer şekilde lise mezunlarının da ($\bar{x}=1,9121$) lisans mezunlarına ($\bar{x}=2,1943$) nazaran işletmelerinde daha fazla gelir kayıpları yaşadıkları belirlenmiş olup, her üç eğitim seviyesinde olan katılımcıların gelir değişiklikleri ile ilgili olarak işletmelerinde krizin etkilerinden olumsuz yönde etkilendikleri görülmüştür. Diğer yandan lisansüstü ve ortaokul mezunları arasında da gelir durumu ile ilgili olarak anlamlı farklılıklar görülmüştür. Ortaokul mezunlarının ($\bar{x}=1,6267$) lisansüstü eğitim alanlara ($\bar{x}=2,1913$) göre krizin bireysel ya da bölgesel geliri olumsuz etkilediği yönünde daha olumlu cevaplar verdikleri belirlenmiş olup, lisansüstü eğitim seviyesindeki katılımcıların genellikle büyük ölçekli işletmelerde istihdam edilmiş olması bu durumun en belirgin nedenidir. Çünkü lisans üstü eğitim seviyesindeki katılımcılar işletmelerinde kriz nedeniyle gelir kayıpları yaşanmadıklarını ifade etmişlerdir. Yalnızca ilkokul mezunları ile diğer eğitim seviyesindeki katılımcılar arasında anlamlı farklılığa rastlanamamıştır.

2. İşletme türü ve faktörler için tek faktörlü varyans analizi

İşletme türü ile faktör analizi sonucu elde edilen 4 faktör arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacı ile yapılan tek faktörlü varyans analiz sonuçları tablo 3.20’de gösterilmektedir.

Tablo 3.20: İşletme Türü ve Faktörler İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	N	Ortalama (\bar{x})	Anova		Varyansların Eşitliği Değeri (P*)	
			F Değeri	Anamlılık Düzeyi (P)		
İstihdam Durumu	Otel	190	2,8316	7,788	0,000	0,000
	Motel	27	2,2926			
	Apart (Pansiyon)	111	2,4207			
	Diğer/ Belirtiniz	9	3,2111			
	Toplam	337	2,6632			
Talep Durumu	Otel	190	2,5053	3,925	0,009	0,000
	Motel	27	2,0741			
	Apart (Pansiyon)	111	2,1562			
	Diğer/ Belirtiniz	9	2,8519			
	Toplam	337	2,3650			
Ürün Arzı	Otel	190	2,6884	6,934	0,000	0,013
	Motel	27	2,0815			
	Apart (Pansiyon)	111	2,2270			
	Diğer/ Belirtiniz	9	2,6000			
	Toplam	337	2,4855			
Gelir Değişimleri	Otel	190	2,1947	5,257	0,001	0,020
	Motel	27	1,9778			
	Apart (Pansiyon)	111	1,8450			
	Diğer/ Belirtiniz	9	2,3111			
	Toplam	337	2,0653			

Tek Faktörlü Varyans Analizi sonucunda tüm faktörler için anlamlılık düzeyi $P < 0,05$ olduğundan, işletme türlerine göre katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ile faktörler arasında anlamlı farklılıklar vardır. Varyansların eşitliğine bakıldığında ise, benzer şekilde tüm faktörler için $P^* < 0,05$ olduğu görülmektedir. Buradan hareketle varyanslar eşit kabul edilmediğinden, çoklu karşılaştırma tablosundan Tamhane değerleri analiz edilmektedir.

a. İşletme türüne göre istihdam durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Farklı türdeki işletmelerde anket uygulaması yapılan katılımcıların krizin bölgesel ya da işletmelerine yönelik istihdam durumu için yarattığı olumsuz etkilerle ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplar arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Buradan hareketle farklılık yaratan değişkenlerin otel, motel ve apart olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle elde edilen değerler Tablo 3.21’de gösterilmektedir.

Tablo 3.21: İşletme Türü ile İstihdam Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

İşletme Türü (I)	İşletme Türü (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Otel	Motel	0,53899*	0,11165	0,000
	Apart(Pansiyon)	0,41086*	0,10577	0,001
	Diğer/ Belirtiniz	-0,37953	0,32593	0,855
Motel	Otel	-0,53899*	0,11165	0,000
	Apart(Pansiyon)	-0,41086	0,11924	0,868
	Diğer/ Belirtiniz	-0,91852	0,33054	0,119
Apart(Pansiyon)	Otel	-0,41086*	0,10577	0,001
	Motel	0,12813	0,11924	0,868
	Diğer/ Belirtiniz	-0,79030	0,32861	0,214
Diğer/ Belirtiniz	Otel	0,37953	0,32593	0,855
	Motel	0,91852	0,33054	0,119
	Apart(Pansiyon)	0,79039	0,32861	0,214

Tablo 3.20’deki ortalamalar incelendiğinde istihdam kayıplarına en çok motellerin ($\bar{x} = 2,2926$), ikinci olarak ise apartların ($\bar{x} = 2,4207$) maruz kaldığı, otellerin ise ($\bar{x} = 2,8316$) verdikleri cevapların kararsız ve olumsuzla daha yakın olduğu anlaşılmıştır. Çalışma esnasında otellere tatil köyleri ve beş yıldızlı oteller de dahil edildiğinden dolayı, bu tarz büyük ölçekli işletmelerde krizin istihdama yönelik etkilerinin yoğun hissedilmediği, bu nedenle otel yöneticilerinin istihdam kaynaklarının krizden olumsuz etkilendiğine dair sorulara kararsızla yakın cevaplar verdikleri anlaşılmıştır. Diğer yandan, çalışma ile apartlar ve motellerin birbirlerine yakın ölçekli işletmeler olması nedeniyle benzer istihdam problemleri ile karşı karşıya olduğu da edinilen bulgulardandır.

b. İşletme türüne göre talep durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Tablo 3.22: İşletme Türü ile Talep Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

İşletme Türü (I)	İşletme Türü (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Otel	Motel	0,43119*	0,14330	0,024
	Apart(Pansiyon)	0,34911*	0,12431	0,032
	Diğer/ Belirtiniz	-0,34659	0,46221	0,979
Motel	Otel	0,43119*	0,14330	0,024
	Apart(Pansiyon)	-0,08208	0,15161	0,995
	Diğer/ Belirtiniz	-0,77778	0,47028	0,573
Apart(Pansiyon)	Otel	-0,34911*	0,12431	0,032
	Motel	0,08208	0,15161	0,995
	Diğer/ Belirtiniz	-0,69570	0,46485	0,673
Diğer/ Belirtiniz	Otel	0,34659	0,46221	0,979
	Motel	0,77778	0,47028	0,573
	Apart(Pansiyon)	0,69570	0,46485	0,673

Tablo 3.22'ye göre farklı işletme türlerinde istihdam edilen katılımcıların kendi işletmelerine ya da bölgeye yönelik turizm talebi ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Anlamlı farklılık içeren değişkenler otel, motel ve apart olmakla birlikte, otellerdeki yönetici pozisyonunda istihdam olunan katılımcıların işletmelerine yönelik talep problemi yaşamadıkları hatta kararsıza yakın oldukları tablo 3.20'deki ortalama değerden anlaşılmaktadır (\bar{x} =2,5053). Diğer yandan, motellerin (\bar{x} =2,0741) apartlara (\bar{x} =2,1562) oranla talep düşüşünden daha fazla etkilendiği anlaşılrken, her ikisinin de benzer talep problemleriyle karşılaştıkları çalışma ile anlaşılmış olup, bu durum apart ve motellerin müşteriler için cazip hale gelebilecek stratejileri (her şey dahil sistem) geliştirememelerinden kaynaklanmaktadır.

c. İşletme türüne göre ürün arzı faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Tablo 3.23: İşletme Türüne İle Ürün Arzı Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

İşletme Türü (I)	İşletme Türü (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Otel	Motel	0,60694*	0,17314	0,007
	Apartment(Pansiyon)	0,46139*	0,11194	0,000
	Diğer/ Belirtiniz	0,08842	0,41380	1,000
Motel	Otel	-0,60694*	0,17314	0,007
	Apartment(Pansiyon)	-0,14555	0,17652	0,960
	Diğer/ Belirtiniz	-0,51852	0,43573	0,836
Apartment(Pansiyon)	Otel	-0,46139*	0,11194	0,000
	Motel	0,14555	0,17652	0,960
	Diğer/ Belirtiniz	-0,37297	0,41523	0,950
Diğer/ Belirtiniz	Otel	-0,08842	0,41380	1,000
	Motel	0,51852	0,43573	0,836
	Apartment(Pansiyon)	0,37297	0,41523	0,950

Farklı türdeki işletmelerde istihdam edilen katılımcıların ürün arzına yönelik sorulara vermiş oldukları cevaplar arasında anlamlı farklılıklar görülmüş olup, bu farklılıklara konu olan değişkenler otel, motel ve aparttır. Tablo 3.20'deki ortalama değerler baz alınarak, otellerde diğer değişkenlere nazaran ürün arzı problemleri derin hissedilmezken ($\bar{x}=2,6884$), motellerde ($\bar{x}=2,0815$) ise otellere göre ürün arzı problemlerine daha fazla rastlanmıştır. Benzer şekilde otellerin apartlara ($\bar{x}=2,2270$) göre ürün arzı problemlerinin daha az olduğu çalışma ile edinilen bulgulardandır. Gerek yatırımlar gerekse ürün arz fiyatlarının krizin olumsuz etkilerine maruz kaldığı yapılan incelemelerle anlaşılmıştır. Kriz sonrasında motellerin ve apartların içerisinde buldukları likidite sıkıntıları ve daralan talep nedeniyle yeni yatırımlara bütçe ayıramadıkları hatta mevcut yatırımlarını dahi yönetemedikleri anlaşılmıştır. Talebi canlandırmak için farklı satış tekniklerine yönelseler de bu işletmelerin küçük ölçekli işletmeler olmaları nedeniyle büyük ölçekli oteller ve tatil köylerine nazaran başarılı olamadıkları da elde edilen diğer bir sonuçtur. Böylesi bir durum sonucunda ürün arzının kalitesinin, fiyatının ve çeşitliliğinin olumsuz etkilendiği ve krizin ürün arzına yönelik negatif etkisinin moteller ve apartlarda daha fazla hissedildiği çalışma ile görülmüştür.

d. İşletme türüne göre gelir değişimleri faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Tablo 3.24: İşletme Türü ile Gelir Değişimleri Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

İşletme Türü (I)	İşletme Türü (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
Otel	Motel	0,21696	0,13877	0,554
	Apartment(Pansiyon)	0,34969*	0,08845	0,001
	Diğer/ Belirtiniz	-0,11637	0,26532	0,999
Motel	Otel	-0,21696	0,13877	0,554
	Apartment(Pansiyon)	-0,13273	0,14095	0,926
	Diğer/ Belirtiniz	-0,33333	0,28712	0,846
Apartment(Pansiyon)	Otel	-0,34969*	0,08845	0,001
	Motel	0,13273	0,14095	0,926
	Diğer/ Belirtiniz	-0,46607	0,26647	0,517
Diğer/ Belirtiniz	Otel	0,11637	0,26532	0,999
	Motel	0,33333	0,28712	0,846
	Apartment(Pansiyon)	0,46607	0,26647	0,517

Katılımcıların istihdam edildikleri işletme türlerine göre gelir değişimleri faktörü ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplar arasında anlamlı farklılık içeren değişkenler oteller ve apartlardır. Burada tablo 3.20'den ortalama değerlere bakıldığında, apartların ($\bar{x}=1,8450$) otellere ($\bar{x}=2,1947$) nazaran gelir değişimlerinden daha fazla etkilendikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun ilk nedenlerinden biri apartlara yönelik turistik talebin her şey dahil sistemi benimseyen ve düşük fiyat politikaları ile cazip hale gelen otellere göre daha az olmasıdır. Böylelikle kriz nedeniyle meydana gelen talep düşüşü apartların kar marjının otellere nazaran daha düşük bir seviyede gerçekleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca turistlerin tatillerini daha kısa ve ucuz planlaması sebebiyle tatil için her şey dahil sistemle faaliyet gösteren otelleri tercih etmeleri apartlar için bir diğer talep problemi. Böylelikle azalan talep apartların gelir seviyesinin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca apart sahiplerinin satın alma güçlerinde kriz sonrası azalma meydana geldiğini ifade etmeleri de gelir düzeylerindeki negatif yönlü etkiyi göstermektedir. Ayrıca kriz sonrası harcanabilir gelirlerde meydana gelen daralmalar nedeniyle değişen turist davranışları bölgeye bırakılan döviz miktarını da olumsuz etkilemiştir. Bu tür nedenlerden dolayı apartların otellere göre gelir değişimlerinden daha fazla etkilendikleri çalışma sonucu anlaşılmıştır.

3. İşyeri pozisyonu ile faktörler arasında tek faktörlü varyans analizi

İşyeri Pozisyonu ile faktör analizleri sonucu elde edilen dört faktör arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Tablo 3.25'te tek faktörlü varyans analiz değerleri görülmektedir.

Tablo 3.25: İşyeri Pozisyonu ile Faktörler Arasında Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	N	Ortalama (\bar{x})	Anova		Varyansların Eşitliği Değeri (P*)	
			F Değeri	Anlamlılık Düzeyi (P)		
İstihdam Durumu	İşletme Sahibi	150	2,5587	4,380	0,005	0,001
	Genel Müdür	21	2,3810			
	Müdür	129	2,8814			
	Diğer/ Belirtiniz	37	2,4865			
	Toplam	337	2,6632			
Talep Durumu	İşletme Sahibi	150	2,2022	4,713	0,003	0,031
	Genel Müdür	21	2,1111			
	Müdür	129	2,6357			
	Diğer/ Belirtiniz	37	2,2252			
	Toplam	337	2,3650			
Ürün Arzı	İşletme Sahibi	150	2,3707	3,513	0,016	0,233
	Genel Müdür	21	2,1143			
	Müdür	129	2,6899			
	Diğer/ Belirtiniz	37	2,4486			
	Toplam	337	2,4855			
Gelir Değişimleri	İşletme Sahibi	150	1,9333	3,607	0,014	0,314
	Genel Müdür	21	1,9238			
	Müdür	129	2,2264			
	Diğer/ Belirtiniz	37	2,1189			
	Toplam	337	2,0653			

Yapılan analiz sonucu varyans analizinin anlamlılık değerinin Tablo 3.25'te tüm faktörler için $P < 0,05$ olduğu görülmektedir. *Diğer bir deyişle, farklı pozisyonlarda çalışan katılımcıların Mortgage krizinin istihdam durumu, talep durumu, ürün arzı ve gelir değişimleri faktörleri ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplar arasında anlamlı farklılıklar vardır.* Buradan hareketle istihdam faktörü ve talep durumu faktörü için $P^* < 0,05$ olarak belirlenmiş olup, varyansların eşit olmadığı

görülmektedir. Varyansların eşit olmadığı durumda çoklu karşılaştırma tablosundan Tamhane değerlerinden yararlanılmaktadır. Tablo 3.26 ve tablo 3.27’de Tamhane tablo değerleri gösterilmektedir.

a. İşyeri pozisyonu ile istihdam durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Tablo 3.26: İşyeri Pozisyonu ile İstihdam Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

İşyeri Pozisyonu (I)	İşyeri Pozisyonu (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
İşletme Sahibi	Genel Müdür	0,17771	0,21091	0,957
	Müdür	-0,32273*	0,11171	0,025
	Diğer/ Belirtiniz	0,07218	0,13310	0,995
Genel Müdür	İşletme Sahibi	-0,17771	0,21091	0,957
	Müdür	-0,50044	0,21659	0,159
	Diğer/ Belirtiniz	-0,10553	0,22836	0,998
Müdür	İşletme Sahibi	0,32273*	0,11171	0,025
	Genel Müdür	0,50044	0,21659	0,159
	Diğer/ Belirtiniz	0,39491*	0,14193	0,039
Diğer/ Belirtiniz	İşletme Sahibi	-0,07218	0,13310	0,995
	Genel Müdür	0,10553	0,22836	0,998
	Müdür	0,39491*	0,14193	0,039

Katılımcıların istihdam edildikleri işletme pozisyonlara göre istihdam durumu faktörü için işletme sahibi ile müdür arasında; yine müdür, işletme sahibi ve diğer görevlerdeki yöneticiler arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Tablo 3.25’teki ortalamalar ışığında burada işletme sahiplerinin ($\bar{x}=2,5587$) müdürlere ($\bar{x}=2,8814$) nazaran istihdam durumu değişikliklerinden daha fazla etkilendikleri anlaşılmıştır. Böylesi bir sonuç işletme sahiplerinin küçük ölçekli apart ve butik oteller ya da düşük yıldızlı otellerin sahipleri olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın müdürler işletme sahiplerine göre daha büyük ölçekli kurumsal faaliyet gösteren işletmelerde istihdam edilmektedir. Bu nedenle yaşanan istihdam problemlerinden krizin mali yönde en fazla etki ettiği küçük ölçekli işletmelerin sahipleri, azalan talep ve baş gösteren likidite sıkıntısı ile mali darboğazdan çıkmanın ilk yolunu işgücü miktarını azaltmakta bulmuşlardır. Diğer yönetici statüsündeki katılımcılar ise ($\bar{x}=2,4865$) istihdam kayıplarından en çok etkilenen kişiler olduklarını ifade etmekle birlikte bu katılımcılar genelde personel ya da insan kaynakları müdürleridir. Bu müdürler işletmelerindeki istihdam kayıplarını işletme ölçeklerine ve işgücü devir hızına bağlamaktadırlar. İşletmelerinin her şey dahil sistem ve ucuz fiyat politikası uyguladığı genel müdürler bakımından ise krizin

istihdama yönelik etkisi sorgulanırken diğer katılımcı gruplarla aralarında anlamlı farklılıklara rastlanamamıştır. Çünkü genel müdürler işletmeleri bakımından krizin istihdama yönelik olumsuz etkilerini en az hisseden katılımcılardır.

b. İşyeri pozisyonu ile talep durumu faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Tablo 3.27: İşyeri Pozisyonu ile Talep Durumu Faktörü Arasındaki Tamhane Test Sonuçları

İşyeri Pozisyonu (I)	İşyeri Pozisyonu (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık Derecesi
İşletme Sahibi	Genel Müdür	0,09111	0,25983	1,000
	Müdür	-0,43344*	0,12808	0,005
	Diğer/ Belirtiniz	-0,02300	0,16698	1,000
Genel Müdür	İşletme Sahibi	-0,09111	0,25983	1,000
	Müdür	-0,52455	0,26435	0,300
	Diğer/ Belirtiniz	-0,11411	0,28523	0,999
Müdür	İşletme Sahibi	0,43344*	0,12808	0,005
	Genel Müdür	0,52455	0,26435	0,300
	Diğer/ Belirtiniz	0,41043	0,17392	0,120
Diğer/ Belirtiniz	İşletme Sahibi	0,02300	0,16698	1,000
	Genel Müdür	0,11411	0,28523	0,999
	Müdür	-0,41043	0,17392	0,120

Katılımcıların istihdam edildikleri işletme pozisyonlara göre talep durumu faktörü için işletme sahibi ile müdür arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Burada işletme sahiplerinin ($\bar{x}=2,2022$) müdürlere ($\bar{x}=2,6357$) nazaran işletmelerine yönelik talep değişikliklerinden daha fazla etkilendikleri anlaşılmıştır. Bu durum işletme sahiplerinin içinde bulunduğu likidite sıkıntısı nedeniyle yenileme yatırımlarına bütçe ayıramamasından hatta ek faaliyet kollarını dahi sonlandırmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın özellikle 4 ve 5 yıldızlı oteller ile tatil köylerinde müdür olarak istihdam edilen katılımcıların işletmelerinin ürün çeşitlendirmesi ile ürün arzını önceki yıllara göre farklılaştırıp talep yaratma yoluna gittikleri görülmüştür. Ürün arzındaki çeşitlilik dışında krizle birlikte gelişen her şey dahil tatil anlayışının turist için müdürlerin istihdam edildiği büyük ölçekli işletmeleri cazip kıldığı çalışma ile anlaşılmıştır. Dolayısıyla gerek turistik ürün gerek se talebe yönelik doğru stratejiler belirleyen konaklama işletmelerinde talep düşüşüne rastlanmamıştır. Buna karşı kendine ait apart ve motellerin işletmesine sahip katılımcıların kriz nedeniyle değişen turist davranışlarını karşılama gücünün olmadığı görülmüştür.

c. İşyeri pozisyonu ile gelir değişimleri faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Gelir değişimleri faktörü ile işyeri pozisyonu arasında varyansların eşitliği değeri $P^* > 0,05$ olduğundan varyanslar eşit olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle analiz için Duncan tablo değerleri Tablo 3.28’de gösterilmektedir.

Tablo 3.28: İşyeri Pozisyonuna ile Gelir Değişimleri Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri

İşyeri Pozisyonu	N	Alt Küme Değerleri	
		1	2
İşletme Sahibi	150	1,9333	
Genel Müdür+Müdür	21+129		2,0751
Diğer/Belirtiniz	37		2,1189

Gelir değişimleri faktörünün işyeri pozisyonu ile arasındaki ilişkiyi belirlerken yararlanılacak olan Duncan tablo değerleri için genel müdür ve müdür olan deneklerin genellikle otellerde ve tatil köylerinde istihdam edilmesinden dolayı Mortgage krizinin gelir değişimleri faktörüne yönelik verdikleri cevaplar benzer olduğundan bu katılımcılar birlikte değerlendirilmiştir. Buradan hareketle işletme sahiplerinin ($\bar{x}=1,9333$) yöneticisi olduğu apart, butik otel ve küçük ölçekli otellerde kriz döneminde turistlerin tatillerini daha kısa ve ucuz planladıkları görülmüştür. Buna bağlı olarak azalan döviz miktarının işletme sahiplerinin istihdam olunduğu küçük ölçekli işletmelerde likidite sıkıntısına neden olduğu da çalışma ile edinilen bir diğer sonuçtur. Bu nedenle işletme sahipleri, karlarının azaldığını buna bağlı olarak alım güçlerinin düşerek harcamalarını kısıtıklarını ifade etmişlerdir. Ancak müdürler ya da genel müdürlerin kendi bütçeleri ya da işletme bütçelerinde gelir problemlerine rastlanmamıştır. Sonuç olarak, Mortgage krizi işletme sahiplerini müdür ve genel müdürlere nazaran gelirler yönünden daha olumsuz etkilemiştir. Diğer yöneticiler için durum müdür ve genel müdürlerden farksız değildir. Bu gruba giren yöneticiler büyük ölçekli işletmelerin insan kaynakları, personel vb. bölümlerinde istihdam olunan müdürlerdir.

d. İşyeri pozisyonu ile ürün arzı faktörü için tek faktörlü varyans analizi sonuçları

Ürün arzı faktörü ile işyeri pozisyonu arasında varyansların eşitliği değeri $P^* > 0,05$ olduğundan varyanslar eşit olarak kabul edilmektedir. Buradan hareketle analiz için Duncan tablo değerleri tablo 3.29'da gösterilmektedir.

Tablo 3.29: İşyeri Pozisyonu ile Ürün Arzı Faktörü İçin Duncan Tablo Değerleri

İşyeri Pozisyonu	N	Alt Küme Değerleri	
		1	2
Genel Müdür+İşletme Sahibi	21+150	2,2425	
Diğer/Belirtiniz	37		2,4486
Müdür	129		2,6899

Ürün arzı faktörünün işyeri pozisyonu ile arasındaki ilişkiyi belirlerken genel müdürlerin sayılarının az olması nedeniyle bu pozisyonda çalışan katılımcılar, işletme sahibi olan katılımcılar ile birlikte değerlendirme altına alınmıştır. Tablo 3.29'da genel müdür ve işletme sahiplerinin diğer pozisyondaki katılımcılara nazaran krizin ürün arzı noktasındaki olumsuz etkilerine daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir. Ancak genel müdür pozisyonundaki katılımcılardan elde edilen bulgular ışığında, değişen turist davranışlarının iyi analiz edilerek ürün arzının talebe uygun hale getirildiği (ürün arzı çeşitlendirmesine gidilerek) ve bu problemin aşıldığı anlaşılmıştır. Böylesi bir durum genel müdürlerin ürün arzı ile ilgili çeşitlendirme noktasında yeterli bütçeye sahip işletmelerde istihdam edilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın aynı bütçeye sahip olamayan ve kriz dolayısıyla likidite sıkıntısı içerisindeki küçük ölçekli işletme sahipleri ürün arzının çeşitlendirmesi noktasında sıkıntıya düştüklerini ifade etmişlerdir. Hatta ürün arzı fiyatının düştüğü böylelikle arz kaynaklarının kalitesizleştiği de çalışma ile edinilen bulgulardandır. Müdürlerin ürün arzı ile ilgili sorunlar konusunda kararsız seviyesinde ($\bar{x}=2,6899$) oldukları diğer pozisyonda olan katılımcıların ise kararsıza yakın ($\bar{x}=2,4486$) oldukları görülmektedir. Bu durum işletme sahiplerinin hem müdür hem de işletmenin yöneticisi olmasından kaynaklanmakta ve cevapların dağılımında farklılıklara neden olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm sektörü ekonomi için sağladığı döviz girdisi ile bütçe açıklarının finanse edilmesine ve bölgesel düzeyde iş olanaklarının gelişmesine katkıda bulunarak, tarım sektöründen dolayı kaybedilen rekabet avantajının yeniden kazanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda turizm sektörü AGÜ ya da GOÜ’de ekonomiye katkıları nedeniyle bölgesel farklılıkların giderilmesi noktasında bir kalkınma aracı olarak görülmektedir (Bahar ve Bozkurt, 2010:255). Ancak 2008 yılında ABD mortgage piyasasında meydana gelen küresel mali krizin meydana getirdiği talep daralması, genel işsizlik ve hane halkı tüketim harcamalarındaki azalmalar uluslararası turizm hareketlerini de olumsuz etkileyerek turizm sektörünü istihdam problemlerine maruz bırakmıştır. (Bahar ve Balmumcu, 2010:11). Bu bağlamda araştırmanın genelinde de belirtildiği üzere kriz nedeniyle turizm sektöründe meydana gelen istihdam problemleri araştırmanın temel dayanağı olmakla birlikte yaşanan bu istihdam kayıpları Muğla bölgesi çerçevesinde incelenmiştir.

“Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği” konulu bu çalışmanın 3 amacı bulunmaktadır. Birincisi, literatüre bakıldığında Muğla bölgesi turizm istihdamına yönelik bir çalışmanın küresel mali kriz çerçevesinde incelenmesi noktasında eksiklerin bulunmasıdır. Yapılmış olan çalışmalarda küresel krizin turizm sektörüne etkileri genel anlamda incelenmiş olup, bölge istihdamına yönelik bir araştırmanın olmadığı görülmektedir. İkinci amaç ise, Muğla bölgesi turizm destinasyonlarının küresel krize verdikleri tepkinin istihdamı hangi boyutlarda etkilediğinin araştırılmasıdır. Bilindiği gibi bölgenin istihdam dengesinin önemli bir kısmını oluşturan turizm sektörü, tarımdan arta kalan istihdam boşluğunun doldurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle bölgenin önemli gelir kaynağı olan sektörün krize karşı duyarlılığı önem arz etmektedir. Üçüncü amaç ise, elde edilen bulgular ışığında turizm sektörünün temel ekonomik birimleri ile kurum ve kuruluşlara yaşanabilecek diğer krizlerle baş edebilmeleri açısından önerilerde bulunmaktadır.

Mortgage krizinin Muğla bölgesi turizm istihdamına yönelik olumsuz etkisini ölçmek amaçlı yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara göre ortak düşünce, krizin bölge turizmini olumsuz etkilediği yönündedir. Ancak Türkiye turizminin Avrupa ve Amerika turizmine nazaran küresel krizden daha az etkilendiği de bir diğer sonuçtur. Katılımcıların genel düşüncesi bölgedeki büyük ölçekli konaklama işletmelerinin krizin etkilerini azaltmak için uyguladıkları her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikaları sayesinde krizin etkilerini ABD ve AB ülkelerine nazaran azalttıklarıdır. Ayrıca uygulanan bu turizm stratejilerinin büyük ölçekli işletmelerde krizi avantaja çevirdiği, küçük ölçekli işletmeler ve bölge için talep daralmasına neden olduğu da elde edilen bir diğer sonuçtur. Çünkü kriz sonrasında turist davranışlarında meydana gelen değişiklikler Muğla bölgesi turizm destinasyonlarında da hissedilmiştir. Turistlerin tüm vaktini otellerde geçirmek istemesi ve kısıtlı bütçeleri ile maksimum fayda sağlama çabaları bölgenin turizm gelirlerinde azalma meydana getirmiştir. Dolayısıyla büyük ölçekli işletmelerin krize çözüm olarak uyguladıkları her şey dahil sistem stratejileri bölge esnafına ve her şey dahil sistemi işletmelerinde uygulayamayan küçük ölçekli işletmelere zarar vermiştir.

Bu bağlamda, uygulanan politikalar nedeniyle daha kalitesiz ve daha az harcama yapan turistlerin bölgeye geldiği görülürken, döviz miktarında meydana gelen azalma, cazibesini turist talebi doğrultusunda arttıramayan konaklama işletmelerinin likidite sıkıntısı içine girmelerine neden olmuştur. Meydana gelen likidite sıkıntısı nedeniyle bu işletmeler yatırımlardan vazgeçerek faaliyetlerine devam edebilmek için maliyetlerini düşürme yoluna gitmişler ve öncelikli olarak fazla maliyet unsuru gibi görülen işgücünü istihdam dışı bırakmışlardır.

Çalışma ile elde edilen bir diğer bulgu ise, turist sayısında fazla bir değişim olmasa da turizm gelirlerinde önemli oranda azalma meydana geldiğidir. Bu durum Muğla bölgesi turizm arz fiyatının turisti bölgeye çekmek amacıyla düşmesinden kaynaklanmakta ve bu fiyat düşüşleri Muğla bölgesinin dünya piyasasındaki rekabet edilebilirliğine de zarar vermektedir. Bununla birlikte konaklama işletmelerinin arz fiyatını düşürme çabalarının kaliteyi olumsuz etkilediği de çalışma ile görülmüştür.

Yine analiz aşamasında eğitim seviyelerine göre katılımcıların ifadeleri doğrultusunda, lisans altı eğitim seviyesindeki katılımcıların genellikle küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildiği belirlenmiştir. Küçük ölçekli işletmelerde Mortgage

krizi nedeniyle büyük ölçekli işletmelere nazaran daha fazla istihdam kayıpları yaşandığı lisans altı eğitim seviyesindeki katılımcıların ifadeleri ile anlaşılmıştır. Yaşanan likidite sıkıntısı nedeniyle yatırımların gerçekleştirilememesi daralan talep ile birlikte mevcut iş gücünü tehdit etmektedir. Küçük ölçekli işletmeler bu durumda maliyetleri düşürmenin ilk yolunu turizm işgücünü istihdam dışı bırakmakta bulmuşlardır. Buna karşın yıl boyu açık olan konaklama işletmelerinin bir kısmının ise sabit müşteri potansiyeline sahip oldukları ve istihdam kayıpları yaşamadıkları çalışma ile gözlemlenmiştir.

Diğer taraftan konaklama işletmelerinin sezonluk ya da yıl boyu açık olmalarına göre durum değerlendirmesi yapıldığında; genel olarak yıl boyu açık küçük işletmelerde kriz nedeniyle ciddi istihdam kayıpları olduğu ancak, sezonluk çalışan tatil köyleri ve büyük ölçekli oteller için ise durumun farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikaları ile mali krizi çözen gerek sezonluk gerekse yıl boyu açık büyük ölçekli bu işletmelerde, istihdam kaynaklarının küresel krizin olumsuzluklarından fazla etkilenmediği de çalışma ile görülmüştür. Böylesi bir durum Mortgage krizinin işletmeleri daha çok ölçeklerine göre etkilediğinin önemli bir göstergesidir. Buradan hareketle çalışmadan çıkarılacak ana sonuç; küçük ölçekli işletmelerin her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikalarının uygulanması noktasında yetersiz kalarak yaşadıkları sorunlar nedeniyle, büyük ölçekli işletmelere nazaran Mortgage krizinden istihdam kaynakları bakımından daha olumsuz etkilendikleridir.

Ankete katılan istihdam tasarrufuna sahip yöneticilerin % 41,3'ü küresel krizin meydana getirdiği olumsuzluklar karşısında Devlet desteğinin olmadığını, aksine uygulanan yüksek vergiler ile içki ve müzik yasaklarının turist talebi üzerinde olumsuz etki yarattığını ifade etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında %84,6'lık oranla katılımcılar turistlerin tatillerini daha kısa ve ucuz planladıklarını, %76,8'i ise bölgeye yönelik talebin daraldığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda daralan talebe bağlı olarak krizin bölge turizmi üzerindeki mevcut istihdamı olumsuz etkilediği yönünde cevap veren katılımcılar %73 seviyesindedir. Bu durum işletmelerinin devamlılığını sağlayan yöneticilerin dahi genel istihdam kayıplarını öngörmelerinden kaynaklanmaktadır. Yine katılımcıların % 75,4' ü krizin gıda ve konaklama maliyetlerini arttırdığını % 61,7'si ise bankaların kredi politikalarını

sertleştirilmesinden dolayı yatırımların finanse edilemediğini ifade etmişleridir. Krizin harcanabilir gelirlerde meydana getirdiği düşmeler açısından katılımcıların %74,5'i turizm talebinin azaldığını öngörmektedirler. Benzer şekilde meydana gelen olumsuz durumların aşılması noktasında işletmeler tarafından güven duygusu verilmeye çalışılsa da rezervasyon iptalleri olduğu çalışma ile görülmüştür.

Her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikalarının küçük işletmelere yönelik talebi tamamen azaltması bölgenin kendi içindeki rekabet koşullarının dengesizliğini de ortaya koymaktadır. Küçük işletmelerin daralan talep ve akabinde yaşadıkları likidite sıkıntılarına bağlı olarak yatırımlarını durdurmaları, büyük ölçekli işletmelerin uyguladıkları politikalar ile müşterilere kendi işletmelerini daha cazip hale getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu durum küçük ölçekli işletmelerde istihdam kayıplarını kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı zamanda mevsimlik çalışan turizm işçisinin diğer sezona yönelik planlarında meydana gelen değişiklikler, nitelikli elemanın istihdamının devamlılığını sıkıntıya sokmaktadır. Diğer bir ifade ile işgücü devir hızından kaynaklanan istihdam kayıpları da Mortgage krizinin yarattığı işsizlikle birlikte gelişim göstermektedir.

Krizin yarattığı bunalım koşulları işgücünün niteliğini ve devamlılığını tehlikeye sokarak turizm arzının kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Ancak kalite standartlarını devam ettirebilen hatta farklı ürün arzına yönelik yatırımlar yapabilen büyük ölçekli konaklama işletmelerinde, istihdam edilecek olan personellerin nitelikli olarak seçildiği çalışma ile anlaşılmıştır. Kriz ortamından kaynaklanan istihdam kayıplarının kadın işgücüne yönelik olumsuz etkisi noktasında katılımcıların yarıya yakınının bu fikre katılmadıkları edinilen diğer bulgulardandır. İşgücünün tasarrufu ya da kaybı noktasında cinsiyet ayrımı yapılmadığı, genel olarak işgücünün niteliğinin ön plana çıktığı çalışmanın bir diğer sonucudur. Muğla turizminin böylesi bir krize hazır olmadığı ve ani talep düşüşleri nedeniyle istihdam kayıplarının yaşandığı da yapılan analizler ile belirlenen bir diğer sonuçtur.

Çalışmanın Muğla bölgesi turizm konaklama işletmelerini kapsamaması, turizmle ilgili alt sektörlerde meydana gelen istihdam problemlerinin belirlenmesi noktasında bir kısıt oluşturmaktadır. Aynı zamanda bazı konaklama işletmelerinin anket çalışmasına katılmak istemedikleri görülmüş olup, diğer bazı konaklama işletmelerine de dağıtık

yerleşim planı nedeniyle ulaşım şartlarının zor olması çalışmanın diğer kısıtlarıdır. Buna ilave olarak, çalışmanın Muğla bölgesi konaklama işletmeleri için ilk olması bir diğer kısıttır. Çalışma ile ileride yapılması planlanan bu ve benzeri çalışmaların farklı bölgeleri kapsamaları ve farklı deneklerin kullanılması çalışmanın güvenilirliğinin ve sonuçlarının daha evrensel olmasını sağlayacaktır.

Turizm sektörünün küresel mali krizden gerek uluslararası gerekse ulusal arenada oldukça etkilendiği yapılan literatür çalışmaları ile anlaşılmıştır. Buradan hareketle kamu ve özel sektörün turizmde istihdam kayıplarına yönelik, yaşanabilecek olası diğer krizlere karşı yeterli önlemleri alması gerekmektedir. Devletin, bu anlamda azalan tüketim talebini canlandırmak ve turizm istihdamının korunmasını sağlamak amacıyla özellikle küçük ölçekli işletmelere yönelik kriz dönemlerinde vergi indirimleri ve yatırımları teşvik edici stratejiler belirlemesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca her şey dahil sistemin Devlet'in belirleyeceği ölçütlerde yasalarla kontrol altına alınarak, küçük ölçekli konaklama işletmelerinin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ile istihdam kayıplarının azaltılması da bir diğer önemli unsurdur.

Büyük ölçekli özel sektör işletmeleri; uyguladığı düşük fiyat politikalarının neden olduğu niteliksiz turist ile sürümden kazanma politikalarından vazgeçmeli ve böylelikle Muğla'nın turizm arz kaynaklarına verdiği zararları en aza indirerek, rekabetin yoğun yaşandığı sektör içerisindeki imajının zedelenmesinin de önüne geçmelidir. Aynı zamanda kısa vadeli çözümler ile krizin etkilerini azaltmaya çalışan işletmelerin mevcut kriz yönetimlerini geliştirerek, uzman personel istihdam etmeleri, farklı ya da kendi sektörlerindeki işletmelerle koordineli çalışarak istihdam kaynaklarının etkin kullanılmasına yönelik stratejiler belirlemeleri de rekabet unsuru göz önüne alındığında bölge turizmi ve ileride yaşanabilecek başka krizler için oldukça önemlidir. Küçük ölçekli özel kuruluşlar ise sektörün gelişimini etkin bir şekilde takip ederek, rekabet koşulları gereği turist davranış ve beklentilerini önemsemelidirler.

Yapılan literatür taraması sonucu gerek ulusal gerekse uluslararası çalışmalardan elde edilen sonuç; küresel krizin turizm sektörünü olumsuz etkilediği yönündedir. Çalışma ile sektör için kriz dönemlerinde daralan talep ile azalan yatırımların neden

olduğu istihdam kayıplarını azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi ve gereken önlemlerin alınması açısından literatüre katkı sağlanması yanında; ileride bu bölge için istihdam kaynakları ile ilgili yapılacak olan diğer çalışmalar için bir öngörü sağlanması amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, turizm sektörü emek yoğun yapısı ile ülke ekonomisine ve istihdama önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak turizm kişilerin harcanabilir gelirlerine bağılı bir faaliyet olduğundan, ekonomik krizlere duyarlılığı da oldukça yüksektir. Dolayısıyla 2008 yılında meydana gelen küresel mali kriz kişilerin harcanabilir gelirlerinde düşmelere neden olurken, turizm sektörüne yönelik talebin daralmasına ve likidite sıkıntısıyla birlikte sektör içinde yatırımların azalmasına neden olmuştur. Buradan hareketle turizm sektörü mali krizi atlatmak için öncelikle istihdam kaynaklarını daraltma yoluna gitmiştir. Yaşanan bu problemler konaklama işletmelerinin ölçeklerine göre krizden etkilenme derecelerinin farklı olmasına ve asıl istihdam problemlerinin küçük ölçekli işletmelerde daha derin yaşanmasına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

Ackermann, J. (2008). The subprime crisis and its consequences, *Journal of Financial Stability*, 4(4), 329-337.

Ahlgren, N. ve Antell, J. (2010, Mayıs). Stock Market Linkages and Financial Contagion: A Cobreaking Analysis, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 50(2), 157-166.

Akdağ, M. (2011), SPSS’de istatistiksel analizler, Malatya, 2011. iys. inonu. edu. tr/webpanel/dosyalar/669/file/SPSS.

Aktaş, E. B. (2010) Uluslar Arası Krizler, Türkiye Ekonomisine Etkileri ve İktisat Politikası Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s.15.

AKTOB, (2014, Mart) *Turizm İstatistikleri* (Erişim Tarihi:03.12.2014).

Alantar, D., (2008) Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf, Erişim Tarihi: 06.01.2015.

Alegre, J., Mateo, S., & Pou, L. (2013, Aralık). Tourism participation and expenditure by Spanish households: The effects of the economic crisis and unemployment, *Tourism Management*, 39, 37-49.

Alegre, J., & Sard, M. (2015). When demand drops and prices rise. Tourist packages in the Balearic Islands during the economic crisis, *Tourism Management*, 46, 375-385.

Altuntepe, N. (2009). 2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik bir Analizi, *SDÜ Vizyoner Dergisi*, 1(1), 129-145.

Artar Kibritçi, O. ve Sarıdoğan Atılğan, A. (2012 Haziran). Küresel Finansal Krizin Türkiye’de Bankacılık Sektörü Mali Yapısına Etkileri, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 1-17.

Aymankuy, Ş.Y. (2001, Aralık). Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(6), 105-115.

Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 137-150.

Bahar, O. (2004) Türkiye’de Turizm Sektörünün Rekabet Gücü Analizi Üzerine Bir Alan Araştırması: Muğla Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *MSKÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla, s. 102-118.

Bahar, E., Kaya, F., Keklik, F. (2011). Konaklama Sektöründe Krizle Mücadele Stratejileri, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3 (6), 83-100.

Bahar, O. (2007)a. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Turizm Sektörüne Sağlanan Teşvikler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 61-65.

Bahar, O. (2007)b. Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açından Yeri ve Önemi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 19, 1-19

Bahar, O. (2008). Muğla Turizminin Türkiye Ekonomisi Açısından Yeri ve Önemi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (iLKE)*, 21, 61-80.

Bahar, O. ve Balmumcu, Ö., “2008 Küresel Mali Krizinin Turizm Sektörüne Yansımaları”, *I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi*, Nevşehir, *I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: Detay Yayıncılık, s.5, 27-30 Mayıs, 2010.

Bahar, O. ve Kozak, M. (2012), Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Turizm ve Rekabet Edilebilirlik, Detay Yayıncılık. Ankara.

Bahar, O. ve Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255-265.

Bahar, O ve Kozak, M. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Turizm ve Rekabet Edilebilirlik*. Ankara: Detay.

Baran, H. (2012) İşletmelerde Kriz Yönetimi, A&G Bülten Araştırma ve Mesleki Geliştirme Müdürlüğü, www.izto.org.tr/isletmelerde-kriz-yonetimi-i-h-baran-26.04.2012%20230919.pdf. Erişim Tarihi: 19.11.2013

Berberoğlu, M. (2009). Mortgage-İpotekli Konut Finansman-Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye’de Uygulanabilirliği, *International Journal of Economic and Administrative Studie*, 1(2), 119-123.

Bilim, Y., (2004) Popüler Turistik Destinasyonlarda (Turizm Merkezlerinde) Polis ve Hizmetlerinin Avrupalı Turistler Tarafından Algılanması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *MKU.Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Hatay, s.35-40.

Bronner, F. ve de Hoog, R. (2012). Economizing Strategies During An Economic Crisis, *Annals of Tourism Research*, 39,1048–1055.

Bubbico, R. L. ve Dijksrtra, L. (2011). Unemployment rates in European regions, 2010. Short Note 03/2011, *Regio. c. 3 (2011)* 936361, 1-4.

Bulut, E. (2000). Türk Turizminin Dünya'daki Yeri ve Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(3), 71-84.

Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Akademi.

Coşkun, K. T. (2004). *Ekonomik Krizler*, Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi:11.

Çağatay U. ve Bayraktaroğlu, A. (2013). Konut Finansman Sisteminde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanılabilirliği, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), 104-105.

Çakmak, U. (2007)b. Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9/1, 81-101.

Çakmak, U. (2007)a. Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme, *Ekonomik Yaklaşım*, 18(62), 1-31.

Çaşkurlu, E. ve Dağlaroğlu, T. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerin Küresel Ekonomik Krize Karşı Geliştirdikleri Ekonomi Politikaları, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.

Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, X(II), 297-298.

Çelebi, I. (2013). Global Krizin Emtia Piyasaları Üzerine Etkileri ve Gelişmeler, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 34-50.

Çetinkaya, M. (Ed.). (2011). *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Çözüm Önerileri*. Ankara: Nobel Yayınları.

Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 3-15.

Çiğdem, R. , (2012) Türkiye Ekonomisi'nde Yaşanan 1994- 2001 Ekonomik Krizlerinin Ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin

Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat, s.11-12.

Çinko, L. ve Ak, R. (2009). Küreselleşen Ekonomilerde Yaşanan Bankacılık Krizlerinin Anatomisi, *Maliye Finans Yazıları*, 23(83), 59-83.

Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel bir Perspektif, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 57-81.

Demir, E. Ö., (2015) Küresel Krizin Turizme Etkisi Ve 2009'da İzlenmesi Gereken Politikalar, *Turizm Gazetesi*, <http://kariyer.turizm gazetes i.com/articles/article.aspx?id=45440>, Erişim Tarihi: 13.01.2015.

Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A., (2008) ABD Mortgage Krizi, *BDDK. Çalışma Tebliği*, 3, Ankara, Türkiye.

Durgun, A., (2010) Ekonomik Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri 2008 Küresel Krizin Antalya Konaklama İşletmelerine Etkilerinin Analizi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, Isparta, s. 7-163.

Durgun, A. ve Gövdere, B. (2011). 2008 Küresel Krizin Antalya Konaklama İşletmelerine Etkileri Üzerine Bir Analiz, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXX(1), 139-159.

Düzakın, H. (2010). İpotekli Konut Finansmanı, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 33-45.

Elliot, J. (1998). *Tourism, Politics and Public Sector Management. USA and Canada:* by Rutledge.

Erdoğan, H. H. (2010) Global Mali Krizin Kobi' lerin Finansal Yapıları Üzerine Etkileri: İzmir İli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C.Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta, s.10-11.

Erdönmez, P. A. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi, *Bankacılar Dergisi*, 68, 85-101.

Erkekoğlu, H., ve Bilgili, E. (2005). Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(24),15-36.

Erkens, D. H., Hung, M., ve Matos, P. (2012). Corporate Governance İn The 2007–2008 Financial Crisis: Evidence From Financial İnstitutions Worldwide, *Journal of Corporate Finance*, 18(2), 389-411.

Ertuğral, M. S. (2002). İstihdam Yapımızın İncelenmesi ve İstanbul' daki 5 Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Alan Çalışması, *İ.Ü. İktisat Mecmuası*,.52(2), 2-12.

Ertuğrul, C., İpek, E. ve Çolak, O. (2010). Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, 59-72.

Fırat, E. “Konjktür Teorileri Işığında Türkiye’deki İktisadi Dalgalanmalar”, *International Conference On Eurasian Economies*, Almaata, Kazakistan, s. 406-407, 18-20 Ekim, 2012.

Gençler, A. (2011). Avrupa Birliği’nde Krizin İşsizliğe Etkisi ve İstihdam Teşvikleri, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(2), 1-25.

Göçen, S., Yirik, Ş. ve Yılmaz, Y. (2011). Türkiye’de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 493-509.

Göçer, İ. (2012). 2008 Küresel Krizin Yayılma Süreci ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 18-37.

Göçer, İ ve Özdemir, A. (2012). 2008 Küresel Krizin Yayılma Süreci ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 191-210.

Gök, A., Tuna, H., Binbaşoğlu, H. ve Kuluşaklı, S., “2008 Yılında Meydana Gelen Ekonomik Krizin Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye’nin Diğer Akdeniz Çanağı Ülkelerine Göre Durumu”, *1. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi Siyaset Kongresi*, Malatya, Türkiye, s.1045-1046, 2010.

Hatıplı, M. (2011 Aralık). Türkiye Ekonomisine Etkileriyle Küresel Finansal Kriz, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 191-214.

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi: 13.02.2015

<http://www.ankaradanismanlik.com/turizm-belgesi/turizm-isletme-belgesi/erişim>
07.12.2014.

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/TR,138728/muglada-mevcut-tesislerin-sayilari.html> Erişim Tarihi: 07/12/2014.

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/TR,73648/turizm-aktiviteleri.html> Erişim Tarihi: 01.12.2014.

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/TR,73701/genel-bilgiler.html> Erişim Tarihi: 06.12.2014.

<http://www.muglakulturturizm.gov.tr/TR,73734/son-on-yil-tablo.html> Erişim Tarihi: 08.04.2015.

ILO, (2009a) *Global Employment Trend*, Geneva, s. 34-35.

ILO, (2009b) *World of Work Report :The Global Jobs Crisis and Beyond*, Geneva, s.4.

ILO, (2010) *World of Work Report: From one crisis to the next?*, Geneva, s.4.

Iftime, S. ve Podina, P. C. (2013). Adaptation of the tourism in Romania to the new economic context imposed by the global economic crisis (in 2010), *Theoretical and Applied Economics*, 18(1 (578)), 141-148.

Işık, N. (2013). Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri İle Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, CXV, S.I, 199-237.

İçöz, O. ve Kozak, M. (1998). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Turhan Kitap Evi.

İçöz, O. (1991). Enflasyonun Turizm Sektörüne Etkileri, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi* 2(1), 19-21.

Kabaş, T. (2005). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizleri Belirleyen Faktörler ve Uluslar Arası Finans Sistemi*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.

Kansu, A. (2004). *Döviz Kuru Sistemleri Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*. İstanbul: Derin Yayınları.

Karabulut. G. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Kaya, İ. (2012); "Türk Turizm Sektöründe İstihdamın Temel Özelliklerinin ve Sorunlarının Ücretli Çalışanlar Açısından Coğrafi Bölgelere Göre Analizi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:15, Sayı:28.ss:241-254.

Kayınova, Z. (2013) Konaklama İşletmelerinde Krizi Yönetimi, <http://www.turizm gazetesi.com/Article.aspx?Id=71258>. Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Kayri, M. (2009). Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51-64.

Kılıç, C. (2012). Finansal Liberalizasyon Sürecinde Türkiye'nin Sektörel Yapısında Meydana Gelen Değişmeler, *Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(4), 109-112.

Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal, E. (2008). Türkiye'de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve*

İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), 351-360.

Kibritçioğlu, A. (2001), “Türkiyede Ekonomik Krizler ve Hükümetler,1969-2001.” *Yeni Türkiye Dergisi. Ekonomik Kriz özel Sayısı.Cilt1, Yıl7.Sayı41(Eylül-Ekim).s:174-182.*

Klimek,, A. (2012). Global Foreign Direct Investment Flows And The Economic Crisis, *International Journal of Emerging and Transition Economies*, 5 (1-2), 47- 56.

Korkmaz, T., Uyguntürk, H. ve Kılıç Darıcı, H. (2009). Küresel Ekonomik Krizin Turizm Sektörüne Etkisi: Panel Veri Analizi, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 227-246.

Kozak, M. (2014). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yayın ve Yazım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Köroğlu, A., (2004) Turizmde Kriz Yönetimi Otel İşletmelerinde Ve Seyahat Acentalarında Bir Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir*,15-16.

Kutlu, H. A. ve Demirci, N.S. (2011). Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 3(2), 34-44.

Maliye Bakanlığı, (2009) *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara, s.226 (<http://www.maliye.gov.tr/YillikEkonomikRapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202009.pdf>. Erişim Tarihi:09.01.2015).

Mangır, F. (2006). Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16. Sayı, 459–472.

Martin, J.L.E. and Soria, J.A.C. (2014 Ocak). Economic Crisis And Tourism Expenditure Cutback Decision, *Annals of Tourism Research*, 44, 53–73.

Memiş, F., (2014) 2008 Global Ekonomik Krizi Öncesi Ve Sonrası A Tipi Yatırım Fonlarının Performanslarının Karşılaştırılması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum*, s. 12-15.

Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIX(II), 1-22

Önal, S., (2010) Mortgage Sistemi, Mortgage Sigortaları ve 2008 Yılı Mortgage Krizine Genel Bir Bakış, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul*, s. 2-10.

Özsağır, A. (2012). Küresel İşsizlik Krizi ve İşsizlikle Mücadele Politikaları, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 43-44, 281-312.

Özsan, O. (2005). Mortgage Sisteminin Temelleri, *Active Dergisi*, 43, 1-12.

Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-397.

Page, S., Song, H. ve Wu, D. C. (2011). Assessing the impacts of the global economic crisis and swine flu on in bound tourism demand in the United Kingdom, *Journal of Travel Research*, XX(X), 1-12.

Paksoy, P. ve Çolakoğlu, N., “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Turizm ve Seyahat Endüstrisinin Tutumu”, *International Conference on Eurasian Economies*, İstanbul, s. 349, 4-5 Kasım, 2010.

Papathodorou, A., Rosselló, J. ve Xiao, H. (2010). Global Economic Crisis and Tourism: Consequences and Perspectives, *Journal of Travel Research*, 49(1), 39-45.

Pusti, M., (2013) Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’de 2001 – 2008 Finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s.20-25.

Sanders, A. (2008). The subprime crisis and its role in the financial crisis, *Journal of Housing Economics*, 17(4), 254-261.

Sarı, D. ve Uçar, Z, “Turizm Sektörünün İstihdam Yaratmada Yeri ve 2009 Krizinin Türkiye Turizm İstihdamına Etkileri”, *International Conference on Eurasian Economies*, İstanbul, s.338-343, 4-5 Kasım, 2010.

Sarıkamış, M., Bahar, O. ve Tuncer, İ. (2013). Turizm Sektörünün Yakınsamaya Etkisi:1990-2000 Yılları Türkiye Uygulaması, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 99-119.

Seçilmiş, C. ve Sarı, Y. (2010). Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 501-520.

Sevim, C. (2012), *Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler Ve Türkiye Örneği*, BDDK Kitapları No:11, Ankara.

Snooks, G.D. (2000), *The Global Crisis Makers. An End Of Progress and Liberty?*. Canberra, Australia.

Song, H. ve Lin, S. (2010). Impacts of the financial and economic crisis on tourism in Asia, *Journal of Travel Research*, 49(1), 16-30.

Susam, N. ve Bakkal, U. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek. *Maliye dergisi*, 155, 72-88.

Tay, A. (2007). *Erken Uyarı Sistemleri ile Finansal Krizlerin Analizi:Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Örneği*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.

TOBB, (2010) *Ekonomik Rapor*, Ankara, s.8-9. Erişim Tarihi: 2

Tseng, T. C., ve Lai, H. C. (2014). The role of institutional investors in market volatility during the subprime mortgage crisis. *Applied Financial Economics*, 24(23), 1529-1536.

TURAD, (2009) *2009 Türkiye Turizm Araştırması "Küresel Krizin Etkileri"*, İstanbul (<http://www.turad.org/uploads/turadAraştırmaRaporu-KureselKrizinEtkileri.pdf>, Erişim Tarihi: 13.01.2015).

Turgan, E. (2013 Bahar). 2008 Krizinin Avrupa Birliği Ülkelerine Etkisi ve Krizleri Önlemeye Yönelik Geliştirilen Mekanizmalar, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 217-253.

Turgut, A. (2006). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler, *Tühiş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 20(4-5), 35-46.

TÜİK, (2014) *Temel İstatistikler*, Ankara, (Erişim Tarihi:19.01.2014).

TÜRSAB, (2014) *İstatistikler*, İstanbul (http://www.tursab.org.tr/tr/tursabdan-haberler/genel-duyurular/tursab-2014-turkiye-turizm-sezonu-raporu_10983.html Erişim tarihi:03.12.2014).

Ural, M. (2003), Finansal Krizler ve Türkiye, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(1), 11-28.

Ündey Kalpaklıoğlu, N. (2010). Krizlere En Hassas Sektör Turizmde Etkin Kriz Yönetimi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*,12(44), 139-155.

Yangibayev, A., (2011) Global Finansal Krizlerin Turizm Pazarlamasına Etkileri: Türkiye Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir., s. 10-20.

Yates, J. (2014). Protecting housing and mortgage markets in times of crisis: a view from Australia, *Journal of Housing and the Built Environment*, 29(2), 361-382.

Yavaş, A., (2005) A'dan Z'ye Mortgage. Türkiye Bankalar Birliği Konferans Notları, http://www.tbb.org.tr/dosyalar/dosyalar/slides_for_tbb_june_2005_talk_-_istanbul.pdf, Erişim Tarihi: 04.01.2015.1-52

Yavuz, N. Ç. (2006). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi : Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2), 162-171.

Yay, T., Gürkan Yay, G. ve Yılmaz E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2001-47.

Yıldırım, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 47-55.

Yıldız, Z. ve Durgun, A. (2010). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 1-15.

Yılmaz, Ö. D., (2004) Turizm İşletmelerinde Kriz Yönetimi ve Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Krizlere İlişkin Yaklaşımlarına Yönelik Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, s. 15-25.

Yılmaz,Ö., Kızıltan, A. ve Kaya,V. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 77-96.

EKLER

Ek 1

ANKET FORMU

Sayın katılımcı, bu anket formu “2008 yılında ABD’de meydana gelen ve tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de hissedilen Mortgage Krizinin Turizm Sektörü Üzerindeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği” adını taşıyan Yüksek Lisans Tezinin alan araştırmasına yönelik hazırlanmıştır. Verilen cevaplar akademik çalışmamız için kullanılacak olup, verdiğiniz cevaplar başka hiçbir konuda veri olarak kabul edilmeyip gizli tutulacaktır. Anketimize katılımınızdan ve çalışmamıza vermiş olduğunuz destekten dolayı teşekkür ederiz. Lütfen kutucuklara **X** işareti koyarak gerekli işaretlemeleri yapınız.

Ece KIRLI ÖZEN

A.DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

- 1) Yaşınız ? 15-25 26-35 46-55 55 ve üzeri
- 2) Cinsiyetiniz ? Kadın Erkek
- 3) Eğitim Durumunuz? İlkokul Ortaokul Lise Lisans
 Lisans üstü
- 4) Turizm Konusundaki Eğitiminiz ? Turizm Lisesi Mezunu Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Meslek Yüksek Okulu Mezunu
 Turizm Fakülteleri Mezunu Diğer/ Belirtiniz _____
- 5) İşletme Türünüz? Otel Motel Apart (Pansiyon)
Diğer/Belirtiniz _____
- 6) İşyeri Pozisyonunuz? İşletme Sahibi Genel Müdür Müdür
Diğer/Belirtiniz _____
- 7) Çalıştığınız Turizm İşletmesinin Durumu? Yıl Boyu Açık Sezonluk
- 8) Kriz Öncesi Kişisel Geliriniz? 1000 TL.-2500 TL. 2501 TL.-4000 TL. 4001 TL.-5501 TL.
 5501 TL.ve üzeri
- 9) Kriz Sonrası Kişisel Geliriniz? 1000 TL.-2500 TL. 2501 TL.-4000 TL. 4001 TL.-5501 TL.
 5501 TL.ve üzeri
- 10) Turizm Sektöründe Çalışma Süreniz? 1-5 Yıl 6-10 Yıl 11-15 Yıl 16-20 Yıl
 21 Yıl ve üzeri
- 11) Kriz Öncesinde Çalışan Personel Sayınız? 0-50 51-100 101-150 151-200 201-250 251 ve üzeri
- 12) Kriz Sonrası Varsa İşten Çıkarılan Personel Sayısı? 0-10 11-20 21-30 31-40 41-50 51 ve üzeri
- 13) Gelir Tipiniz Nasıldır? Ücret / Maaş Saat Ücreti Kendi İşim Prim Usulü
 Ücretsiz Aile İşçisi

B.KRİZİN ETKİLERİNİ ÖLÇME AMAÇLI SORULAR

Aşağıdaki sorular 2008 yılında yaşanan Mortgage krizinin, turizm istihdamı üzerindeki etkilerini araştırmayı hedeflemektedir. Lütfen size uygun olan seçeneğin bulunduğu kutucuğa X işareti koyunuz.

	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1.2008 krizi sonrasında işletmemizin krizden etkilendiğini düşünüyorum.					
2. 2008 yılından sonra satın alma gücümde azalma meydana gelmiştir.					
3.Mortgage krizi <u>bölge turizmi</u> üzerindeki istihdamı olumsuz etkilemiştir.					
4. Mortgage krizi işletmemizde istihdamı azaltmıştır.					
5. Küresel kriz <u>bölgemize</u> yönelik <u>turizm talebini</u> olumsuz etkilemiştir.					
6. Kriz sonrasında <u>işletmemize</u> olan <u>talepte</u> önemli ölçüde azalma olmuştur.					
7. Krizi atlatabilmek için uzman personel=ışgücü istihdam edilmiştir.					
8.Kriz sonrasında öncelikle turizm konusunda niteliksiz elemanların işine son verilmiştir.					
9.Kriz, işletmede sürekli çalışan personelden de belli bir kısmının işten çıkarılmasına neden olmuştur.					
10.Mortgage krizi turistlerin tatillerini daha kısa ve ucuz şekilde planlamasına neden olmuştur.					
11.Krizin turizm istihdamına etkisi yayılma göstererek turizmle bağlantılı diğer alt sektörleri de etkisi altına almıştır.					
12.Kriz sonrasında otellerde, kriz öncesine göre iş bulmak daha da zorlaşmıştır.					
13.Kriz sonrasında işletmemiz eleman alımına devam ederek faaliyetlerini sürdürmüştür.					
14.Kriz sonrası turistlerin bölgeye bıraktığı dövizde azalma meydana gelmiştir.					
15.İşletme kriz sonrasında sürekli çalışanların bir kısmına ücretsiz izin vermiştir.					
16.Kriz sonrasında <u>turizm ürününün</u> satış fiyatında düşüş meydana gelmiştir.					
17. Kriz işletmenin istihdam politikalarını değiştirmiştir.					
18.Krizle birlikte işletme açısından alınacak ilk önlem, işçi çıkarmak olmuştur.					
19.Kriz sebebiyle işletmemiz <u>farklı satış tekniklerine</u> yönelmiştir.					
20.Kriz sonrasında <u>Devlet</u> turizm sektörüne destek vermiş ve istihdamdaki sıkıntılı süreç çözümlenmiştir.					
21.Kriz sonrası turizm ürününün kalitesinde düşüş meydana gelmiştir.					
22. Krizin turizm ile ilgili hissedilen ekonomik etkisi <u>en çok istihdam</u> üzerinde olmuştur.					
23. Kriz işletmemizin <u>kar marjının</u> düşmesine neden olmuştur.					
24.Ekonomik kriz talep daralmasına bağlı olarak işletmemizin turizm ürün arzının daralmasına neden olmuştur.					
25.Ekonomik kriz nedeniyle oluşan likidite sıkıntısı <u>konaklama ve gıda maliyetlerinin</u> artmasına neden olmuştur.					
26.Ekonomik kriz bankaların kredi politikalarının katılaşmasına neden olduğundan, banka kredisi ile finanse edilecek turizm yatırımları krizden olumsuz etkilenmiştir.					
27.Kriz sonucu daralan iç pazar talebi, faizlerin yükselmesi ve dış talebin gerilemesi gibi sebepler <u>yatırımların</u> azalmasına neden olmuştur.					
28.Mortgage krizi kişilerin <u>harcanabilir gelirlerinde</u> azalmaya neden olduğundan <u>turizm talebini</u> olumsuz etkilemiştir.					
29.Ekonomik kriz sonucu AB, Ülkeleri ve ABD gibi turizm destinasyonlarının pahalı oluşu Türkiye'nin bu ülkelere göre daha çok tercih edilmesine neden olmuştur.					
30.Ekonomik kriz turizm talebini azaltsa da Türkiye'nin her şey dahil sistemi ve düşük fiyat politikaları krizi avantaja çevirmiştir.					
31.Kriz turizm alanında Türkiye'yi AB ülkeleri ve ABD ye göre daha az etkilemiştir.					
32.Krizin etkilerini azaltmak için <u>ürün çeşitlendirmesine</u> gidilmiştir. (Animasyonlar, safari turları vb.)					

33.Kriz, kişilerin maliyet unsurunu göz önüne alarak dış turizme nazaran iç turizme yönelmelerine neden olmuştur.					
34.Kriz öncesinde işletmemizin yabancı turist kapasitesi yerli turist kapasitesine göre daha fazlaydı.					
35.İşletmemizin bu gibi kriz durumlarında uygulayabileceği kriz yönetimlerine ilişkin bir stratejisi vardır.					
36.Kriz esnasında bile müşterilerimize işletmemiz tarafından <u>güven</u> duygusu verilerek rezervasyonların iptali önlenmiştir.					
37.Kriz her şey dâhil tatil talebini arttırmış ve yörenin turizm kazancını olumsuz etkilemiştir.					
38.Kriz sonrası yaşanan istihdam problemleri işgücü devir hızından kaynaklanmaktadır.					
39.Kriz kadın işgücü istihdamını azaltmıştır.					
40.Konu ile ilgili başka görüşleriniz var ise lütfen aşağıdaki kutucuğa belirtiniz.					

TEZ ÇALIŞMASINDAN ÜRETİLEN ESERLER

Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği *Employment Effects of the Mortgage Crisis in the Tourism Sector: Example of Mugla*

Ece KIRLI ÖZEN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
eceezen@mu.edu.tr

Ozan BAHAR, Prof.Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi
obahar@mu.edu.tr

Özet

Dünya ekonomisi son 30 yılda birçok krizle karşılaşmıştır. Ancak 1929 buhranından sonra istihdam yönlü problemlerin en derin hissedildiği kriz 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve küresel özellik taşıyan Mortgage krizidir. Bu çalışmada, Mortgage krizinin Muğla ili çerçevesinde turizm sektöründeki istihdama etkisi incelenmiş olup, arz ve talep yönüyle insan odaklı olan sektörünün istihdam meydana getirici etkisinin krizden ne derecede etkilendiğinin görülmesi amaçlanmıştır. Bu aşamada Muğla ili ve ilçelerinde faaliyet gösteren otel, motel, apart vb. konaklama hizmeti yapan işletmelerle yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre küresel krizin Türkiye turizm destinasyonları içerisinde önemli bir pay sahibi olan Muğla ili bölgesi konaklama işletmelerinde büyük ölçekli işletmeler açısından problem yaratmadığı, ancak küçük ölçekli işletmeleri olumsuz etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Mortgage krizi, turizm sektörü, istihdam ve Muğla.*

Abstract

The world economy has experienced many crises in the last 30 years . However, from 1929 to until today the crisis which the employment problems are felt deepestly and affected the entire world is Mortgage crisis starting in the USA in 2008. In this study, the impacts of Mortgage crisis on tourism sector around Muğla Province were examined and it was aimed that how the people-oriented tourism sector with the supply and demand aspects was affected by the crisis. At this stage, face to face surveys were conducted with the hotel, apart, etc. operating in Muğla Province and its districts. The global crisis compared to the results obtained Turkey, which has a significant share in the tourism destinations of the province of Mugla region is not a problem for large-scale businesses in the hospitality business , but has been shown to affect small businesses.

Key Words: *Mortgage crisis , tourism sector, employment and Muğla.*

1. Giriş

1980 yıllarından sonra oluşan finansal liberalizasyon sürecinin de etkisi ile 1990 yılları boyunca birçok kriz meydana gelmiştir. 1994 Meksika, 1997 Güney Doğu Asya, 1998

Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Arjantin ve Türkiye krizleri birbirini bu dönemde izleyen krizlere örnek olarak verilebilmektedir (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010). Son olarak 2007 yılı Ağustos ayında ABD finansal piyasalarda başlayan problemlerin 2008 yılında küresel mali bir krize dönüşmesi, 1929 krizinden bu yana görülen en büyük şok olmakla birlikte, finansal sistemin merkezindeki kurumlar ve piyasalar üzerinde ağır hasara neden olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010). Kriz ABD finansal piyasalarında başlayarak diğer ülke ve piyasalara hızla yayılmıştır (Ackermann, 2008). Küresel krizin asıl temellerini, ABD mortgage piyasasında yaşanan sorunlar oluşturmakla birlikte finansal kurumlarının kredibilitesi zayıf kişilere de mortgage kredisi vererek büyük risk alması sorunların başlangıç noktasıdır (Susam ve Bakkal, 2008).

Krizin başlaması ile uluslararası ticaretin daralması, küresel ekonomiyi olumsuz etkilerken, işsizlik ve yoksulluk problemlerinin derinleşmesi ile krizin dünya geneline yayılması hız kazanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak ekonomik büyümenin tersine dönmesi, öncelikle istihdam problemlerine neden olurken, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) verilerine göre dünya genelinde 2008 yılında 14 milyon kişi işsiz kalmıştır (Işık, 2013). Kriz ABD ekonomisinin büyümesini olumsuz etkilerken finansal liberalizasyonun da etkisi ile birçok Avrupa Birliği (AB) ülkesinin büyümelerinde de düşüslere neden olmuştur. Semeral (2009) yapmış olduğu çalışmada küresel krizin Avrupa Birliği ülkelerine olan uluslararası seyahat talebine etkisini incelerken, Euro bölgesinin 2008 yılının ikinci yarısından itibaren bir resesyon içerisinde olduğunu ve bu durumun giderek kötüleştiğini belirtmiştir.

Dünya ekonomisinde yaşanan bu finansal kriz tüm sektörleri etkilediği gibi hem arz hem de talep yönünden insan kaynaklı olan turizm sektörünü de etkilemiştir. Küresel kriz kişilerin harcanabilir gelirlerini azaltmış buna bağlı olarak talep de daralmıştır. Böylesi bir durum şüphesiz ki turizm sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Çünkü turizm de talep ikame edilebilir ve aşırı esnek özelliğe sahipken, turizm talebi kişilerin harcanabilir gelirleri ile ilgilidir (İçöz ve Kozak, 1998). Dolayısıyla gelir ve turizm talebi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır ve gelir arttıkça turizme yönelik talep de artmaktadır (Bahar ve Kozak, 2012). Ancak krizin 2009 yılında derinleşerek dünya genelinde talep düşüşlerine neden olması sonucu 2010 yılı itibarıyla ekonomilerde likidite sıkıntısı başlamıştır. Bu durum gıda ve konaklama maliyetlerinin de artması ile birlikte turizm sektörünü oldukça etkilemiştir. Diğer yandan turizmin kişilerin gelirleri ile doğru orantılı olduğu bilindiğinden, bireysel gelirlerde meydana gelen reel bir azalma turizm faaliyetlerinin ötelenmesine ya da bazı durumlarda bu faaliyetlerden vazgeçilmesine neden olabilmektedir (Bahar ve Balmumcu, 2010). Nitekim turizm sıklıkla iradi bir tüketim malı olarak görüldüğünden bu tarz bir tüketim, ekonominin ters dalgalanmalarından oldukça etkilenmektedir (Song ve Lin, 2010). 2009 yılı turizm gelirinin, 2008'de 942 milyon dolar olan gelir miktarının altında kalarak 852 milyon dolar olarak gerçekleşmesi, dünya üzerindeki kitlesel turizminin küresel krizden etkilendiğinin açık bir göstergesidir (Sarı ve Uçar, 2010).

Küresel ekonomik krizin turizm sektöründe meydana getirdiği olumsuzluklar şüphesiz ki Türkiye ekonomisini ve bu ekonomi içerisinde önemli bir yere sahip turizm destinasyonu olan Muğla ilini de etkisi altına almıştır. Türkiye sahip olduğu doğal güzellikleri ile turizm destinasyonları bakımından zengin bir ülkedir. Muğla ili de barındırdığı doğal varlıkları ve turizm arzı yönünden mevcut kaynak zenginliği ile sadece Türkiye için değil, dünya genelinde de önemli bir turizm destinasyonudur (Bahar, 2008). Literatüre bakıldığında Muğla ili ile ilgili bazı çalışmalar olmasına karşın (Kozak ve Duman, 2011; Yanardağ ve Avcı, 2012; Fırat, 2013) bölgenin küresel krizden istihdam yönüyle ne derecede etkilendiğine dair hiçbir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın öncelikli amacı, Muğla ili açısından Mortgage krizinin turizm sektöründeki istihdama yönelik etkilerini belirlemektir. Bu bağlamda çalışmada araştırmanın türü ve veri toplama yöntemi anket tekniği olup, Muğla ili çevresinde turizmin yoğun olduğu; Bodrum, Datça, Marmaris, Fethiye, Dalaman, Sarıgerme, Göcek, Akyaka ilçelerindeki konaklama işletmelerinin büyük

çoğunluğu ile yüz yüze, küçük bir kısım ile de elektronik ortamda anket çalışması yapılmıştır.

Çalışmadan elde edilecek bulgular ile Türkiye'nin turizm gelirlerinde önemli bir yeri olan Muğla ilindeki istihdam kayıplarının araştırılması ve Mortgage krizinin Muğla turizmindeki istihdama etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan çalışma ile, turizm işletmelerinin kriz dönemlerindeki istihdam politikalarının sürdürülebilirliğinin, ani kriz dönemlerinde maliyet unsuru göz önüne alınarak işgücü ile ilgili verdiği kararların doğruluğunun sorgulanması; ayrıca otel, tatil köyü, apart vb. turizm konaklama işletmelerindeki istihdam problemlerinin çözümüne yönelik bir politika geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Piyasalar arasında küreselleşmenin ve hızlı bilgi sağlamanın en belirgin sonuçlarından biri finansal krizlerin bir ülkeden başka bir ülkeye kolayca yayılmasıdır. Son küresel krizden çıkarılan sonuç, uluslararası finansal piyasaların temelleri farklı olsa dahi bir piyasanın diğer piyasa üzerinde güçlü etkisi olduğudur (Ahlgren ve Antell, 2010). Böylece ekonomi literatürüne bakıldığında, Mortgage krizinin dünya genelinde yarattığı olumsuzlukları inceleyen çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir (Klimek, 2012; Bekaert, Ehrmann, Fratzscher ve Mehl, 2014; Yates, 2014; Chan Tseng ve Cheng Lai, 2014). Yapılan literatür çalışmasında küresel kriz kimi zaman istihdam, kimi zaman yatırım, kimi zaman da genel ekonomi açısından incelenmiş olup, tüm çalışmaların ortak yönü, genel ekonominin küresel krizden olumsuz etkilendiği şeklindedir.

Küresel ekonomik kriz, 2008 yılında ABD ipotekli konut piyasasında ortaya çıkmış, türev ürünler aracılığı ile önce finans sektörünü, ardından da reel sektörü etkisi altına almıştır. Bu kriz finans temelli olup, bankaların yanlış kredi uygulamalarından ve konut piyasasındaki kredilerin geri ödemelerinde yaşanan sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, finansal yapıdaki değişim ve faiz oranlarındaki uyumsuzluklar, konut kredilerinin yapısının bozulması, şeffaflık ve derecelendirme kuruluşlarının işleyişindeki aksaklıklar ile menkul kıymetleştirme küresel krizin diğer nedenleridir (Işık, 2013).

Maliye Bakanlığı'nın 2009 yılında yayınladığı Yıllık Ekonomik Rapor'da, ABD ekonomisine yönelik küresel krizin etkileri incelenmiştir. Çalışmada kriz nedeniyle toplam nihai talep daralmasına yılsonuna doğru dış talep daralması ve dış ticaret hacminin azalmasının da eklendiği belirtilmiştir. Aynı zamanda imalat sanayi ve hizmetler sektöründe işten çıkarmalar nedeniyle, 2009 yılında ABD'de 1980'lerin başından beri en büyük işsizlik oranının yaşandığı ve bütçe açığının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'ya oranındaki artışların krizin vergi gelirlerini olumsuz etkilemesinden ve krizi hafifletme amaçlı kamu harcamalarının artmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde raporda Euro bölgesi için, 2008 yılının ikinci çeyreğinde ekonomilerde küçülmelerin başladığı, yüksek petrol fiyatları ve daralan kredi koşulları ile birçok ülkede konut sektöründe meydana gelen kötüleşmeler sonucu Euro'daki değerlenme nedeniyle bölge ekonomilerinde yavaşlamalar olduğu yönünde etkiler belirtilmektedir (Maliye Bakanlığı, 2009). Uluslararası sermayenin kaynağı gelişmiş ülkelerde yaşanan bu sıkıntıların, gelişmekte olan ülkeleri etkileyeceği korkusu sermayeyi olumsuz etkileyip bu ülkelere hızla dışarı çıkmasına ve gelişmekte olan ülkelere krizin daha hızlı yayılmasına neden olmuştur (Göçer ve Özdemir, 2012).

Küresel krizin dünya geneline yayılması talep daralmasıyla sonuçlanırken, üretim bu durumdan şüphesiz ki olumsuz etkilenmektedir. Üretimin azalması ekonomilerin küçülmesi anlamına gelmekte ve doğrudan istihdam kaynaklarının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Dünya geneline bakıldığında 2008-2010 yılları arasında küresel krizin istihdama etkisi Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Krizin Yoğun Hissedildiği Dönemlerdeki Genel İstihdam Değişiklikleri (Milyon)

-0.4	-0.7	-2.4	-3.7	-3.7	-2.3	-1.2	1.9	Yüksek Gelirli Ülkeler	
									Üst- Orta Gelirli Ülkeler
	-0.1	-0.2	-0.7	0.6	0.3	1.1	1.2		
			1.9	2.6	0.2	-0.5	5.6	Alt- Orta Gelirli Ülkeler	
Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1		
2008			2009				2010		

Kaynak: ILO, 2010: 4.

Tablodan krizin en yoğun hissedildiği 2008-2010 yılları arasındaki oranlara bakıldığında, alt – orta gelirli ülkelerin, krizin istihdam yönüyle olumsuz etkilerinden en az etkilenen ülkeler oldukları görülmektedir. Raporda, 2010 yılının ilk çeyreğinde etkileyici bir oranla Tayland ve Endonezya'nın krizin olumsuz istihdam kayıplarının etkilerini silercesine 3 milyonluk bir artışla kriz öncesi dönemleri dahi aştığı ifade edilmektedir (ILO, 2010).

Dünya genelinde krizin etkileri olumsuz yönde seyrederken, aynı durum AB ülkeleri için de gerçekleşmiştir. Bubbico ve Dijkstra (2011) yapmış oldukları çalışmada AB-27 ülkesi içinde öncelikle Fransa ve İspanya'nın işsizlik problemi ile karşılaştığını, Slovakya ve Baltık Devletleri dâhil 26 ülkenin işsizlik oranlarının bu dönemde %15'lerin üzerinde seyrederek; ancak Avusturya, Almanya, Kuzey İtalya ve Hollanda'da bu oranın %5'in altında gerçekleştiğini belirtmişler ve küresel krizin en ağır hissedildiği bölgelerin İspanya, İrlanda, Yunanistan ve Baltık Ülkeleri olduğu sonucuna varmışlardır.

Benzer şekilde küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisinde, 2008 yılının son çeyreği itibarıyla şiddetini arttırmıştır. Türkiye'de finans kesimi bu krizden reel kesime göre daha az etkilenmiştir. Çünkü 2001 yılında meydana gelen kriz nedeniyle bankacılık sektörü için alınan tedbirler, 2008 yılı kriz döneminde finans kesiminin küresel bunalımdan daha az etkilenmesine neden olmuştur (Karakayalı vd., 2011). Buna karşın büyümenin temeli olan yatırımlar ve sanayide bir gelişme yaşanmazken, ekonomide yüksek oranlı işsizlik, yüksek reel faiz oranları ve büyük cari açıklar baş göstermiştir (Bahar ve Balmumcu, 2010). Buradan hareketle küresel ekonomik krizin dünya genelinde hem ekonomik faaliyetler hem de emek piyasası üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiği söylenebilmektedir. Nitekim Altuntepe'nin (2009bu) yapmış olduğu çalışmada, küresel krizle birlikte işgücü piyasasında ortaya çıkan gelişmeler incelenmiş ve işsizlik oranlarının giderek arttığı sonucuna varılmıştır.

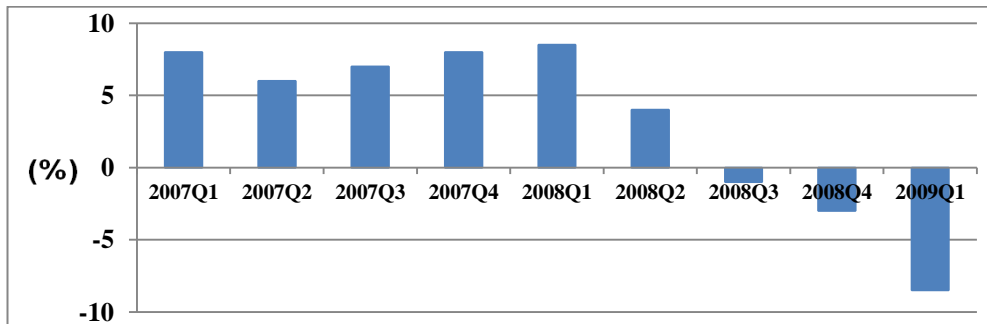
Sanders (2008) yapmış olduğu çalışmada Arizona, Nevada ve Kaliforniya'daki konut fiyatları ile ağır mortgage oranları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, mortgage kredilerinin kriz içindeki rolünü araştırmıştır. Çalışma ile, 2005 yılına kadar ters yönde olan konut ve ipotek piyasalarının bu yıldan sonra birbiri ile yakından ilgili olduğu sonucuna varmıştır. Klimek (2012) küresel krizin doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisini seçilmiş ülkeler ile incelemiş ve küresel krizin önemli ölçüde sermaye akımlarını etkilediği sonucuna varmıştır. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girmesi noktasında, gelişmiş ülkelere göre daha hafif etkilendikleri sonucuna varmıştır. Erkens, Hung ve Matos (2012), yapmış oldukları çalışmada kurumsal yönetimlerin kriz döneminde finansal kurumları ne şekilde etkilendiği ile ilgili 30 ülkeden 296 adet firma ile ampirik bir çalışma yaparak, kurumsal yönetimlerin firmaların performansları üzerinde risk alma ve

finansal politikalar aracılığıyla önemli etkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Yates (2014) ise, yapmış olduğu çalışmada Mortgage krizi süresince Avusturalya konut piyasasını inceleyerek, piyasada krizin etkilerini azaltmak için talebe dayalı politikalar ve mali teşvikler üzerinde durulması gerektiği sonucuna varmıştır. Chan Tseng ve Cheng Lai (2014); Mortgage krizinin Tayvan hisse senedi piyasasındaki etkilerini incelemiş, kurumsal yatırımcıların kriz esnasında hisse senedi piyasasında kriz öncesine nazaran oynaklığa neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Ulusal çalışmalar incelendiğinde; Erdönmez (2009) küresel krizin uluslararası piyasada varoluş nedenlerini, krizin ekonomilere etkisini ve bu bağlamda alınacak olan önlemleri incelerken, bu tarz krizlerin tekrar yaşanmaması için uluslararası işbirliğinin önemli olduğu sonucuna varmıştır. Buradan hareketle finansal kurumların düzenlenmesi için hükümetler ve Merkez Bankası'nın ortak çalışmasının önemini vurgularken uluslararası standartların geliştirilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Yıldırım (2010) krizi dünya geneli ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri bakımından incelerken, dünya üzerinde krizin etkilerinin üretim ve uluslararası ticareti olumsuz etkilediği sonucuna varmıştır. Aynı şekilde Türkiye ekonomisinde krizin olumsuz etkilerinin finansal kesimle başlayarak reel kesime de sıçradığını bunun akabinde, 2007 yılından itibaren, tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe krize bağlı daralmanın meydana geldiğini vurgulamıştır. Turgan (2013) yapmış olduğu çalışmada, küresel krizin Avrupa Birliği ülkelerine etkisini ve bu etkileri önlemeye yönelik mekanizmaları incelemiş ve çalışma ile Avrupa Birliği'nin ilk defa böylesi bir krizle karşılaştığı, çözüm bulma noktasında yetersiz kaldığı ve krizin üye ülkeleri farklı boyutta etkilediği sonucuna varmıştır.

Küreselleşme sürecinin her sektöre olduğu gibi turizm sektörüne de etkileri söz konusu olmakla birlikte, 1980 sonrası artan serbestleşme hareketleri sektörün uluslararası bir boyuta taşınmasına neden olmuştur (Çeken, Dalgın ve Karadağ, 2009). Küreselleşen dünya yapısı nedeniyle krizin 2009 yılında derinleşmesi ile yaşanan talep düşüşü, 2010 yılında likidite daralmasına dönüşmüştür. Bununla birlikte uluslararası nitelik kazanan turizm sektörü gıda ve konaklama maliyetlerinin de artması ile küresel krizin olumsuz etkilerine maruz kalmıştır (Bahar ve Balmumcu, 2010). Buradan hareketle Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile istihdam için ekonomiye yarattığı değerler bakımından önem taşıyan turizm sektörü küresel ekonomik krizlerden çok çabuk etkilenebilmektedir (Bahar, 2007). Turizm ve seyahat endüstrisinin ekonomideki dalgalanmalara bu denli açık olması, aynı zamanda turizm harcamalarının zorunlu olmayan bir harcama olmasından da kaynaklanmaktadır (Paksoy ve Çolakoglu, 2010).

Dünya Turizm Örgütü (UNTWO) 2010 yılı verilerine göre, küresel kriz nedeniyle 2009 yılında uluslararası turist sayısında %4 düşme yaşanırken, uluslararası turizm talebinde ise %6'lık bir azalma meydana gelmiştir (Alegre ve Sard, 2015). Uluslararası turist sayılarında Şekil 1'de görüldüğü üzere 2008 yılının ikinci çeyreğinde başlayan düşüşler, 2009 yılının ilk çeyreğinde oldukça artış göstermiştir (Papatheodorou, Rosselló ve Xiao, 2010) .

Şekil 1: Uluslararası Turist Sayıları (2007-2009)

Dünya genelinde istihdam kayıpları 2008 yılının üçüncü çeyreğinde derinleşmeye başlarken, Avrupa turizmi açısından da düşen harcamalar ve daralan talep nedeniyle durum farksız değildir. Özellikle Türkiye'ye en çok turist gönderen Avrupa ülkelerinin küresel kriz nedeniyle durgunluk içerisine girmesi, turizm yatırımcılarının geri çekilmesine ve yatırımların %3 oranında azalmasına neden olurken, istihdam bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından biri olan Muğla bölgesinin toplam turizm yatırımlarındaki payı küresel krizin etkisi ile %12,5'tan %5'e gerilemiştir (Demir, 2015). Böylesi bir durumda yatırımların azalması nedeniyle istihdam kaynakları atıl duruma düşmektedir.

Literatüre bakıldığında, Mortgage krizinin turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkileri ile ilgili bir çok çalışmanın olduğu görülmektedir. Örnek olarak, Page, Song ve Wu (2011), küresel krizin İngiltere turizm talebine etkilerini domuz gribi ile birlikte incelemiş ve her iki olumsuz durumun küresel turizme zarar verdiği sonucuna varmıştır. Bronner ve de Hoog'un (2012) yapmış oldukları çalışma ile ekonomik kriz sürecindeki turist davranışları ele alınarak, krizle birlikte azalan gelir etkisinin turizm harcamalarını azalttığı, bu bağlamda turizm aktivitelerinin ikame edilebildiği hatta bu aktivitelerden vazgeçilerek gelecek dönemlerde işsiz kalma korkusu ile tasarrufa yönelinebileceği sonucuna varılmıştır. Alegre, Mateo ve Pou'nun (2013) yapmış oldukları çalışmada ise ekonomik krizlerin işsizlikle birlikte İspanyol hane halkının turizme katılım kararları ve turizm harcamaları arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu bu çalışma ile ekonomik krizler nedeniyle hane halklarının turizm harcamalarına yönelik daha tutumlu davrandıkları sonucuna varılarak, işsizlik ve turizm harcamaları arasındaki bağlantı açıklanmaya çalışılmıştır. İftime ve Podina (2013) yapmış oldukları çalışmada, Romanya turizmi için 2008 yılı itibariyle küresel kriz kaynaklı süregelen olumsuz durumun 2010 yılı için yeni rekabetçi piyasaya uyum sürecini incelemektedirler. Küresel krizin tüm sektörleri etkilediği düşüncesi ile birlikte en çok etkinin turizm sektörü üzerinde olduğunu savunmaktadırlar. Bu bağlamda geleceğin seyahat acentelerinin rekabet koşullarına ayak uydurabilen, müşterinin istek ve ihtiyaçlarına doğru cevap verebilen işletmeler olacağı sonuç olarak belirtilmiştir.

Türkiye için yapılmış olan çalışmalara bakılacak olursa; Yıldız ve Durgun (2010) çalışmalarında, krizin reel sektöre etkileri üzerinde durmuşlar, yaşanan istihdam daralmalarının sonuç olarak gelir düşmelerine neden olduğu ve uluslararası turizmi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda krizin turizm arz ve talebini olumsuz yönde etkilediği ve bu dar boğazdan çıkış noktasında turizm sektörüne yapılacak yatırımlar ile sektörün kendi içinde müşteri memnuniyeti ve yenilikler noktasında rekabet edebilirliğinin önemini vurgulamışlardır. Aynı şekilde Bahar, Kaya ve Keklik (2011) ise krizin turizm sektörüne etkisini dünya geneli ve Türkiye için konaklama işletmelerine anket uygulaması yaparak incelemişler ve krizin konaklama işletmelerini olumsuz etkilediği sonucuna vararak mevcut stratejilerin zamanla güncellenip aynı zamanda yeni stratejilerin belirlenmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Durgun ve Gövdere (2011) ise krizin turizm sektörüne etkilerini Antalya ili çerçevesinde anket yöntemi kullanılarak incelemiş ve krizin sektöre olumsuz etkileri olduğu kadar fırsatlar da sunduğu sonucuna varmışlardır.

Sonuç olarak, gerek ulusal gerekse uluslararası literatür incelendiğinde, Mortgage krizinin dünya geneli ve Türkiye ekonomisi için olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Uluslararası turizm hareketlerinin krizden olumsuz etkilendiği, Türkiye turizminin de, Avrupa ya da ABD kadar olmasa da krizin derin hissedildiği dönemlerde talep daralmasına bağlı olarak istihdam ve yatırım kayıpları yaşadığı anlaşılmaktadır.

3. Yöntem

Araştırmanın ampirik verilerinin toplanmasında görüşme ve anket teknikleri kullanılmıştır. Yöntemin bu şekilde seçilmesinin nedeni, geniş bir gruptan çok miktarda veriyi kısa zamanda ve güvenilir olarak toplama olanağını sağlamasıdır (Asunakutlu, Safran ve Tosun, 2003).

Araştırmanın evrenini Muğla iline bağlı turistik ilçelerdeki mevcut apart, otel, motel ve tatil köyleri oluşturmakla birlikte bu konaklama işletmelerinin sayısı Muğla İl Turizm Müdürlüğü'nün internet sayfasından edinildiği gibi, bireysel olarak görüşülerek, güncelliği teyit edilmiştir. Buradan hareketle Muğla ili için evren sayısının 2.316 olduğu belirlenmiştir. Evren seçimi noktasında karar verildikten sonra, çalışmanın uygulanacağı işletme yöneticilerinin sayısını ifade eden örneklem büyüklüğünün hesaplanması için, hedef sayısının bilindiği durumlarda "1" numaralı formül, bilinmediği durumlarda ise "2" numaralı formül kullanılmaktadır (Bahar, 2004).

$$(1) n = \frac{t^2}{d^2} pq \quad (2) n = \frac{N(pq)}{\frac{B^2(N-1)^2}{Z^2} + S^2}$$

Burada; n = örneklem büyüklüğü, N= evren, p= örnekleminin evren içindeki tahmini bulunma oranı (0,5), q= İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı (1-p= 0,5), B= hata payı (0,049), Z= güven aralığı (%95 için 1.96), S=örnek seçilen evrenin standart sapmasını (1,34) ifade etmektedir. Böylece çalışmanın uygulanacağı işletme sayısı bilindiğinden (2) numaralı formülden yararlanılmıştır. 2,316 olan evren sayısına göre uygulanan formül için n=320,160 olarak hesaplanmıştır. Anket çalışmasının güvenilir olması açısından örneklem büyüklüğünden fazla işletmeye ulaşılması daha gerçekçi sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır. Bu nedenle, Muğla bölgesi turizm destinasyonları bünyesinde yüz yüze 400 adet, elektronik ortamda ise 200 adet konaklama işletmesine ulaşılmış ve sonuçta 337 geçerli veri elde edilebilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırma yapılan 337 katılımcının her biri istihdam tasarrufuna sahip kurumsal yönetici ya da işletme sahibidir. Demografik özelliklerin sorgulanması aşamasında katılımcıların, ankete veri teşkil eden işletmeler için yaş aralığı, 15-25, 26-35, 36-45, 46-55, 55 ve üzeri olarak belirlenmiş olmakla birlikte, katılımcıların %32,3 'lük bir oranla en fazla 26-35 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların cinsiyet dağılımları %23,1 oranla kadın, %76,9 oranla erkektir. Ayrıca %51,9' unun lisans mezunu, %34,4'ünün lise, %6,8'nin lisansüstü, %4,5'unun ortaokul, %2,4'ünün ise ilkökul seviyesinde eğitime sahip oldukları belirlenmiştir. Turizm konusundaki eğitimleri incelenen katılımcıların, %48,7'lik oranla turizm dışında eğitim veren kurumlardan mezun oldukları, turizm ile ilgili okullardan mezun olanların ise, toplamda %51,3 oranında olduğu görülmüştür. Çalışmada kapsamındaki işletmelerin, 207 adedi %61,4'lük oranla sezonluk iken, 130 adedi %38,6'lık oranla yıl boyu açık işletmelerdir.

Kriz öncesinde çalışan personel sayısı ve kriz sonrası çıkarılan personel sayılarının sorgulanması aşamasında çalışmada hedeflenen Mortgage krizinin istihdama direkt etkisini gözlemlemektedir. Elde edilen bulgular ile varılan sonuç, krizin işletmeleri mali problemlerle karşı karşıya bırakması nedeniyle, işletmelerin ilk olarak personel azaltma yoluna gittikleridir. 268 işletme kriz sonrası % 79,5 oranla 0 ile 10 personel aralığında istihdam kaybı yaşadıklarını beyan etmişlerdir. İşletmelerde bu denli istihdam kaybı yaşanmasının en öncelikli nedeni krizdir. Ancak iş gücü devir hızı ve işletmelerde mevsimlik çalışan personelin yıllık işler bulup geri dönüş yapmamaları ve istenilen kalifiye elemanın bir sonraki sezonda tekrar istihdam edilememesi, işsizlik oranlarının artmasının diğer

nedenleri arasındadır. Demografik özelliklerin analizinden sonra ikinci bölüm de Mortgage krizinin turizm istihdamı üzerindeki etkilerini ölçme amaçlı soruların analizi beşli likert ölçeği kullanılarak yapılmıştır.

Krizin etkilerini ölçmek amacıyla katılımcılara yöneltilen sorularda; küresel krizin genel olarak Muğla ili turizmdeki istihdam kaynaklarına etkileri sorgulanmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda son altı yıldır yaşanan istihdam kayıpları ve nitelikli eleman sıkıntısı nedeniyle, katılımcıların %70'inin küresel krizin Muğla turizm istihdamını olumsuz etkilediği görüşünde oldukları belirlenmiştir. %58,2'lik kesim işletmelerinin istihdam kaynaklarının krizin etkilerine maruz kaldığı görüşünde olup, %10,1'lik kesimin ise bu konu ile ilgili hiçbir fikri yoktur. Fikri olmayanlar istihdam daralmasını farklı nedenlere bağlayan katılımcılardır. Kriz sonrası öncelikle niteliksiz elemanların işine son verildiği konusunda, %54,9'luk oranla katılımcılar olumlu yanıt verirken %39,1'lik kısım aynı soruya olumsuz cevap vermiş, % 14,2'lik kesim ise kesinlikle niteliksiz elemanların istihdam dışı kalmasının krizle ilişkilendirilemeyeceği fikrini beyan etmişlerdir. Bu durum işletmenin kurumsal yapısı ile ilgili olup, apart vb. küçük ölçekli işletmelerde niteliksiz elemanlara yer verilmesine karşın kurumsal yapıya sahip büyük ölçekli işletmelerde nitelikli personelin öncelikli tercih sebebi olması farklılığa neden olmaktadır. Kriz sonrası sürekli çalışan personelin belli bir kısmının işten çıkarıldığı ile ilgili elde edilen bulgularda deneklerin %45,1'i olumlu cevap verirken, %43,4 'lük oranla diğer denekler sürekli personelin işten çıkarılmasını krizle ilişkilendirmemişlerdir. Küçük işletme sahiplerinin mortgage krizi hakkında fazla fikir sahibi olmadıkları görüldüğünden iş gücü devir hızının da etkisi ile sürekli çalışan personel için olumsuz cevap veren katılımcıların oranının olumlu cevap verenlere yakın olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %54,3'ü Mortgage krizinin ekonomik etkisinin turizm sektörü açısından en çok istihdam kaynakları üzerinde hissedildiğini ifade etmişlerdir. Çünkü katılımcıların istihdam tasarrufu yetkisi olduğundan dolayı dönemler itibarıyla istihdam bilgileri mevcuttur. Bununla birlikte katılımcıların %21,4'ü krizin ekonomik etkisinin istihdam dışındaki unsurlar üzerinde daha öncelikli hissedildiğini ifade ederken; %12,5 ise kesinlikle katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Buradan da "krizin istihdam kaynaklarını etkilemediğini" ifade eden katılımcıların buldukları işletmelerin hâlihazırda faaliyetini sürdürme konusunda sıkıntı yaşadıkları ve kriz haricinde istihdam kayıpları yaşadıkları anlaşılmaktadır. "Kadın iş gücünün kriz nedeniyle azaltıldığı" yönündeki soruya katılımcıların %36,5'i olumlu cevap verirken, % 46,5 bu fikre katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla kadın işgücünün küresel krizden diğer faktörler kadar etkilenmediği görülmüştür. Demografik özelliklerin frekans dağılımlarının ardından krizin etkilerini ölçme amaçlı soruların faktör analizi ile gruplamaları yapılmıştır. Analiz sonucu 4 temel değişken belirlenmiş olup bunlar; istihdam, turizm arzı, gelir durumu ve taleptir. Elde edilen bu faktörler ile T ve Anova Testleri yapılmış olup, bu çalışma için sadece istihdam durumu ile ilgili iki adet Anova testi açıklanmaktadır.

İki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan farklı bir şekilde anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılan Tek Faktörlü Varyans Analizine "Anova Testi" denilmektedir (Büyüköztürk, 2008). Bu çalışmada, faktör analizi sonucu elde edilen 4 faktörden istihdam faktörünün iki ya da daha çok örnekleme sahip eğitim durumu ve işyeri pozisyonu ile arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Anova testi ile analiz yapılırken izlenecek yol şu şekildedir. Elde edilen bulgular sonucu, ilk olarak Anova testinin anlamlılık derecesine (P) bakılması gerekmekte ve $P < 0,05$ olarak bulunan değerlerde anlamlı farklılık olduğu ifade edilmektedir. Nitekim, çalışmada istihdam durumu faktörünün eğitim durumu ile arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, farklı eğitim düzeyinde olan deneklerin küresel krizin istihdam durumunu etkilediği ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar arasında anlamlı farklılıklar vardır. Farklılığın hangi değişkene

ait olduğunun bulunması için varyansların eşitliğine (P*) bakılmaktadır. $P^* < 0,05$ olan durumda varyansların eşit olmadığı kabul edilmekte ve çoklu karşılaştırma (Multi Comparisons) tablosundan (Tamhane testi sonuçlarına bakılarak) yararlanılmaktadır. $P^* > 0,05$ olarak bulunan sonuçlar için, varyanslar eşit kabul edilmekte ve analizde mevcut bulunan Duncan tablo değerleri incelenmektedir.

4.1. Eğitim Durumuna Göre İstihdam Faktörü İçin Anova Testi

Eğitim durumu ve istihdam durumunun arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tablo 2’de gösterilmektedir. Buradan hareketle $P^* > 0,05$ ’tir ve varyanslar eşit kabul edildiğinden, Tablo 3’de Duncan Tablo değerleri incelenmektedir.

Tablo 2 : Eğitim Durumunun İstihdam Faktörü İçin Varyans Analizi

Değişkenler	N	Ortalama (\bar{x})	Anova		Varyansların Eşitliği(P*)
			F Değeri	Anlamlılık Düzeyi(P)	
İlkokul	8	2,9625	3.315	0,011	0,071
Ortaokul	15	2,1267			
Lise	116	2,5069			
Lisans	175	2,7811			
Lisans Üstü	23	2,8000			
Toplam	337	2,6632			

Tablo 3: İstihdam Durumu İçin Duncan Testi

Eğitim-Durumu	N	Alt Küme Değerleri	
		1	2
İlkokul+Ortaokul+Lise	15+8+116	2,5320	
Lisans	175		2,7811
Lisans Üstü	23		2,8000

İlkokul ve ortaokul eğitim seviyesinde olan deneklerin sayılarının az olması ve lise eğitim düzeyinde olanların ortalamasının diğer ikisine yakın olması nedeniyle küçük ölçekli işletmelerin istihdam ettiği ilkokul ortaokul ve lisans eğitimi seviyesindeki çalışanlar tek grup altında toplanarak analiz edilmiştir.

Katılımcıların Mortgage krizinin Muğla turizm istihdamını etkilediği yönündeki sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda ilkokul, ortaokul ve lise eğitim düzeyindeki katılımcıların krizin istihdam kaynaklarına yönelik olumsuz etkilerini daha fazla hissettikleri görülmüştür. Bu durum lisans altı eğitim düzeyinde olanların küçük ölçekli işletmelerde istihdam edilmesinden ve bu işletmelerin kriz durumlarında her şey dahil sistem ile düşük fiyat politikalarına karşı mücadele edememelerinden kaynaklanmaktadır.

4.2. İşyeri Pozisyonuna Göre İstihdam Durumu Faktörü İçin Anova Testi

Katılımcıların işyeri pozisyonu ile istihdam durumu arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tablo 4’de gösterilmektedir. $P^* < 0,05$ olarak bulunduğu için, bu analizde çoklu karşılaştırma tablosundan yararlanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarından yalnızca karşılaştırma tablosu değerlerinde $P < 0,05$ sonucunu veren değişkenler birlikte analiz edilmiştir.

Tablo 4: İşyeri Pozisyonuna göre İstihdam Faktörü İçin Varyans Analizi

Değişkenler	N	Ortalama (\bar{x})	Anova		Varyansların Eşitliği(P*)
			F Değeri	Anlamlılık Düzeyi(P)	
İşletme Sahibi	150	2,5587	4,380	0,005	0,001
Genel Müdür	21	2,3810			
Müdür	129	2,8814			
Diğer/ Belirtiniz	37	2,4865			
Toplam	337	2,6632			

Tablo 5: İşyeri Pozisyonuna göre İstihdam Faktörü İçin Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Değişken	Ortalama Fark	Standart Sapma	Değer
İşletme Sahibi Müdür	-0,32273	0,11171	0,025
Diğer/ Belirtiniz Müdür	-0,39491	0,14193	0,039

Varyans analizi sonucunda işyeri pozisyonu ve istihdam durumu arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Buradan hareketle çoklu karşılaştırma tablosundaki değerler incelenerek, farklılık yaratan değişkenlerin işletme sahipleri ve müdürler arasında ($P=0,025$), aynı şekilde diğer pozisyonlarda olanlarla müdürler arasında ($P=0,039$) olduğu görülmüştür. Anlamlı farklılığa sahip bu değişkenlerin ortalama değerlerine bakıldığında işletme sahiplerinin krizin istihdama yönelik olumsuz etkilerini müdürlere göre daha fazla hissettikleri görülmektedir ($\bar{x}=2,5587$). Müdürlerin de bu farklılık içinde düşüncelerinin kararsız olmaya yakın oldukları görülmüştür. Çünkü işletme sahiplerinin apart, motel vb. küçük ölçekli işletmelerde, müdürlerin ise tatil köyleri, beş yıldızlı otel gibi daha büyük işletmelerde istihdam edilmesi krizin olumsuz etkileri hakkındaki fikirlerinde farklılıklara neden olmaktadır. Benzer şekilde diğer pozisyonlarda çalıştıklarını ifade eden katılımcıların da küçük ölçekli işletmelerde istihdam edilmesinden dolayı müdürlere göre krizin etkilerini daha fazla hissettikleri görülmüştür. Son küresel ekonomik kriz büyük ölçekli işletmelerde önemli istihdam kayıplarına neden olmazken, kriz haricinde de mali darboğazda olan ve krizle birlikte gelişen her şey dahil sistemden olumsuz etkilenen küçük işletmelerin büyük oranda istihdam kaybına hatta kapanmalarına neden olmuştur.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, küresel ekonomik krizin dünya geneline ve Türkiye'ye etkileri sonucu turizm istihdam kaynaklarının kriz sonrasındaki değişimlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Buradan hareketle Türkiye ekonomisi için artı değer yaratan önemli turizm destinasyonu olan Muğla ilinde krize bağlı meydana gelen istihdam kayıpları belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, Türkiye turizminin Avrupa ve Amerika turizmine nazaran küresel krizden daha az etkilendiği görülmüş olup, bu duruma bölgedeki konaklama işletmelerinin krizin etkilerini azaltmak için uyguladıkları her şey dahil sistem ve düşük fiyat politikalarının neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca uygulanan bu turizm stratejilerinin büyük ölçekli işletmelerde krizi avantaja çevirdiği, küçük ölçekli işletmeler ve bölge için talep daralmasına neden olduğu da bir diğer sonuçtur. Katılımcılar uygulanan politikalar nedeniyle daha kalitesiz ve daha az harcama yapan turistin bölgeye geldiğini belirtmişlerdir. Turist sayısında fazla bir değişim olmasa da turizm gelirlerinde düşüşlerin yaşandığı ve Muğla bölgesi turizm arzının bu durumdan olumsuz etkilediği diğer bulgulardandır. Böylesi bir durumda zarar gören küçük ölçekli işletmelerin likidite sıkıntısı yaşadıkları, akabinde

yatırımlardan vazgeçerek faaliyetlerine devam edebilmek için maliyetlerini düşürme yoluna gittikleri yapılan analizler sonucu anlaşılmıştır. Lisans altı eğitim seviyesindeki katılımcıların küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildiği ve maliyetlerin düşürülmesinin ilk yolu olarak da turizm işgücününün küçük ölçekli işletmelerde öncelikli olarak istihdam dışı bırakıldığı, eğitim seviyelerine göre yapılan istihdam analizleri sonucu belirlenmiştir. Böylelikle küresel krizin istihdam kaynaklarına yönelik olumsuz etkisi bu noktada doğrudan ortaya çıkmıştır. Buna karşın yıl boyu açık olan konaklama işletmelerinin bir kısmı sabit müşteri potansiyeline sahip olduklarını ve istihdam kayıpları yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak genel olarak sezonluk çalışan küçük işletmelerde kriz nedeniyle ciddi istihdam kayıpları olduğu çalışma ile belirlenmiştir. Sezonluk çalışan tatil köyleri ve büyük ölçekli oteller için ise durum farklılık göstermektedir. Yapılan analizler ile her şey dahil sistem ile mali krizi çözen sezonluk bu işletmelerdeki istihdam durumunun değişmediği görülmüştür. Küresel krizin işletmeleri daha çok ölçeklerine göre etkilediği çalışma ile anlaşılmıştır. Bir diğer bulgu ise küresel krizin meydana getirdiği olumsuzluklar karşısında Devlet desteğinin olmadığı, aksine uygulanan yüksek vergiler ile içki ve müzik yasaklarının turist talebi üzerinde olumsuz etki yarattığıdır. Çalışma ile, Muğla turizm istihdamının küçük ölçekli işletmelerde küresel krizin olumsuz etkilerine daha çok maruz kaldığı, ancak istihdam problemlerinin sadece küresel kriz nedeniyle derinleşmediği de edinilen bulgulardandır. Diğer bir ifade ile, Muğla turizminin böylesi bir krize hazır olmadığı ve ani talep düşüşleri nedeniyle istihdam kayıplarının yaşandığı belirlenmiştir.

Çalışmanın Muğla bölgesi turizm konaklama işletmelerini kapsamaması, turizmle ilgili alt sektörlerde meydana gelen istihdam problemlerinin belirlenmesi noktasında bir kısıt oluşturmaktadır. Aynı zamanda bazı konaklama işletmelerinin anket çalışmasına katılmak istemedikleri görülmüş olup, diğer bazı konaklama işletmelerinin de dağınık yerleşim planı nedeniyle ulaşım şartlarının zorluğu çalışmanın bir diğer kısıttır. Buna ilave olarak çalışmanın Muğla ve Türkiye için ilk olması bir diğer kısıttır. Çalışmanın sadece Muğla ilini kapsamaması bir başka önemli kısıt oluşturmaktadır. Çalışmanın Muğla ve Türkiye için ilk olma özelliğini taşıması literatüre yapılacak olan en büyük ve önemli katkıdır. İleride yapılması planlanan bu ve benzeri çalışmaların farklı bölgeleri kapsamaması ve farklı deneklerin kullanılması çalışmanın güvenilirliğini ve sonuçlarının daha evrensel olmasını sağlayacaktır.

Literatür taraması sonucu gerek ulusal gerekse uluslararası çalışmalardan elde edilen sonuç; küresel krizin turizm sektörünü olumsuz etkilediği yönündedir. Çalışma ile sektör için kriz dönemlerinde daralan talep ile azalan yatırımların neden olduğu istihdam kayıplarını azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi ve gereken önlemlerin alınması açısından literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Krizin etkilerini en aza indirmek, faaliyetlerin devamlılığı ve istihdamın korunması için önemlidir. Azalan tüketim talebini canlandırıp, turizm istihdamının korunması amacıyla Devlet'in kriz dönemlerinde vergi indirimleri ve yatırımları teşvik edici stratejiler belirlemesinin de uygun olacağı görülmektedir. Ayrıca her şey dahil sistemin kontrol altına alınarak küçük ölçekli konaklama işletmelerinin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ile istihdam kayıplarının azaltılması gerekmektedir. Bununla birlikte düşük fiyat politikalarının neden olduğu niteliksiz turist ile sürümden kazanma politikalarının Muğla'nın turizm arz kaynaklarına verdiği zararlar göz önüne alınarak, rekabetin yoğun yaşandığı sektör içerisindeki imajının zedelenmesinin de önüne geçilmelidir. Kısa vadeli çözümler ile krizin etkilerini azaltmaya çalışan işletmelerin mevcut kriz yönetimlerini geliştirmeleri ve rekabet eder duruma gelebilmeleri bölge turizmi için ayrıca önemlidir.

Kaynakça

- Ackermann, J. (2008). The subprime crisis and its consequences, *Journal of Financial Stability*, 4(4), 329-337.
- Alegre, J., & Sard, M. (2015). When demand drops and prices rise. Tourist packages in the Balearic Islands during the economic crisis, *Tourism Management*, 46, 375-385.
- Alegre, J., Mateo, S., & Pou, L. (2013). Tourism participation and expenditure by Spanish households: The effects of the economic crisis and unemployment, *Tourism Management*, 39, 37-49.
- Asunakutlu, T., Safran, B., & Tosun, E. (2003). Kriz yönetimi üzerine bir araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 141-163.
- Bahar, E., Kaya, F., & Keklik, F. (2011). Konaklama sektöründe krizle mücadele stratejileri, *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 3(6), 84-100.
- Bahar, O. (2004). Türkiye'de turizm sektörünün rekabet gücü analizi üzerine bir alan araştırması: Muğla örneği, Yayınlanmamış doktora tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Bahar, O. (2007). Türkiye'deki devalüasyon uygulamalarının turizm sektörü üzerindeki etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12(1), 255-272.
- Bahar, O. (2008). Muğla turizminin Türkiye ekonomisi açısından yeri ve önemi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*(21), 61-80.
- Bahar, O., & Balmumcu, Ö. (2010). 2008 küresel mali krizinin turizm sektörüne yansımaları, Nevşehir. I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Detay Yayıncılık, Ankara, 894-909.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2012). Turizm ve rekabet, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bekaert, G., Ehrmann, M., Fratzscher, M., & Mehl, A. (2014). The global crisis and equity market contagion, *The Journal of Finance*, 69(6), 2597-2649.
- Bronner, F., & de Hoog, R. (2012). Economizing strategies during an economic crisis, *Annals of tourism research*, 39(2), 1048-1069.
- Bubbico, R. L., & Dijkstra, L. (2011). Unemployment rates in European regions, 2010, Short Note 03/2011, Regio. c. 3 (2011) 936361.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, Ankara, Pegem Akademi.
- Çeken, H., Dalgın, T., & Karadağ, L. (2009). Küreselleşme ve uluslararası turizm arasındaki ilişki. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 1(22), 21-36.
- Demir, E.Ö. (2015). Küresel krizin turizme etkisi ve 2009'da izlenmesi gereken politikalar, <http://kariyer.turizm gazetesi.com/articles/article.aspx?id=45440> Adresinden erişilmiştir (Erişim Tarihi: 13.01.2015).
- Durgun, A., & Gövdere, B. (2011). 2008 küresel krizinin Antalya konaklama işletmelerine etkileri üzerine bir analiz, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXX (1), 139-159.
- Erdönmez, P. A. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi, *Bankacılar Dergisi*, 68, 85-101.
- Erkens, D. H., Hung, M., & Matos, P. (2012). Corporate governance in the 2007–2008 financial crisis: Evidence from financial institutions worldwide, *Journal of Corporate Finance*, 18(2), 389-411.
- Ertuğrul, C., İpek, A. G. E., & Çolak, A. G. O. (2010). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13, 59-72.
- Fırat, A. (2013). Konaklama işletmelerinin kriz döneminde uyguladıkları pazarlama stratejilerine yönelik bir uygulama, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 69-88.
- Göçer, İ., & Özdemir, A. (2012). 2008 Küresel krizinin yayılma süreci ve etkileri: seçilmiş ülkeler için ekonometrik bir analiz, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 191-210.
- İftime, S., & Podina, P. C. (2013). Adaptation of the tourism in Romania to the new economic context imposed by the global economic crisis (in 2010), *Theoretical and Applied Economics*, 18(1 (578)), 141-148.
- Işık, N. (2013). Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XV(I), 199-240.
- İçöz, O., & Kozak, M. (1998). Turizm Ekonomisi, Turhan Kitap Evi, Ankara.
- Karakayalı, H., Tarı, R., Altınok S. ve diğerleri. (2011). Küresel ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye ekseninde çözüm önerileri, Editör: Murat ÇETİNKAYA, Ankara, Nobel Yayınları.
- Klimek, A. (2012). Global foreign direct investment flows and the economic crisis, *International Journal of Emerging and Transition Economies*, 5(1-2), 47- 56.
- Kozak, M., & Duman, T. (2011). İkinci Konutların Turizm Sektörüne Kazandırılması: Muğla İli Datça İlçesi Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 226-242.

- Maliye Bakanlığı (2009). Yıllık Ekonomik Rapor.
- Öztürk, S., & Gövdere, B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 377-397.
- Page, S., Song, H., & Wu, D. C. (2011). Assessing the impacts of the global economic crisis and swine flu on in bound tourism demand in the United Kingdom, *Journal of Travel Research*, XX(X) 1–12.
- Paksoy, P., & Çolakoğlu, N. (2010). Ekonomik kriz dönemlerinde turizm ve seyahat endüstrisinin tutumu, In *International Conference on Eurasian Economies*, 344-350.
- Papatheodorou, A., Rosselló, J., & Xiao, H. (2010). Global economic crisis and tourism: consequences and perspectives, *Journal of Travel Research*, 49(1), 39-45.
- Sanders, A. (2008). The subprime crisis and its role in the financial crisis, *Journal of Housing Economics*, 17(4), 254-261.
- Sarı, D., & Uçar, Z. (2010). Turizm sektörünün istihdam yaratmada yeri ve 2009 krizinin Türkiye turizm istihdamına etkileri, *International Conference on Eurasian Economies 2010*, 338-343.
- Semeral, E. (2009). The impact of the financial and economic crisis on European tourism. *Journal of Travel Research*, 48(1), 3-13.
- Song, H., & Lin, S. (2010). Impacts of the financial and economic crisis on tourism in Asia, *Journal of Travel Research*, 49(1), 16-30.
- Susam, N., & Bakkal, U. (2008). Kriz süreci makro değişkenleri ve 2009 bütçe büyüklüklerini nasıl etkileyecek, *Maliye dergisi*, 155, 72-88.
- Tseng, T. C., & Lai, H. C. (2014). The role of institutional investors in market volatility during the subprime mortgage crisis, *Applied Financial Economics*, 24(23), 1529-1536.
- Turgan, E. (2013). 2008 krizinin Avrupa birliği ülkelerine etkisi ve krizleri önlemeye yönelik geliştirilen mekanizmalar, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 219-255.
- Yanardağ, Ö., & Avcı, M. (2012). Turizm sektöründe istihdam sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum ilçeleri üzerine ampirik bir inceleme, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 39-62.
- Yates, J. (2014). Protecting housing and mortgage markets in times of crisis: a view from Australia, *Journal of Housing and the Built Environment*, 29(2), 361-382.
- Yıldırım, S. (2010). 2008 yılı küresel ekonomi krizinin dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri, *KMÜ, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (18), 47-55.
- Yıldız, Z., & Durgun, A. (2010). 2008 küresel ekonomik krizi ve turizm sektörü üzerine etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 1-15.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ece KIRLI ÖZEN

Uyruk : T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Muğla / 09.08.1982

Medeni Hali : Evli

E-posta : eceozen@mu.edu.tr

Eğitim

Alınan Derece	Aldığı Kurum/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lise	Turgut Reis Süper Lise	2000
Lisans	Anadolu Üniversitesi (Örgün)	2004
Yüksek Lisans	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Devam

Yabancı Dil(ler)

Dil (İngilizce, vs)	Başlangıç	Orta	İleri
Yazma	✓		
Konuşma	✓		
Anlama		✓	
Okuma		✓	

Bilimsel Faaliyetler

-

Yayımlar

Özen Kırılı , E., Bahar, O., Mortgage Krizinin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi: Muğla Örneği, I. Avrasya Turizm Kongresi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2015.